

Ola Apenes

En norsk migrants forhold til Mexico, 1929-1943

Lars Lervik Langås

SPA4191 - Masteroppgave i spansk,
Lektor- og adjunktprogrammet

Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2012

© Lars Lervik Langås

2012

Ola Apenes: en norsk migrants forhold til Mexico, 1929-1943

Lars Lervik Langås

<http://www.duo.uio.no/>

Sammendrag

Den norske migranten og ingeniøren Ola Apenes ankom Mexico i 1929. Etter kort tid ble han lidenskapelig opptatt av Mexicos prekolumbianske fortid, og i løpet av 1930-tallet ble han en anerkjent forsker innen det antropologiske, arkeologiske og etnografiske miljøet i Mexico by.

Denne masteroppgaven handler om Ola Apenes' forhold til Mexico og meksikanere, samt hvordan hans lidenskapelige interesse for det prekolumbianske Mexico kunne oppstå.

Oppgavens hovedkilde er brevene Apenes skrev hjem til sin mor. Av denne grunn problematiseres og diskuteres bruken av personlige brev som historisk kilde.

Oppgaven er et bidrag til forskningsprosjektet *Desired Immigrants – Frustrated Adventurers?: Norwegians in Latin America, 1820-1940*.

Forord

Det er mange som fortjener en takk i forbindelse med dette arbeidet. Først og fremst vil jeg takke min veileder, Steinar A. Sæther, som fra start til slutt har vært både entusiastisk og positiv til prosjektet, og som med sitt smittende engasjement har gitt meg ny giv når det trengtes. Takk for konstruktiv kritikk og tilgjengelighet på både sms, telefon, e-post og på Skype fra utlandet. Det har virkelig betydd mye.

Jeg vil også takke Georg Apenes for i sin tid å ha deponert på Nasjonalbiblioteket kildematerialet denne oppgaven i all hovedsak baserer seg på. Takket være dette har han gitt oss muligheten til å få et innblikk i hans onkel Olas fantastiske liv og karriere. Takk for e-postkorrespondansen, for å villig stille til intervju og på eget initiativ anskaffe og sende meg ny og utfyllende informasjon. Det har vært til stor hjelp.

Videre vil jeg takke Paulo Chavarria og Håvard Parr ved Flimmer Film i Bergen for intervju og for å ha stilt materiale tilgjengelig for meg. Takk til Olaf Husby for mye god informasjon. Takk til det hjelpsomme personalet ved Håndskriftsamlingen ved Nasjonalbiblioteket i Oslo, og takk til Alejandro Huidobro for iherdig innsats for å skaffe meg faglitteratur. Jeg må også få takke mine mange hyggelig medstudenter i lesesalen og på pauserommet, tusen takk for både oppmuntrende ord, latter, god stemning og gode tips, det har gitt ny energi til arbeidet.

Tusen takk til mine foreldre for både korrekturlesing, ubetinget støtte og positivitet. Jeg er en heldig sønn.

Den største takken må imidlertid min kone Hilde ha. Hun har ofret mye for at dette prosjektet skulle bli en realitet. Ikke bare har hun tatt på seg en uhørt stor prosentandel av huslige sysler det siste året, hun har også vært min viktigste oppmuntrer, støtte, ”tankekjemper” og samtalepartner i tilknytning til oppgaven. Tusen takk for mange gode ideer og innspill, de har vært av uvurderlig betydning.

Oslo & Valderøy, september 2012

Innholdsfortegnelse

1	Introduksjon.....	1
1.1	Tema og problemstilling.....	1
1.2	Eksisterende forskning.....	2
1.3	Kilder og tilnærming.....	5
1.4	Oppgavens struktur.....	11
2	Ola Apenes.....	12
2.1	Familiebakgrunn.....	12
2.2	Studier, arbeid og avreise til USA.....	12
2.3	I Mexico: på toppen av den sosiale rangstigen fra første stund.....	14
2.4	En dyktig ingeniør.....	15
2.5	Den skandinaviske kolonien.....	16
2.6	Interessen for Mexico stiger.....	17
2.7	Kjæreste.....	19
2.8	En ivrig fotograf.....	20
2.9	Korrespondent for Aftenposten.....	21
2.10	Hans siste tid i Mexico.....	21
2.11	Hans mor, Kitty Apenes.....	22
3	Brev som kilde.....	26
3.1	Innledende bemerkninger.....	26
3.2	Hva er et brev?.....	26
3.3	Brevets funksjoner.....	27
3.4	Korrespondanse og tapet av ”den andre siden”.....	29
3.5	”Personlige” brev?.....	31
3.6	Mottakerens betydning.....	35
3.7	Brevet og virkeligheten.....	37
3.8	Brevet og ”nuet”.....	41
4	Førsteintrykket av Mexico.....	45
4.1	Med orientalismen i bagasjen.....	45
4.2	Primitive Mexico.....	49
4.3	Drømmen Mexico.....	53

5	Fra interesse til innsikt.....	59
5.1	Indigenismo	60
5.2	Den skandinaviske kolonien	63
5.3	Det antropologiske fagmiljøet i Mexico by	68
5.4	Personlig kontakt med meksikanere	82
5.5	Brev som kilde i forhold til andre kilder	89
6	Konklusjon.....	94
7	Appendiks	96
8	Bibliografi.....	98

1 Introduksjon

1.1 Tema og problemstilling

850 000 mennesker utvandret fra Norge mellom 1820 og 1940.¹ De fleste av dem dro over Atlanterhavet til USA. Denne store norske utvandringen er kjent for mange. Mindre kjent er derimot den norske utvandringen til landene *sør* for USA, til Latin-Amerika. Gjennom årenes løp utvandret tusenvis av nordmenn dit, drevet av håpet om en bedre fremtid eller spennende eventyr, eller kanskje begge deler. Mangelfulle kilder gjør det vanskelig å fastslå et sikkert antall, men trolig fant mellom 5 000 og 10 000 nordmenn veien til Latin-Amerika mellom 1820 og 1940.² Ingeniøren Ola Apenes fra Fredrikstad var en dem. I 1929, 30 år gammel, ankom han Mexico med båt fra New York. Apenes dro aldri hjem igjen for å slå seg ned etter dette. Hans nye hjemland skulle fascinere ham mer enn han noensinne hadde forestilt seg.

Amerikabrevene har alltid vært et viktig kildemateriale i migrasjonsforskningen. Her kan vi lese hvordan utvandrerne opplevde både overfarten og møtet med det som kanskje kom til å bli deres nye hjemland.³ ”Latin-Amerikabrevene” er ikke noe annerledes. Apenes var selv en ivrig brevsriver, og takket være hans mors bevaring av brevene han sendte hjem, har vi i dag en unik kilde til innblikk i livet hans i Mexico. Denne brevsamlingen, som befinner seg på Nasjonalbiblioteket i Oslo, utgjør denne masteroppgavens hovedkilde.

Bare fantasien kan sette grenser for spennende og interessante problemstillinger tilknyttet Ola Apenes’ liv. Et fokus på Mexico har imidlertid vært en naturlig

¹ Nils Olav Østrem, *Norsk utvandringshistorie* (Oslo: Samlaget, 2006), 34.

² Nils Olav Østrem og Steinar Sæther, "Norwegian emigration to Latin America: numbers, questions and methods," i *Nordic migration: research status, perspectives and challenges: rapporter til det 27. nordiske historikermøte, Tromsø 11.-14. august 2011*, red. Christina Folke Ax, Nils Olav Østrem og Einar Niemi, (Tromsø: Instituttet, 2011), 131.

³ Østrem, *Norsk utvandringshistorie*, 13.

konsekvens av at jeg skriver oppgaven innenfor latinamerikanske områdestudier.⁴ Selv med denne avgrensningen er det likevel en rekke mulige spørsmål og innfallsvinkler som er av interesse, men som jeg har vært nødt til å forkaste grunnet oppgavens begrensede omfang. Etter en lang prosess for å komme frem til hva som best kunne fungere som denne oppgavens overordnede problemstilling og fokus, falt jeg til slutt ned på følgende: hvordan Ola Apenes omtaler Mexico og meksikanere.

Gjennom å undersøke personlige, sosiale og samfunnsmessige forhold i Mexico, vil jeg prøve å forstå hva som kan ligge til grunn for uttalelsene han kommer med, både i begynnelsen av oppholdet, og etter hvert som han har bodd der i flere år. I tillegg vil jeg forsøke å forstå hva som gjorde at han ble så lidenskapelig opptatt av Mexicos prekolumbianske fortid.

Hovedkilden vil være hva han skriver i brevene sine, men jeg vil også trekke inn andre relevante kilder som kan kaste lys over Ola Apenes' forhold til Mexico og meksikanere. Disse kildene består blant annet av brev skrevet *til* Apenes av andre i personer i omgangskretsen hans i Mexico, korrespondanser mellom mennesker som kjente ham og andre tekster enn brevttekster skrevet av Apenes selv.

1.2 Eksisterende forskning

Forskning på norsk utvandring til Latin-Amerika er et forsømt område innen migrasjonsforskningen. Mens forskning på den norske immigrasjonen til USA har blitt gjort i relativt stort omfang helt siden Ingrid Semmingsen skrev "Veien mot vest" i 1941, har Latin-Amerika med noen få unntak blitt ignorert. Kanskje har dette vært en naturlig konsekvens av det marginale antallet som utvandret. Blant de få studiene vi har, er det verdt å trekke frem latinamerikanisten Gudmund Stangs demografiske analyse fra 1976 av den skandinaviske utvandringen til Latin-Amerika: "La emigración

⁴ Tar man master i spansk innenfor Lektor- og adjunktprogrammet ved Universitetet i Oslo kan man velge å skrive masteroppgaven sin innen enten litteratur, språkvitenskap, didaktikk eller latinamerikanske områdestudier.

escandinava a la América Latina, 1800-1940" i *Jahrbuch für Geschichte Lateinamerikas*.⁵ Stang, for øvrig argentinskfødt med norske foreldre, har også gjort en studie av hvordan skandinaviske ingeniører spredte seg over hele verden mellom 1870 og 1930 i artikkelen "The dispersion of Scandinavian engineers 1870-1930 and the concept of an Atlantic system", publisert i 1989.⁶ Nevnes bør også Kjartan Fløgstads bok *Eld og vatn: nordmenn i Sør-Amerika* fra 1999 som er en dokumentarisk fremstilling av norsk utvandring til Sør-Amerika (Fløgstad definerer her Sør-Amerika som alle landene sør for USA på hele det amerikanske kontinentet). De siste årene har det for øvrig blitt skrevet flere masteroppgaver i forbindelse med norsk utvandring til Latin-Amerika. Kristian Botten Pedersen skrev i 2010 om norsk immigrasjon til Argentina: *Med akevitt til biffen: norsk immigrasjon til Argentina 1880-1930*. I 2011 skrev Anne Kristin Furuseth om den norske NS-migrasjonen til det samme landet: *Da freden brøt løs: norsk NS-migrasjon til Argentina etter 1945*, og i 2012 skrev Clarisse Carvalho Figueiredo om norsk utvandring til Brasil: *Invisible Migrants: Norwegians in Brazil, 1820-1940*.

Den mangelfulle forskningen på norsk utvandring til Latin-Amerika har medført at få nordmenn i det hele kjenner tatt til denne migrasjonen. Dette har vært et stadig gjentagende tema når jeg har snakket med venner og bekjente om hva jeg skriver masteroppgaven min om. Med få unntak har de alle uttrykt undring over det forholdsvis store antallet nordmenn som utvandret til Latin-Amerika. Denne masteroppgaven, samt oppgavene til nevnte Furuseth og Carvalho Figueiredo, er tilknyttet et forskningsprosjekt som forsøker å bøte på den mangelfulle forskningen på den norske utvandringen til Latin-Amerika: *Desired Immigrants – Frustrated Adventurers?: Norwegians in Latin America, 1820-1940*. Forskningsprosjektet er tverrfaglig og involverer en rekke institusjoner i både Norge og Latin-Amerika. En viktig del av prosjektet er å få en statistisk oversikt over antallet nordmenn som utvandret, ble værende, dro videre til et annet land eller returnerte til Norge, og man er derfor i ferd

⁵ Gudmund Stang, "La emigración escandinava a la América Latina, 1800-1940," i *Jahrbuch für geschichte von staat, wirtschaft und gesellschaft lateinamerikas* 13 (1976), 293-330.

⁶ Magnus Mörner og Stuart B. Schwartz, "Gudmund Stang (1933–2002)," *The Hispanic American Historical Review* 82, nr. 4 (2002), 762-764.

med å utarbeide en database for dette.⁷ Prosjektets hovedmål er imidlertid ”å bedre vår forståelse av utvandringen til og migrasjon i Latin-Amerika ved å bruke nordmenn før 1940 som eksempel”.⁸ Utover dette har prosjektet flere delmål og spørsmål som denne oppgaven vil være et bidrag til å kaste lys over. To relevante mål er: ”discover (...) what they thought about their host societies” samt ”explore the experiences of Norwegians during the age of mass immigration to Latin America”.⁹ I tillegg vil oppgaven berøre spørsmål som handler om utvandrerens presentasjon av mottakerlandet, deres sosiale bakgrunn og deres identiteter.¹⁰

Men hvorfor studere akkurat Ola Apenes? For det første har han en helt spesiell historie. Det er ikke overraskende at livet hans om kort tid vil bli presentert i en dokumentarfilmserie på NRK. Arbeidstitelen er ”Glemte Helter”, og én av de seks episodene vil handle utelukkende om ham.

For det andre er ikke Apenes bare unik fordi han utvandret til Mexico. Han er også unik fordi han kom til å bli Norges første sertifiserte maya-arkeolog og en respektert forsker og fagperson innen den tidlige meksikanske antropologien, uten å ha noen som helst bakgrunn innenfor dette fagfeltet da han første gang ankom Mexico. Med dette utgangspunktet skulle man tro at pioneren Apenes var godt kjent innenfor det antropologiske miljøet i Norge. Det er han imidlertid ikke. Han er tvert imot totalt ukjent. Selv de mest anerkjente norske ekspertene på både latinamerikansk og meksikansk antropologi hadde ikke hørt navnet hans da jeg kontaktet dem. Interessen deres ble imidlertid umiddelbart vekket da jeg for eksempel nevnte at han forfattet den første artikkelen i det første nummeret av *Ethnos* i 1936, et antropologisk tidsskrift som den dag i dag eksisterer i beste velgående. Om Apenes ikke huskes i dag, så var han imidlertid viktig i sin tid i det tidlige antropologiske miljøet i Mexico. Dette

⁷ Databasen kan konsulteres her: <http://www.musit.uio.no/uio/samlinger/hula/Hula.php>.

⁸ Universitetet i Oslo, "Nordmenn i Latin-Amerika 1820-1940", prosjektnettside, besøkt 28.03.2012, <http://www.hf.uio.no/ilos/forskning/prosjekter/nor-latam/>.

⁹ Østrem og Sæther, "Norwegian emigration to Latin America," 115.

¹⁰ Oslo, "Nordmenn i Latin-Amerika 1820-1940".

fremkommer blant annet av nekrologer og annet materiale skrevet om ham av forskere etter hans død.

Denne masteroppgaven er en mikrohistorisk studie av én norsk migrants beskrivelser av Mexico i brevene han skriver til moren sin. Oppgaven gir oss innsikt i samtidens dominerende rasediskurser fra et norsk perspektiv, og forteller oss hvordan én nordmann oppfattet sine nye omgivelser i et land han mente stod langt lavere på sivilisasjonens "stige" enn Norge. Gjennom brevene får vi også innsyn i et sosialt nettverk av skandinaviske migranter i Mexico by på denne tiden, og i hvordan både Apenes samt flere andre av disse fikk et lidenskapelig forhold til Mexico.

1.3 Kilder og tilnærming

Det var ikke bare i sine personlige brev Apenes skrev om Mexico, han var også forfatter av vitenskapelige artikler og avisartikler om temaer tilknyttet dette landet. Dermed melder det seg et interessant spørsmål om forholdet mellom de akademiske tekstene og de mer personlige/private brevene. Bronislaw Malinowski, en av de store banebryterne innen sosialantropologien, skrev som Apenes også tekster av både offentlig og privat karakter. Etter sin død fikk imidlertid Malinowski sitt gode navn og rykte svertet. Enken hans aksepterte publiseringen av hans private dagbøker, og en rekke hemmeligheter kom for dagen. I dagbøkene ble menneskene han studerte, trobrianderne, presentert på en ganske så annerledes måte enn i de offentlige publikasjonene hans.¹¹ Clifford Geertz forteller:

¹¹ *Store norske leksikon*, s.v. "Bronislaw Malinowski", besøkt 25.06.2012,

http://snl.no/Bronislaw_Malinowski; Clifford Geertz, "'From the Native's Point of View': On the Nature of Anthropological Understanding," *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences* 28, nr. 1 (1974), 26-27.

*He had rude things to say about the natives he was living with and rude words to say it in. He spent a great deal of his time wishing he were elsewhere. And he projected an image of a man as little complaisant as the world has seen.*¹²

Eksemplet om Malinowski illustrerer på en god måte hva tekstens mottaker eller målgruppe har å si for dens utforming og innhold. Trobrianderne, som han bodde med og studerte i årevis, fremstilles på helt forskjellige måter i hans akademiske publikasjoner og i hans dagbøker. Personlige brev og dagbøker er riktignok to forskjellige sjangre, men tekster av personlig karakter kan gi et helt spesielt innsyn i en persons liv.

Metoden min vil i hovedsak være tekstanalyse av brevene Apenes skrev til sin mor. Det betyr at jeg baserer meg på en kvalitativ og hermeneutisk forskningsmetode. Kvalitative tilnæringsmåter søker å finne ut ”om noe fantes, hva noe var og betydde”.¹³ Nært tilknyttet kvalitative teknikker finner vi den hermeneutiske tilnærmingen som handler om å tolke meninger.¹⁴ Jeg vil med andre ord lese brevene som Ola Apenes skrev mens han var i Mexico, tolke dem og prøve å forstå dem. I tolkningen av dem har jeg imidlertid basert meg på teori om brev ettersom det finnes en rekke problemstillinger man må ta hensyn til når man bruker personlige brev i et vitenskapelig arbeid. I kapittel 3 vil jeg komme nærmere inn på og diskutere dette.

Ola Apenes skrev hundrevis av brev i løpet av sitt liv, og han korresponderte med en rekke mennesker under tiden i Mexico. Dette kommer blant annet frem i et brev han skriver til Kitty 5. januar 1930: ”Endelig kommer jeg til fortsaettelsen paa dette aeldgamle brev. Her er saa meget som skal gjøres, at jeg ikke faar gjort halvparten. Jeg skylder millioner av breve, og har en masse andet som skulle vaere gjort.”¹⁵

¹² Geertz, "On the Nature of Anthropological Understanding," 27.

¹³ Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget* (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), 183.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 05.01.1930, 2.

I dag har vi tilgang til omkring 400 av brevene han skrev fra 1920 og frem til sin død i 1943. Omkring 150 av disse skrev han i løpet av de 14 årene han var i Mexico, og det er disse som først og fremst har utgjort grunnlaget for analysen. Brevene skrives med ujevne mellomrom, noen for hånd og noen på skrivemaskin. Lengden på brevene varierer stort, helt ifra noen få håndskrevne linjer på et postkort, til atskillige maskinskrevne sider. Apenes er velartikulert og en god skribent, og både humoristiske og ironiske skildringer av opplevelser i Mexico er det mange av. Utover dette preges brevene av en til tider offisiøs tone.

At vi i dag har tilgang til disse, kan vi blant annet takke Ola Apenes' mor, Kitty Apenes, for, ettersom hun tok vare på og arkiverte brevene fra Ola. Nærmere 130 av de 150 brevene er fra Ola til Kitty. Hennes barnebarn og Olas nevø, Georg Apenes, har i ettertid deponert brevene ved Håndskriftsamlingen på Nasjonalbiblioteket i Oslo.¹⁶

Jeg vil for øvrig presisere at ettersom navnet Apenes vil forekomme en rekke ganger i denne oppgaven, så vil det i de tilfellene jeg kun bruker "Apenes" dreie seg om Ola Apenes. Ettersom Kitty Apenes også vil nevnes en rekke ganger, vil jeg derfor kun omtale henne som "Kitty". Dette for ikke å gjøre lesningen unødig tung gjennom å bruke hennes fulle navn hver gang hun omtales.

Jeg har systematisk studert alle brevene Ola skrev til Kitty mens han var i Mexico, i tillegg til deler av en rekke andre relevante korrespondanser. Hundrevis av brevsider er blitt nøye lest, og det har vært både et krevende og langtekkelig arbeid. Noen ganger har håndskriften bydd på problemer, andre ganger har blekket flytt over deler av teksten og gjort den tilnærmet uleselig. Noen brev mangler også én eller flere sider.

Det er for øvrig ikke bare brev fra Ola til Kitty som har gitt meg kunnskap om Olas liv, selv om disse utgjør den store majoriteten. Også andre brev finnes i den samme brevsamling 832 ved Håndskriftavdelingen på Nasjonalbiblioteket. Av de som har vært

¹⁶ Se brevsamling 832 ved Håndskriftsamlingen på Nasjonalbiblioteket i Oslo. For å få en oversikt over brevsamlingens innhold kan man søke på "832" på følgende nettside:
<http://www.nb.no/hanske/signaturskjema.php>.

relevante i denne masteroppgaven, kan nevnes 11 brev til hans yngre bror, Christian Bernt Apenes, og tre brev til hans onkel Harald Fabritius. I den samme brevsamlingen finnes dessuten brev som er skrevet *til* Ola. Blant disse er de viktigste fire brev fra Helga Larsen, ett brev fra Helge Meldahl og fem brev fra svenske J. Anders Lilliehöök. Alle disse personene var sentrale i Olas sosiale nettverk i Mexico by. Det finnes også ett brev fra en annen norsk ukjent maya-arkeolog, Gustav Strømsvik.¹⁷ Videre er det bevart korrespondanse som ikke involverer Ola direkte, men som likevel kan ha relevans. For eksempel finnes det bevart fire brev fra hans gode venninne i Mexico, Bodil Christensen, til Kitty. Det finnes også 17 brev fra Kitty til Sigvald Linné, en svensk amerikanist, etnograf, antropolog og arkeolog som Ola ble god venn med.¹⁸

Det er imidlertid ikke bare på Nasjonalbiblioteket i Oslo vi finner brev relevante for denne masteroppgaven. Ved Etnografiska Museet i Stockholm er det bevart en rekke brev av nevnte Linné skrevet til Ola. Her finnes det også korrespondanse bevart mellom Bodil Christensen og Linné, der Ola stadig nevnes. Museet hadde dessverre ikke anledning til å ta meg imot på forskerbesøk grunnet manglende kapasitet. Jeg henvendte meg derfor til Flimmer Film, som jeg visste hadde fått være på forskerbesøk der. Med tillatelse av museet fikk Flimmer Film lov til å sende meg korrespondansen de hadde tatt bilder av. Materialet jeg har fått er riktignok mangelfullt, ettersom deres behov skiller seg fra mitt, og jeg har bare bruddstykker av noen av disse brevene.

Ved University of Arizona, Tucson, USA finnes ytterligere relevant materiale. Her finnes det en boks med dokumenter etter den avdøde forfatteren Frances Gillmor, med blant annet dagboknotater og brev til og fra Ola Apenes. Gillmor var Apenes' kjæreste fra omkring 1940 og til hans død. I 2005 ble det utgitt en biografi om livet til Gillmor der ett av kapitlene handler om Apenes.¹⁹ Jeg har ikke hatt mulighet til å reise til USA,

¹⁷ For mer informasjon om Gustav Strømsvik, se: Olaf Husby, "Gustav Strømsvik - ukjent norsk maya-arkeolog," *Spor - nytt fra fortiden* 17, nr. 2 (2002).

¹⁸ Se brevsamling 832 ved Håndskriftsamlingen på Nasjonalbiblioteket i Oslo.

¹⁹ Sharon Whitehill, *Frances Gillmor, Aztec and Navajo folklorist* (Lewiston, N.Y.: Edwin Mellen Press, 2005), 219. For mer informasjon om Frances Gillmors etterlatenskaper ved University of Arizona Libraries, se: http://universityofarizona.worldcat.org.ezproxy1.library.arizona.edu/title/papers-of-frances-gillmor-1910-1993/oclc/37130618&referer=brief_results.

men gjennom Flimmer Film har jeg fått tilsendt det av korrespondansen de avfotograferte der. På samme måte som med materialet i Stockholm, er også dette mangelfullt for min del. Jeg har derfor kun bruddstykker av noen brev, de fleste fra Apenes til Gillmor. Kapitlet om Apenes i biografien om Gillmor er for øvrig interessant, men lite relevant i forhold til denne oppgavens fokus. Jeg vil videre legge til at Kitty og Gillmor korresponderte etter Olas død. På Nasjonalbiblioteket finnes det bevart ni brev fra Gillmor til Kitty.²⁰

Apenes korresponderte for øvrig med mange flere enn personene nevnt her. Dette fremkommer blant annet av brevsamlingen som er tilknyttet ham ved Nasjonalbiblioteket i Oslo, hvor det finnes brev fra enda flere personer enn de jeg har nevnt. Jeg har imidlertid unnlatt å nevne disse ettersom de ikke er relevante for denne oppgaven.

Ikke alle brevene Ola skrev til Kitty i Mexico er fortsatt tilgjengelige for oss. Blant annet ble postgangen oftere forhindret etter tyskernes invasjon av Norge i 1940, og flere brev etter dette kom aldri frem. Før denne tid kan det imidlertid ha vært andre forhold som førte til at brevene aldri ankom Kitty. Kanskje nådde de aldri frem i utgangspunktet eller kanskje lånte hun bort noen av brevene hun fikk til venner eller slektninger uten å få dem tilbake. Det kan selvfølgelig også tenkes at hun glemte å arkivere et og annet brev, eller at noen brev rett og slett bare har gått tapt gjennom årenes løp. Det finnes ingen full oversikt over det totale antall brev han har skrevet og til hvilke personer.

Å ha brev som kilde medfører en rekke utfordringer. Av praktisk art kan vi trekke frem det faktum at en hel rekke brev som ble skrevet har forsvunnet, og dessuten at vi for det meste kun har én side av korrespondansen. Dette har åpenbart innflytelse på analysen det er mulig å gjennomføre. Et annet viktig poeng med tekstanalyse generelt, er hvordan materialets karakter påvirker den informasjonen man kan hente ut av det. Personlige brev kan ikke tolkes på samme måte som en vitenskapelig artikkel. Viktige kildekritiske spørsmål er derfor graden av fortrolighet mellom avsender og mottaker, og hvorvidt brevet har et personlig eller offisiøst preg. Selv om amerikabrev, eller i vårt tilfelle

²⁰ Se brevsamling 832 ved Håndskriftsamlingen på Nasjonalbiblioteket i Oslo.

”latin-amerikabrev”, er uerstattelige kilder, så understreker historikeren Kjeldstadli at ”[e]n nødig ville skrive hjem og fortelle hvor dårlig det hadde gått i ’mulighetenes land’”.²¹ Jeg vil komme tilbake til temaet brev som kilde i kapittel tre.

Når det gjelder sitering av brevene må det klargjøres noen forhold. I Apenes’ brev forekommer det til tider skrivefeil, selv etter datidens rettskrivingsnorm, og gjentakelse av samme ord. Jeg har likevel valgt å gjengi brevsitatene etter moderne diplomatariske prinsipper. Den siterte teksten er derfor en så nøyaktig avskrift av originalen som mulig, med noen unntak:

- Jeg retter tegnsetningsfeil der dette kan ha betydning for forståelsen av teksten.
- Jeg tar ikke med overstrykninger i teksten gjort av Apenes selv.
- Jeg gjengir ikke mellomromsfeil som forekommer i de maskinskrevne tekstene.
- Jeg gjengir ikke orddelingsstrek ved linjeskift.

Videre vil jeg gjøre oppmerksom på at Apenes bruker forskjellige bokstaver i de håndskrevne og maskinskrevne brevene. Eksempelvis står ”å” som ”aa” i de maskinskrevne brevene, mens ”ø” står som ”ö” i de håndskrevne brevene. I de tilfellene jeg har utelatt deler av sitatet, har jeg brukt følgende tegn: (...). De ganger jeg har lagt til ett eller flere ord for å forklare en forkortelse eller annet, har jeg satt dette inn i klammer: [].

Utover de forskjellige brevene har jeg brukt en rekke andre skriftlige kilder for å belyse oppgavens problemstillinger. En naturlig start var å lese Apenes’ egne tekstlige arbeider fra tiden hans i Mexico, som består av en rekke vitenskapelige artikler publisert i flere forskjellige tidsskrifter, samt nyhetsartikler for Aftenposten. Videre har jeg satt meg inn i biografier, nekrologer og vitenskapelige bøker og artikler skrevet av og om personer i Apenes’ vitenskapelige krets i Mexico by, med mål å få en bedre innsikt i hva slags miljø han der var en del av. I tillegg har e-postkorrespondanser med forskere og andre fagpersoner vært til stor hjelp.

²¹ Knut Kjeldstadli, "Å analysere skriftlige kilder," i *Metodisk feltarbeid: produksjon og tolkning av kvalitative data*, red. Tor Halfdan Aase, (Oslo: Universitetsforlaget, 1997), 215.

I tillegg til de skriftlige kildene har jeg også én muntlig kilde. Dette er en av Apenes' to nærmeste nålevende slektninger, hans nevø Georg Apenes, som jeg både har intervjuet og korrespondert med. Dette har vært til stor nytte blant annet for kartleggingen av Ola Apenes' sosiale bakgrunn.

1.4 Oppgavens struktur

Jeg vil i det neste kapitlet gi en kort biografisk fremstilling av Ola Apenes' liv. Dette anser jeg som en naturlig konsekvens av at oppgaven tar utgangspunkt i denne personens liv og virke. Gjennom å kjenne til Apenes' familiære bakgrunn og historien som fører frem til hans opphold i Mexico, vil vi lettere kunne forstå hva som kan ligge til grunn for de ulike utsagnene i brevene hans.

Ettersom oppgavens hovedkilde er Ola Apenes' personlige brev, er det naturlig å se nærmere på brev som historisk kilde. I kapittel tre vil jeg derfor ta opp viktige kildekritiske problemstillinger vi må ta hensyn til i tolkningen av brevtekstene. Jeg vil blant annet diskutere hva det kan bety at vi kun har én side av brevkorrespondansen, og hvordan den umiddelbare konteksten og brevets mottaker kan ha innflytelse på brevtekstens innhold og utforming.

Kapittel fire tar for seg Ola Apenes' førsteinntrykk av Mexico. Jeg vil her se nærmere på hva han uttrykker i brevene sine det første året i Mexico og sette dette i en større sammenheng. Med utgangspunkt i orientalismen vil jeg prøve å forstå hva som kan ligge til grunn for uttalelsene han kommer med i denne perioden.

I kapittel fem vil jeg prøve å forklare hvordan Apenes' lidenskapelige interesse for det prekolumbianske Mexico kunne oppstå. Jeg vil videre drøfte årsakene til hvorfor han med tiden utvikler et mer nyansert og positivt syn på Mexico og meksikanerne, samt vise hvordan dette kan henge sammen med de samme forholdene som i utgangspunktet fikk ham interessert Mexicos fortid. Det sjette og siste kapitlet vil bestå av oppgavens konklusjon.

2 Ola Apenes

2.1 Familiebakgrunn

Ola Rasmus Apenes (1898-1943) ble født i Fredrikstad 23. august 1898. Hans far, Georg Karelius Apenes (1869-1902), var skipsmegler og drev en kull- og vedforretning.²² Han døde da Ola var fire år gammel. Hans mor var Cathinka Mørch (1872-1958), men gikk under kallenavnet Kitty. Kitty og Georg Karelius giftet seg i 1897. I 1902 fikk Ola en bror, Christian Bernt (1902-1976). Christian giftet seg og fikk to barn, Georg Richard (1940-) og Inger Christine (1949-).

Apenes var et kjent navn i Fredrikstad og en familie det ble stilt forventninger til. Kårene ble trangere etter at Olas far døde, og Georg Apenes beskriver familien som del av den øvre middelklasse, ”fattig, men fornem”, og som en ”krysning av kjøpmannskap og academia”. Det fantes ingen overflod av penger, men det var heller aldri tvil om at begge guttene skulle ta artium, noe de også gjorde.²³ Christian Apenes gjorde senere karriere som sorenskriver og forfatter.²⁴ Kanskje kan vi si at han med dette oppfylte de forventninger som ble stilt ham som en Apenes-mann.

2.2 Studier, arbeid og avreise til USA

Apenes fullførte artium i 1916 og var det påfølgende året ingeniørelev ved Allmänna Svenska Elektriska Aktiebolaget (ASEA) i Västerås i Sverige.²⁵ I 1917 var det Zürich og elektroingeniørstudier ved Eidgenössische Technische Hochschule som stod for tur. Her ble han til 1923, med et avbrudd i oppholdet som følge av militærtjenesten han

²² "Firma-Anmeldelser," *Norsk Kundgjørelsestidende* 21, nr. 8 (1903), 1.

²³ Georg Apenes, intervju ved masteroppgavens forfatter, 24.01.2012; Georg Apenes, e-post til masteroppgavens forfatter, 07.06.2012.

²⁴ *Store norske leksikon*, s.v. "Christian Bernt Apenes", besøkt 06.06.2012, http://snl.no/Christian_Bernt_Apenes.

²⁵ "Artium. Udfaldet av den skriftlige prøve," *Aftenposten*, 21.06.1916, 3.

måtte gjennomføre i Hønefoss.²⁶ Som ferdig utdannet elektroingeniør gikk han igjen tilbake til ASEA som ingeniørelev fra 1923-24. Sommeren 1923 arbeidet han ved Kings Bay Kulkompaniet på Svalbard. Etter dette andre året som ingeniørelev ved ASEA, ble han ansatt hos søsterselskapet A/S Per Kure i Oslo, hvor han ble værende frem til 1927.²⁷

I 1927 krysset han Atlanterhavet med kurs for mulighetenes land: USA. Han hadde fått ett års oppholdstillatelse, som senere ble forlenget. Der jobbet han for et amerikansk selskap med elektrifisering av jernbanens linjer mellom New York og Washington D.C. I motsetning til det overveldende flertallet av andre utvandrede nordmenn til USA, ble han ikke værende eller returnerte til Norge, men vendte kursen sørover. Våren 1929 ankom han Mexico by, hvor han etter kort tid ble ansatt som ingeniør i det svenske telefonselskapet L. M. Ericsson.²⁸

Et interessant spørsmål er *hvorfor* Apenes i det hele tatt reiste ut, først til USA og så videre til Mexico. Et sannsynlig svar er en blanding av næringsinteresser og eventyrlyst. For det første var det i samtiden et meget vanskelig arbeidsmarked for de nyutdannede ingeniørene. I perioden 1921-33 forekom en rekke økonomiske kriser som i stor grad rammet byggebransjen. Dette medførte et stort overskudd av ingeniører i hele Skandinavia, og det var derfor slett ikke uvanlig for norske ingeniører å vende kursen mot utlandet for å finne seg arbeid. Hundrevis av dem reiste ut, og det var nok ikke uten grunn at bygningslinjen på Norges Tekniske Høiskole (NTH) i denne perioden ble kalt "den norske amerikalinje".²⁹ For det andre var Apenes en reiseglad og eventyrlysten

²⁶ Apenes, intervju ved masteroppgavens forfatter, 24.01.2012.

²⁷ Helge Berg Kragemo, *Studentene fra 1916: biografiske opplysninger og statistikk, samlet til 25-års jubileet 1941* (Oslo: Det Kongelige Frederiks Universitet, 1942), 11-12.

²⁸ Olaf Husby, "Ola Apenes - teleingeniør og mayaforskar," *Dag og Tid*, 24.02.2011, 22-23; Kragemo, *Studentene fra 1916*, 12.

²⁹ Per-Olof Grönberg, "Journeymen or Traditional Emigrants?: Norwegian and Swedish Engineers and Architects in North America, 1880-1930," i *Norwegians and Swedes in the United States: friends and neighbors*, red. Philip J. Anderson og Dag Blanck, (Saint Paul: Minnesota Historical Society Press, 2012), 205; *Store norske leksikon (Norsk biografisk leksikon)* s.v. "Thor Furuholmen - utdypning", besøkt 08.06.2012, http://snl.no/.nbl_biografi/Thor_Furuholmen/utdypning.

ung mann, som blant annet kom til å fly Europa rundt for Aftenposten for å kunne skrive en avisartikkel om samtidens luftfart på kontinentet.³⁰ Han var dessuten ungar og uten familiære forpliktelser. Verden lå åpen for ham.

2.3 I Mexico: på toppen av den sosiale rangstigen fra første stund

Det tok ikke lang tid før Apenes fikk en høy sosial posisjon i det meksikanske samfunnet. Dette er imidlertid ikke så overraskende når vi ser nærmere på Mexico som mottakerland for europeiske migranter. Sammenlikner vi Mexico med et annet latinamerikansk land, Argentina, ser vi at forskjellen på andelen europeiske migranter i de to landene er enorm.

Omkring starten på den meksikanske revolusjon i 1910, var en av tre hundre innbyggere i Mexico europeiske migranter. I Argentina var tallet en av tre. Den store andelen europeiske migranter i Argentina hadde å gjøre med den betydelige innvandringen av europeiske arbeidere. Innvandringen skyldtes i hovedsak de gode jobbmulighetene deres i landet, ettersom befolkningsantallet var lavt og rimelig arbeidskraft var mangelvare. Jordbruket var i stor grad kapitalistisk, og store farmer trengte arbeidskraft. I Mexico var derimot situasjonen en helt annen. Store deler av jordbruket hadde beholdt den gamle strukturen fra kolonitiden og ikke gått over til et kapitalistisk jordbruk. Dette betød at store deler av jorda fortsatt var felleseid og ikke eid av gårdseiere som hyret arbeidskraft. Dessuten var man i Mexico allerede forsynt med billig arbeidskraft takket være landets store jordløse befolkning. Dette betød at det verken var behov for eller arbeid til europeiske arbeidere slik det var i Argentina. Tar vi så med i betraktningen at økonomisk vinning og bedre livsvilkår var hovedmotivasjonen for de fleste av

³⁰ Ola Apenes, "Paa krystokt over Mellom-Europas luftlinjer. Flyvebrev til Aftenposten," *Aftenposten*, 31.07.1926, 4-5.

migrantene i samtiden, ble Mexico enda mindre aktuelt ettersom de meksikanske arbeiderne fikk dårligere lønn enn de selv fikk i Europa.³¹

Av denne grunn bestod innvandringen til Mexico ikke av en masseinnvandring av arbeidere, men av en relativt tynn strøm av mennesker med andre kvalifikasjoner. I hovedsak var disse håndverkere, kontorister og, som Apenes selv, ingeniører. Resultatet av denne innvandringen var at de europeiske migrantene i Mexico var overrepresentert på toppen av den sosioøkonomiske stigen i landet.³² Som høyt utdannet europeisk migrant glir Ola Apenes rett inn i denne kategorien. Med andre ord lå forholdene i Mexico til rette for at han skulle få en høy sosial posisjon i samfunnet. Dette er det viktig å være klar over når vi etter hvert skal se på hvordan Apenes omtaler Mexico i brevene hjem.

2.4 En dyktig ingeniør

Apenes ser ut til å ha vært en over gjennomsnittet dyktig ingeniør, ettersom han med tiden steg i gradene hos Ericsson samtidig som andre europeere ble sagt opp. I et brev til Kitty datert 4. desember 1932, forteller han at nordmannen Matheson, som hadde jobbet der i åtte år, nå hadde blitt sagt opp ettersom ”driften skal overlates til meksikanske ingeniører i saa stor utstraekning som mulig.”³³ For Apenes hadde derimot den samme omorganiseringen helt andre konsekvenser: ”Av samme anledning forlot jeg centralavdelingen. Jeg fik da i opdrag at organisere et nyt departement , hvis sjef jeg saa er (...).”³⁴ Det kan med andre ord virke som om Apenes var en de ikke hadde råd til å miste. At han også fikk en lederstilling må kunne tilsi at han var en dyktig mann de hadde tillit til. Dette må vi kunne anta bidro til å befeste hans posisjon som del av den høyere sosioøkonomiske klassen i Mexico.

³¹ J. C. Moya, "A Continent of Immigrants: Postcolonial Shifts in the Western Hemisphere," *Hispanic American Historical Review* *Hispanic American Historical Review* 86, nr. 1 (2006), 1-28.

³² Ibid.

³³ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 04.12.1932, 2.

³⁴ Ibid.

2.5 Den skandinaviske kolonien

Apenes ble etter kort tid del av den skandinaviske kolonien³⁵ i Mexico by. I brevene til Kitty kommer det frem at denne først og fremst bestod av svensker, men med noen få innslag av dansker og enda færre nordmenn. Utover dette virker det sannsynlig at dens medlemmer ”måtte” ha en viss dannelse eller være av en viss sosial klasse. Dette fordi det stadig ble avholdt selskapeligheter i regi av koloniens medlemmer, og man forstår at slike festligheter kunne ikke bli arrangert av en enkel avhoppet skandinavisk sjømann, som trolig var den gruppen som i størst grad representerte Skandinavia i form av antall dersom vi tar hele Latin-Amerika under ett.³⁶ Venenskapene han fikk gjennom den skandinaviske kolonien kom til å forme livet hans i Mexico. Jeg kommer tilbake til dette i kapittel fem.

³⁵ Apenes definerer aldri hva han mener med ”den skandinaviske koloni”. Ut i fra brevene hans vil jeg imidlertid si at det dreier seg om et relativt løst nettverk av skandinaver boende i Mexico by. Med ujevne mellomrom ble det arrangert fester og andre selskapeligheter i regi av noen av koloniens medlemmer, men de var ikke institusjonalisert på noen som helst måte, de bodde på forskjellige steder i byen og hadde ingen faste tilholdssteder eller møteplasser. Riktignok fantes det andre grupper som koloniens medlemmer også kunne være med i, men da av en mer konkret karakter som for eksempel ”Svenska Idrottsföreningen” (Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 15.05.1930, 1.) Det er for øvrig lite som tyder på at de av andre ble oppfattet å utgjøre en koloni, og jeg har ikke funnet noen beskrivelser av denne grupperingen noe sted, med ett unntak. Det er den danske piloten og eventyreren Knud Clauson Kaas, som Apenes nevner i brevene sine ved flere anledninger, som skriver følgende i sin biografi: ”Om Opholdet i Mexico kunde der skrives Bøger, og jeg tror, at jeg godt selv kunde skrive dem; men da denne Bog i hvert Fald fortrinsvis skal handle om Flyvning, skal jeg gaa let hen over Begivenhederne under mit to Maaneders Besøg, hvor jeg med den mest storslaaede Gæstfrihed blev optaget som Ven af den skandinaviske Koloni, som jeg nær aldrig var sluppet væk fra.” (Knud Clauson Kaas, *Et Liv i Luften* (København: Gyldendal, 1940), 98.) Clauson Kaas hadde for øvrig en hovedrolle i en av Apenes’ amatørfilmer i Mexico og forteller i biografien sin om innspillingen av denne.

³⁶ Østrem og Sæther, "Norwegian emigration to Latin America," 115-133.

2.6 Interessen for Mexico stiger

Det kanskje mest interessante trekket ved Ola Apenes er at han så raskt fattet stor interesse for meksikansk arkeologi og etnografi. I begynnelsen var interessen spesielt rettet mot mayafolket og deres kalendere, men senere utvidet interesseområdet hans seg til å omfatte også andre temaer innenfor det prekolumbianske Mexico. Allerede helt fra begynnelsen av oppholdet hans i Mexico gikk store deler av fritiden med til små og store utflukter, ekskursjoner eller ekspedisjoner i nærområdet, enten alene eller med andre interesserte. Hvor denne lidenskapelige interessen kunne komme fra skal jeg for øvrig ta opp i kapittel fire. Interessen førte til at han i 1932 meldte seg opp som student ved universitetet i Mexico by for å følge forelesninger i meksikansk arkeologi. Dette kom da i tillegg til jobben hos Ericsson. I et brev fra april 1933 forteller han følgende til sin mor Kitty:

Jeg blev for en tid siden indskrevet som regulaer student ved universitetet her, det bød paa visse fordeler med hensyn til at faa benytte bøker og andet materiale. Efter slutten av sidste semester taenkte jeg at jeg like godt kunde gaa op til examen i Maya arckaelogi da jeg jo alikevel vet mere om saken end de filologer som tar dette fag for brødets skyld. Jeg fik at læse fire, inskriptioner, egentlig skulde jeg bare løse en av de fire men det vidste jeg ikke saa jeg skrev ut alle fire. Jeg har nu faat vite at jeg har faat karakter 10, hvilket vil si S. t.f., saa nu er jeg altsaa Maya arkeolog.³⁷

Ola Apenes blir altså Norges første sertifiserte maya-arkeolog, ved siden av jobben som avdelingssjef i Ericsson. Jobben skulle imidlertid ikke være noen stopper for hans videre forskning. Etter hvert som tiden gikk og han fikk stadig mer erfaring og ekspertise gjennom både universitetsstudier og feltstudier, ga han ut flere vitenskapelige artikler om forskjellige temaer innen det prekolumbianske feltet i både Sverige, Mexico og USA.

Den første artikkelen hans kom ut i 1936 i det internasjonale tidsskriftet *Ethnos*, et tidsskrift gitt ut av Etnografiska Museet i Stockholm. Det samme året ble han invitert til

³⁷ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, sted ikke oppgitt, april 1933 (eksakt dato ikke oppgitt), 2.

Yucatán av Carnegie Institution of Washington for å studere mayakulturen. I 1937 var han medstifter av "Sociedad Mexicana de Antropología", det Meksikanske Antropologiske Selskap. I 1939 representerte han Norge på den internasjonale Amerikanistkongressen i Mexico by, og i 1940 foretok han utgravninger på den tørre bunnen av Texcoco-sjøen på den meksikanske stats regning. I tillegg holdt han på med en arkeologisk kartlegging av Mexico-dalen, som kulminerte med utgivelsen av en bok. Utover dette utviklet han en mekanisk regnestav for å kunne konvertere mayatidsregningen til den kristne tidsregningen.³⁸

Ekspertisen fortsatte å øke og i 1941 holdt han et foredrag for 3000 mennesker i gigantiske Palacio de Bellas Artes i Mexico by, et foredrag han høstet strålende kritikk for.³⁹ Ola Apenes ble med andre ord en anerkjent ekspert med en meget imponerende CV. Under følger en kronologisk oversikt over hans vitenskapelige skrifter i forbindelse med forskningen han gjorde i Mexico. Totalt ble det publisert ni vitenskapelige artikler og én bok av Apenes:

"Possible Derivation of the 260 Day Period of the Maya Calendar", i *Ethnos*, 1936.⁴⁰

"Abbreviated Method for Calculating Maya Calendar Round Dates", i *Ethnos*, 1937.⁴¹

"Table for Determination of Maya Calendar Round Positions", i *Ethnos*, 1937.⁴²

"Tabla de Lectura Directa para el Cálculo de Fechas Mayas", i *Revista Mexicana de Estudios Antropológicos*, 1939.⁴³

"Tabla para Cálculo y Correlación del Calendario Mexicano", i *Revista Mexicana de Estudios Antropológicos*, 1939.⁴⁴

³⁸ Husby, "Ola Apenes," 22-23. Pablo Martínez del Río, "Ola Apenes: 1898-1943," i *Mapas antiguos del Valle de México*, red. Ola Apenes, (México: Universidad Nacional Autónoma de México: Instituto de Historia, 1947), 9-10.

³⁹ Husby, "Ola Apenes," 22-23. Martínez del Río, "Ola Apenes: 1898-1943," 9-10.

⁴⁰ Ola Apenes, "Possible derivation of the 260 day period of the Maya calendar," *Ethnos* 1, nr. 1 (1936), 5-8.

⁴¹ Ola Apenes, "Abbreviated method for calculating Maya calendar round dates," *Ethnos* 2, nr. 1 (1937), 16-20.

⁴² Ola Apenes, "Table for determination of Maya Calendar Round positions," *Ethnos* 2, nr. 4 (1937), 97-101.

⁴³ Ola Apenes, "Tabla de lectura directa para el cálculo de fechas mayas," *Revista Mexicana de Estudios Antropológicos* III, nr. 1 (1939), 54-62.

”Sitios Arqueológicos en el Lago de Texcoco”, kart presentert for Sociedad Mexicana de Antropología, 1942.⁴⁵

”The Pond in our Backyard”, i *Mexican Life*, 1943.⁴⁶

”The Tlateles of Lake Texcoco”, i *American Antiquity*, 1943.⁴⁷

Mapas Antiguos del Valle de México, 1947.⁴⁸

”Las páginas 21 y 22 del 'Códice Borbónico'”, *Yan*, 1953.⁴⁹

2.7 Kjæreste

Apenes giftet seg aldri, men som nevnt fikk han seg en kjæreste omkring 1940, Frances Gillmor. Hun nevnes imidlertid for første gang allerede i 1937, i et brev Ola skriver til Kitty 22. juni 1937: ”Jeg har for tiden en meget flink ’elev’ i denne materie [mayakalenderen], en lovende amerikansk, eller nærmere kanadisk forfatterinde, Frances Gillmor.”⁵⁰ Apenes og Gillmor inspirerte hverandre gjennom sine felles interesser og tilbrakte mye tid sammen når Gillmor var der. Hun var imidlertid ikke fastboende i Mexico, men bodde der i lengre perioder. Vi vet at Apenes var til stor hjelp for henne i arbeidet hennes med boken *Flute of the Smoking Mirror*. Til denne laget han omkring 100 små og store tegninger inspirert av ulike aztekermanuskript.⁵¹

⁴⁴ Ola Apenes, "Tabla para Cálculo y Correlación del Calendario Mexicano," *Revista Mexicana de Estudios Antropológicos* III, nr. 1 (1939), 185-190.

⁴⁵ Ola Apenes, "Sitios arcáicos en el lago de Texcoco," i *Actas y Memorias del XXVII Congreso Internacional de Americanistas* 2 (México: 1939), 64-68.

⁴⁶ Ola Apenes, "The Pond in our Backyard," *Mexican Life* (mars 1943), 15-19.

⁴⁷ Ola Apenes, "The "Tlateles" of Lake Texcoco," *American Antiquity* 9, nr. 1 (1943), 29-32.

⁴⁸ Ola Apenes, *Mapas antiguos del Valle de México* (México: Universidad Nacional Autónoma de México: Instituto de Historia, 1947).

⁴⁹ Ola Apenes, "Las páginas 21 y 22 del 'Códice Borbónico'," *Yan*, nr. 2 (1953), 102-104.

⁵⁰ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mex. D.F., 22.06.1937, 1.

⁵¹ Husby, "Ola Apenes," 22-23.

Megetsigende om forholdet deres er tittelen på kapitlet som omhandler Apenes i biografien om Gillmor: "The Closest Friend I Ever Had".⁵²

2.8 En ivrig fotograf

Det var ikke bare det prekolumbianske Mexico Ola Apenes var lidenskapelig opptatt av. Film og fotografi var en annen meget viktig interesse for ham. Han laget flere filmer der han tok seg av både regien, filmingen og klippingen. Den første filmen han laget i Mexico kalte han "Besos y Bandidos" ("Kyss og Banditter"). Dette var en spillefilm med mye humor, men han laget også andre typer filmer. Blant annet filmet han indianerritualer og andre kulturelle hendelser eller skikker han fant interessante. I tillegg tok han på seg filmoppdrag i jobbsammenheng for Ericsson. Blant venner og kjente i Mexico by var han anerkjent som en habil fotograf, og han tok bilder i mange sammenhenger. Fremkalling ordnet han etter hvert på egenhånd ettersom han fikk ordnet et eget mørkerom på jobben og annet nødvendig utstyr.⁵³ I et brev han skriver til Kitty 5. desember 1929, forteller han at talentet hadde sin skyggeside:

*Jeg tok en del magnesiumbilleder [på en fest med den skandinaviske kolonien] som alle kom ut udmerket. Foruten min succes med film har jeg ogsaa faat ord paa mig for at vaere slik enestaaende fotograf. Mine billeder fra turer og fester utgaar i hundreder og atter hundreder av eksemplarer, det er et svare arbeide at ordne op med alt dette.*⁵⁴

Til tross for det til tider overveldende arbeidet med alt dette, så var nok gleden større enn byrden totalt sett. Ikke overraskende sendte han mange bilder med brevene hjem.

⁵² Whitehill, *Frances Gillmor*, 219.

⁵³ Husby, "Ola Apenes," 22-23.

⁵⁴ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 05.12.1929, 2.

2.9 Korrespondent for Aftenposten

Enda en side ved Apenes var hans journalistiske praksis. Helt fra ungdommen av hadde han en interesse for dette, og allerede på Svalbard begynte han som frilanser for Aftenposten. Under sitt opphold i Sveits skrev han dessuten regelmessig for Tidens Tegn. For Aftenposten skrev han blant annet ”teaterbrev” fra Stockholm, og under tiden i Mexico skrev han fire reportasjer og én artikkel for avisen. Sitt høydepunkt som journalist må nok sies å være intervjuet han gjorde for Aftenposten med Lev Trotskij i 1937.⁵⁵ Fire av de fem tekstene fra Mexico er reportasjer om nettopp Trotskij. Den siste, men fjerde i rekken, er en artikkel om aztekernes religion. Her følger en oversikt over tekstene han skrev for Aftenposten mens han var i Mexico:

”Aftenposten intervjuer Trotsky i Mexiko”, Aftenposten, 23.01.1937.⁵⁶

”Trotsky er Hitlers ’medskyldige’, påstår de meksikanske kommunister”, Aftenposten, 25.01.1937.⁵⁷

”Selsomt mellemspill i Mexiko”, Aftenposten, 05.05.1937.⁵⁸

”Stenguder og vokshelgener. Mexiko-brev fra Ola Apenes.”, Aftenposten, 12.06.1937.⁵⁹

”Da Leo Trotsky blev myrdet”, Aftenposten, 15.10.1940.⁶⁰

2.10 Hans siste tid i Mexico

Da 2. verdenskrig brøt ut og Norge etter hvert ble okkupert, ble det tydelig at Apenes begynte å bekymre seg for dem hjemme. Det siste brevet Kitty mottok skrev han 19. oktober 1941. På dette brevet står det merket, trolig av Kitty, følgende: ”sidste brev, derefter stanset al postgang”. Det vi likevel vet, er at han vervet seg til militærtjeneste i

⁵⁵ Husby, "Ola Apenes," 22-23; Apenes, intervju ved masteroppgavens forfatter, 24.01.2012; Kragemo, *Studentene fra 1916*, 11-12.

⁵⁶ Ola Apenes, "Aftenposten intervjuer Trotsky i Mexico," *Aftenposten*, 23.01.1937, 3.

⁵⁷ Ola Apenes, "Trotsky er Hitlers 'medskyldige', påstår de meksikanske kommunister," *Aftenposten*, 25.01.1937, 3.

⁵⁸ Ola Apenes, "Selsomt mellemspill i Mexiko," *Aftenposten*, 05.05.1937, 3.

⁵⁹ Ola Apenes, "Stenguder og vokshelgener: Mexiko-brev fra Ola Apenes," *Aftenposten*, 12.06.1937, 2.

⁶⁰ Ola Apenes, "Da Leo Trotsky blev myrdet," *Aftenposten*, 15.10.1940, 3.

1942 sammen med sin norske venn Gustav Strømsvik, og at han i januar 1943 ankom den norske treningsleiren Little Norway i Toronto, Canada. Men etter bare tre måneder tok det hele slutt. Apenes hadde blitt alvorlig syk av en sprukket blindtarm, og 6. april 1943 døde han på operasjonsbordet, 44 år gammel.⁶¹

Sitt siste prosjekt, ”Mapas Antiguos del Valle de México”, en samling eldre kart over Mexico-dalen, ble utgitt posthumt i 1947 av Universidad Nacional de México, universitetet hvor han hadde studert og også holdt gjesteforelesninger. Sociedad Mexicana de Antropología hadde etter hans død en egen minnesamling der hans gode venn og kollega dr. Pablo Martinez del Río holdt en tale om ham. Denne står skrevet i innledningen til kartsamlingen og hans siste verk ble derfor også et minneskrift over ham. Ola Apenes er gravlagt i Fredrikstad.⁶²

2.11 Hans mor, Kitty Apenes

Noe av det første vi leser når vi åpner Apenes’ bok er det følgende: ”A mi madre.”⁶³ Apenes dediserte boken sin til sin mor, og det er liten tvil om at Kitty Apenes var en av de aller viktigste personene i hans liv.

Kitty Apenes spiller også en sentral rolle i kildematerialet jeg har tatt utgangspunkt i. Som nevnt utgjør brevmaterialet hovedkilden min, og Kitty er mottakeren av nesten alle brevene jeg har tilgjengelig. I det neste kapitlet vil jeg gå nærmere inn på kildematerialet, og ett av flere viktige poeng som jeg vil trekke frem er hvilken betydning mottakeren av brevet har for dets utforming og innhold. Det vil derfor være relevant å se nærmere på hvem Kitty Apenes var.

Cathinka ”Kitty” Mørch vokste opp i Fredrikstad og Sarpsborg. Hun var født med et navn og giftet seg til et navn, forteller hennes barnebarn Georg Apenes. Etter

⁶¹ Husby, ”Ola Apenes,” 22-23.

⁶² Ibid.

⁶³ ”Til min mor.” Apenes, *Mapas antiguos del Valle de México*, 5.

ektemannens død, arbeidet hun som bokholder innenfor et av svigerfamiliens foretagender.⁶⁴ Hun var fra en konservativ borgerlig bakgrunn og ble en engasjert Høyre-kvinne. Hun var videre en pioner gjennom å være en av de første kvinnene som kom helt opp i formannskapet i Fredrikstad for Høyre. Hun var også medlem av bystyret i Fredrikstad når hun ikke satt i formannskapet. Med tiden ble hun æresmedlem av Høyrekvinnens klubb, og hun betraktet seg trolig som en kvinnesakskvinne, mener Georg Apenes.⁶⁵ I 1930 var hun referent under Høyres landsmøte i Trondheim.⁶⁶ Dette politiske engasjementet var kanskje ikke så overraskende tatt i betraktning at faren hennes, Paul Severin Kierulf Mørch, var medlem av bystyret i 22 år og ordfører i åtte av disse. I tillegg var han varamann til Stortinget og rykket etter hvert inn som fast medlem.⁶⁷

En av Kitty Apenes' helter var Roald Amundsen, den verdenskjente norske polarforskeren fra Borge i Østfold.⁶⁸ Hun var for øvrig fjernt beslektet med Amundsen og hun omtalte ham bare som "Roald". Hun mente Amundsen var "et strålende eksempel på og en overbevisende illustrasjon av hva det utvilsomt ville være mulig for hennes og kommende generasjoner å oppnå ved erfaringens og fornuftens hjelp."⁶⁹ Kanskje var fascinasjonen hennes for Amundsen enda en faktor som stimulerte til Olas reising til USA og videre til Mexico. Å være eventyrersk kunne i det minste virke som en sikker vei å gå for å gjøre henne stolt. Georg Apenes fortalte i intervjuet at hun dyrket Ola hele sitt liv, og at hun var full av historier om hva han hadde vært med på

⁶⁴ Apenes, intervju ved masteroppgavens forfatter, 24.01.2012.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Arkivverket: Riksarkivet, "Høyres landsmøte i Trondhjem 1930. Referat v. Kitty Apenes", besøkt 05.06.2012, [http://arkivportalen-web/side/arkiv/detaljer;jsessionid=76a1dedddc9ff287e92e7b0b0e63?arkivId=no-a1450-01000000307329](http://arkivportalen.no/arkivportalen-web/side/arkiv/detaljer;jsessionid=76a1dedddc9ff287e92e7b0b0e63?arkivId=no-a1450-01000000307329).

⁶⁷ Kitty Apenes og Georg Apenes, *Én tid og to byer* (Sarpsborg: SJB trykkeri i samarbeid med Borgarsyssel museum, 1998), 8.

⁶⁸ *Store norske leksikon*, s.v. "Roald Amundsen", besøkt 07.06.2012, http://snl.no/Roald_Amundsen.

⁶⁹ Apenes og Apenes, *Én tid og to byer*, 10.

takket være alle brevene han hadde skrevet. I tillegg hadde hun album på album av fotografier fra reisene hans.⁷⁰

Kitty Apenes var ikke delaktig i Olas liv gjennom bare å skrive brev til ham, hun korresponderte også med venner av ham i Mexico, noe jeg nevnte under redegjørelsen for kildematerialet i introduksjonen. Blant annet korresponderte hun med Olas gode danske venninne Bodil Christensen, både før og etter hans død. Det finnes kun fire brev bevart av denne korrespondansen, alle fra Bodil til Kitty, og skrevet mellom 1939 og 1957. Det er imidlertid grunn til å tro at korrespondansen i virkeligheten var en god del hyppigere enn dette. Gjennom disse brevene fikk kanskje Kitty innblikk i andre sider ved livet til Ola. Christensen skriver for eksempel følgende i et brev til henne 19. november 1940: ”Ola er meget optaget som altid, og jeg ser ham kun sjældent, men han har det godt.”⁷¹ Det kunne nok være godt å høre at sønnen hadde det bra også fra andre kilder enn ham selv.

På en måte er det ganske utrolig at ingen vet hvem Apenes er når vi ser hva han oppnådde under tiden i Mexico. En som på en måte forutså at Ola Apenes’ oppnåelser kom til å havne i den norske glemmeboken, var Erling Nerby. Det finnes lite informasjon om Nerby, men jeg vet at han korresponderte noe med Apenes, og mye med Sigvald Linné. Trolig var han den tredje og siste nordmannen, i tillegg til Apenes og nevnte Gustav Strømsvik, som virkelig var engasjert i meksikansk arkeologi og antropologi på denne tiden. Ved Etnografiska Museet i Stockholm finnes blant annet et bilde av ham fra Chichén Itzá Mexico i 1932, der han figurerer ved siden av Strømsvik og Linné.⁷² Nerby skrev følgende i Aftenposten 26. november 1949:

Mapas antiguos del valle de Mexico, av Ola Apenes. Utgitt post mortem av Universidad Naciona de Mexico.

Blant de skrifter som jevnlig strømmer inn til Etnografisk Museum fra utenlandske vitenskapelige institusjoner, var i fjor også denne bok som ved våre

⁷⁰ Apenes, intervju ved masteroppgavens forfatter, 24.01.2012.

⁷¹ Bodil Christensen, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 19.11.1940, 2.

⁷² Carlotta. Databasen för museisamlingar, "Fotonummer: 0307.f.0111.", Etnografiska Museet, besøkt 27.06.2012, <http://collections.smvk.se/carlotta-em/web/object/1461615>.

nabolands museer blir studert med interesse, mens den hos oss vil måtte finne seg i en upåaktet tilværelse etter å være arkivert på behørig måte. Og det enda den er forfattet av en nordmann, og er bygd på et samlerarbeid og et materiale som gir den en særlig verdi for de innvidde. Hvorav kommer det?⁷³

Som forklaring peker Nerby på det manglende vitenskapelige miljøet for amerikaforskning i Norge. Til sammenlikning fantes det aktive amerikanistmiljøer i både Sverige og Danmark i samtiden. Nerby skulle få rett i at Apenes' bok, og hele hans forskning for øvrig, havnet i den norske vitenskaps glemmebok. Heldigvis gir det unike kildematerialet han etterlot seg en strålende mulighet til å gjenoppta tråden der Nerby slapp. For Apenes' liv fortjener en plass i lyset. Samtidig må vi i stor grad basere oss på hans personlige brev til moren sin. Dette er ikke uproblematisk. Hva kan det for eksempel ha å si for brevets innhold at han skriver til nettopp moren sin? Dette, og flere andre viktige spørsmål i tilknytning til brev som kilde, vil jeg diskutere i det neste kapitlet.

⁷³ Erling Nerby, "En norsk Mexico-forsker," *Aftenposten*, 26.11.1949, 12.

3 Brev som kilde

3.1 Innledende bemerkninger

Personlige brev har tradisjonelt vært et viktig kildemateriale innen de historiske vitenskapene, blant annet i biografiske studier. De siste tiårene har imidlertid interessen for brev som historisk kildemateriale økt betraktelig. Dette har sammenheng med den humanvitenskapelige interesseforskyvningen fra strukturer og kvantifiseringer til individer, biografier og kvalitative metoder, hevder Britt Liljewall, fil.dr. i historie og dosent i jordbrukshistorie. Hun har i en årrekke forsket på den folkelige skrivekunsten i Sverige, heriblant bondedagbøker, selvbiografier og brev.⁷⁴

Det å ta utgangspunkt i personlige brev for et vitenskapelig arbeid medfører en rekke problemstillinger. I det følgende vil jeg ta opp noen av disse, blant annet ”tapet av den andre siden” av en korrespondanse, mottakerens betydning for utformingen av brevt teksten og brev i forhold til virkelighet. Jeg vil imidlertid begynne med å definere brev som sjanger.

3.2 Hva er et brev?

Et personlig brev er en selvbiografisk fortelling fra samtiden. Vi vet ikke hvordan fortellingen ender. Brev er vanligvis bidireksjonale (går to veier), og vi pleier derfor å snakke om dem som *dialogiske*. Brevets avsender(e) og mottaker(e) står i en viss relasjon til hverandre. Det er et skrevet dokument som er undertegnet av minst én person og adressert til en eller flere andre personer. I tillegg er det vanligvis datert⁷⁵ og normalt sett vil vi kunne finne ut om det er formidlet og lest. Takket være adresseringen

⁷⁴ Britt Liljewall, *"Ack om du vore här": 1800-talets folkliga brevkultur* (Stockholm: Nordiska museets förlag, 2007), 14.

⁷⁵ Stanley bemerker imidlertid at datering av brev er noe som er både kulturelt og historisk betinget. Eksempelvis var brev til og fra Vindolanda i Romersk Britannia ikke datert overhodet. Liz Stanley, "The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences," *Auto/Biography* 12, nr. 3 (2004), 207.

og signaturen kan vi identifisere kommunikasjonens hovedpersoner. Med dette på plass kan vi så igjen garantere brevets autenticitet. Hver brevttekst har slik blitt til på et bestemt tidspunkt og på et bestemt sted. Når vi da eksempelvis leser "Mexico D.F. 16/4 '34" så plasseres brevet i tid og rom. I større grad enn dagbøker og andre former for personlige beretninger er brev en *sosial praksis*.⁷⁶

Stanley hevder at brev er "døde brev" fordi de på et vis aldri kommer frem; brevet som ble skrevet og sendt er noe annerledes enn det som kommer frem og blir lest fordi det har blitt endret av dets reiser gjennom tid og rom, fra skrivingens der og da til lesningens her og nå. Brev gjør i tillegg noe med tiden. Når et brev er lest så vet leseren at tiden har gått og at skrivingens "øyeblikk" har passert. Men samtidig så gjenoppstår brevets "nåtid" ikke bare i dets første lesning, men i de senere lesninger også. Brev deler derfor noen av de samme tidsmessige egenskapene som fotografier. De holder ikke bare på minnene, men representerer også øyeblikket de ble til. Dette "nåtids"-aspektet ved brevet forblir ved at jeget på en måte alltid skriver, mens mottakeren også alltid "lytter".⁷⁷

3.3 Brevets funksjoner

Brev oppfyller en rekke funksjoner. Den mest åpenbare av disse er trolig den *informative* funksjonen. Denne går ut på at brev trengs for å holde nærstående, men samtidig fraværende personer informert om hendelser og forandringer som fortsatt berører og interesserer dem. Brevet erstatter informasjonsutvekslingen som finner sted i det personlige møtet, og fungerer som mediet for beskjedene.⁷⁸

Brev oppfyller også en *sosial* funksjon. Dette kan vi si fordi et av brevets formål er å opprettholde sosiale relasjoner som er truet av oppbrudd og avstand. Brevet blir en erstatning for det hverdagslige sosiale samværet som ikke lenger er tilgjengelig, og

⁷⁶ Liljewall, "Ack om du vore här", 11-12; Stanley, "The Epistolarium," 207.

⁷⁷ Stanley, "The Epistolarium," 208.

⁷⁸ Liljewall, "Ack om du vore här", 16.

sørger for at relasjoner kan opprettholdes gjennom tid og rom. Samtalen i brevet formes av den gamle nærheten, men også av den nye avstanden. Gamle nettverk kan vedlikeholdes, nye kan bygges. I brevene blir både nærhet, følelser og kontakter bekreftet, vedlikeholdt og utvekslet. Samtidig kan brevet være et toegget sverd. Uteblir brevene, kan relasjoner brytes.⁷⁹

Brev har i tillegg en *normformidlende* funksjon. De fungerer som limet som holder en sosial gruppe samlet, og muliggjør videreformidlingen av gruppens normer og verdier. Dette er særlig tydelig i brevvekslingen mellom foreldre og barn, påpeker Liljewall. Denne funksjonen kan forøvrig anses som en variant av både den sosiale og den identitetsskapende funksjonen (se nedenfor).⁸⁰ Dette kunne vært interessant å undersøke ettersom hovedkilden vår er en korrespondanse mellom en mor og hennes sønn. Dessverre er dette en umulighet siden vi kun har én side av korrespondansen, men det hadde vært interessant å undersøke hvorvidt Kitty på noe vis la noen føringer for hvordan han burde te seg overfor meksikanerne, eller om hun uttrykte andre holdninger vi kunne gjenkjenne hos Apenes.

Brev har også en *identitetsskapende* funksjon. Fokuset er her særlig på skribenten selv. Brevskrivningen har en psykologisk side. På samme måte som med all biografisk skriving, søker også brevskriveren å meisle ut jeget og sine egne roller i en komplisert verden i stadig endring.⁸¹ Den svenske brevkjenneren Eva Dahlström karakteriserer denne prosessen som ”[ett] brobygge mellan ’ytterjag’ och ’innerjag’, där känslor kan få ’ordkropp’ och bli avläsbara, där klarhet kan skapas ur oklarheter”.⁸² Brevskrivningen er med andre ord med på å forme brevskriverens liv, den har en livsformende funksjon.⁸³

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid., 16-17.

⁸¹ Ibid., 17.

⁸² Eva Dahlström og Ullabritt Jonsson, *Kära brevvän: en bok om och med brev* (Stockholm: En bok för alla, 1998), 6.

⁸³ Liljewall, "Ack om du vore här", 17.

3.4 Korrespondanse og tapet av ”den andre siden”

Ettersom det blant brevene til Ola Apenes i hovedsak er korrespondansen hans med Kitty jeg har tilgjengelig, er det relevant å se nærmere på hva som kjennetegner en korrespondanse. Korrespondansen mellom Ola og Kitty varer i over 20 år, men fokuset i denne oppgaven vil naturlig nok være avgrenset til 14-årsperioden han tilbringer i Mexico.

En korrespondanse har noen viktige forskjeller i forhold til et enkeltstående brev. Korrespondansen består av en serie brev hvor de involverte bytter på å være forfatter og avsender og mottaker og leser. En korrespondanse foregår over tid, mens et brev kan bli skrevet, sendt og lest som en engangshendelse.⁸⁴

Et viktig trekk ved korrespondanser er at de består av to sider. Mange brevsamlinger i dag består imidlertid bare av den ene siden av korrespondansen. Dette er tilfellet for brevene mellom Ola og Kitty. Det finnes ikke ett eneste brev fra Kitty til Ola tilgjengelig, selv om det finnes hundrevis fra Ola til Kitty. Dette tapet, som Stanley kaller ”the loss of the ’other side’”⁸⁵, gir oss utfordringer i tolkningen av brevene. Man tenker kanskje at ”den andre siden” ikke er like interessant som hovedpersonens side. Jeg mener derimot, i tråd med Stanley, at med begge sider tilgjengelig vil man øke muligheten for riktig forståelse og tolkning av både brevtøkstene og den aktuelle hovedpersonen.⁸⁶ Dette vil jeg vise i det følgende.

Nå har vi som nevnt ingen av Kittys brev *til* Ola tilgjengelig, men som nevnt i introduksjonen har vi blant annet noen få fra hans svenske venn fra Mexico, Anders Lilliehöök, og fra hans danske venninne, også fra Mexico, Helga Larsen. Samtidig er ingen av disse korrespondansene på noen måte ”komplette”, hvis vi kan si det slik. Det finnes for eksempel ingen brev *fra* Ola til verken Anders eller Helga. Det mest

⁸⁴ Stanley, "The Epistolarium," 208.

⁸⁵ Ibid., 210.

⁸⁶ Ibid., 210-211.

komplette bildet hadde vi selvfølgelig fått ved å lese korrespondansene i kronologisk rekkefølge og med alle brevene tilgjengelige fra begge parter, men dette forblir en umulighet i vårt tilfelle.

Til tross for de mangelfulle kildene, er det likevel interessant i det lille materialet vi har tilgjengelig å se hva for eksempel Anders Lilliehöök kan fortelle oss om Ola som Ola ikke forteller selv. I et brev skrevet i Stockholm 24. juli 1936, innleder Lilliehöök brevet på følgende måte: ”Käre Ingeniör och Boktryckare samt lite Fotograf.”⁸⁷ Denne hilsenen bekrefter det inntrykket man sitter igjen med etter å ha lest Olas brev og biografi (jfr. Olaf Husbys artikkel), det vil si en mann med mange talenter og en som har en rekke jern i ilden. I den neste setningen får vi så ny og ukjent informasjon om forholdet mellom Lilliehöök og Ola: ”Jag hoppas att dom 14 bref , som jag tidigare under sommaren skrivit till Dig, kommit fram ordentligt! Tack, hjärtligt tack för dom 11, som jag fått från Dig under de senaste månaderna.”⁸⁸

Det er overraskende at de skriver så mange brev til hverandre. Ola uttrykker aldri overfor Kitty at han så hyppig korresponderer med Anders Lilliehöök. Vi er midt i juli, og Lilliehöök snakker om de 14 brevene han allerede har sendt Ola denne sommeren. Ola har på sin side sendt 11 brev tilbake de siste månedene. I fra hele 1936 har vi ni brev fra Ola til Kitty. Det kan derfor virke som om Ola, i det minste i denne perioden, korresponderer hyppigere med sin venn Anders Lilliehöök enn med sin mor Kitty, selv om vi selvfølgelig må ta høyde for at nødvendigvis ikke alle brevene fra Ola til Kitty er bevart. Uansett, vi ser at selv disse få linjene fra ”den andre siden”, representert ved Anders Lilliehöök, gir oss ny og verdifull innsikt i Olas liv på flere områder. Dette er et eksempel på hvorfor ”den andre siden” av korrespondansen kan være svært verdifull. Den kan bekrefte eller avkrefte antakelser, eller den kan tilføre ny og ukjent informasjon.

⁸⁷ Anders Lilliehöök, brev til Ola Apenes, Stockholm, 24.07.1936, 1.

⁸⁸ Ibid.

Et annet viktig aspekt ved korrespondansen er at den over tid utvikler sine egne normer og sin egen etikk.⁸⁹ Det fantes med andre ord uskrevne regler for hva som var ”lov” og ikke ”lov” til å skrive. Disse reglene uttrykkes naturlig nok aldri eksplisitt i Olas brev til Kitty, men vi kan skape oss et bilde av dem når vi ser på form og innhold og når vi tar i betraktning samtidens forhold til personlige brev. Noe jeg har lagt merke til er at han aldri er virkelig privat slik vi gjerne forstår dette begrepet i dag. Han deler for eksempel aldri sine egne private følelser om noe som helst, og han forteller heller aldri at Frances Gillmor med tiden ble kjæresten hans, noe andre kilder har kunnet bekrefte.⁹⁰ Denne tilbakeholdenheten kan selvfølgelig skyldes flere ting, blant annet Olas personlighet, forholdet til Kitty, deres familiekultur, samtidens normer for brevskrivning eller samtidens normer for forholdet mellom mor og sønn, for å nevne noe.

3.5 ”Personlige” brev?

For å ta opp tråden fra det forrige underkapitlet, så er det forståelig at de private detaljene uteblir når vi tar i betraktning at samtidens personlige brev i realiteten ikke var verken personlige eller private slik vi oppfatter disse begrepene i dag. Dette skyldes det faktum at brevet ofte ble lest av mange flere personer enn personen(e) brevet var adressert til. Samtidens personlige brev befant seg med andre ord mellom det private og det offentlige.⁹¹ Dette paradoksale trekket gjenkjenner vi i Olas korrespondanse med Kitty. For selv om brevet fra Ola var adressert til Kitty og rettet til henne i starten av brevet med ”Kjaere mor!”, så vet vi at det ikke bare var Kitty som fikk lese brevet. Dette var samtidens brevskrivere klar over,⁹² inkludert Ola. Av denne grunn tar han like gjerne ansvar selv ved flere anledninger, og ber Kitty videresende brevet til slektningene sine i Ålesund. Dette har vi et eksempel på i et brev fra 5. desember 1929

⁸⁹ Stanley, "The Epistolarium," 210.

⁹⁰ I min samtale med Paulo Chavarria i Bergen 27.10.2011, kunne han fortelle at han i sin forskning hadde sett et bilde av Ola og Frances der de holdt hender og hvor det kom frem at hun var ”Olas flamme”.

⁹¹ Liljewall, *Ack om du vore här*, 18.

⁹² Ibid.

som starter med ”Kjære mor!”⁹³, og hvor han helt til slutt skriver med blyant (resten av brevet er skrevet på maskin): ”P.S. Vil Du sende mine to sidste brev til Ålesund?”⁹⁴

Det er imidlertid ikke alle brevene Ola tenker kan eller bør sendes til Ålesund. Skal de videreformidles bør de ha et innhold som kan være interessant for flere enn bare Kitty. Dette forteller han i et brev til Kitty skrevet 24. juli 1929: ”Nærværende brev er av såpas generell karakter at det kunde påregne interesse i Aalesund, så jeg foreslår at Du sender det dit.”⁹⁵ Det som er iøynefallende er at Ola skriver to brev til Kitty 24. juli 1929. Det ene er hele åtte sider langt og er som Ola sier av en ”generel karakter”. Det andre brevet er derimot ”mer privat”: ”Vedlagte brev er av mere generell natur, derfor et mere privat i anledning den 25de.”⁹⁶ Hva er så forskjellene mellom det Apenes kaller ”generelt” og ”privat”? Dette er interessant fordi det kan fortelle oss noe om hva slags informasjon vi i det hele tatt kan forvente å få av Apenes gjennom brevene hans.

La oss da se nærmere på hva brevet av ”generel karakter” har av innhold. Det er for øvrig verdt å legge merke til at Apenes begynner brevet med ”Kjære mor!”, selv om han i bunn og grunn skriver for et større publikum ettersom han vil at hun skal videresende det til andre slektninger:

*Kjære mor! Her er ikke mange ydre omstændigheder til at opmuntre til brevskrivning. Du ser selv papiret som er det fineste i ”byen”. Pennen er ældgammel og vakler i sit skaft. Stedet er verdens sletteste hotel, ligevis som blækket. Men jeg får forsøke. Sidst jeg skrev var nogen ord fra Rosetilla. Jeg bör vist gå tilbage til Mexico City for ca. 4 uker siden for at opta tråden for en mere fuldstændig skildring.*⁹⁷

Det øvrige innholdet i dette ”generelle brevet” er for det meste beskrivelser av de siste ukers opplevelser i Mexico. Samtidig kommer han med en rekke kritiske bemerkninger

⁹³ Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 05.12.1929, 1.

⁹⁴ Ibid., 3.

⁹⁵ Ola Apenes, brev 2/2 til Kitty Apenes, Boquilla, Chih. [Chihuahua], 24.07.1929, 8.

⁹⁶ Ola Apenes, brev 1/2 til Kitty Apenes, Boquilla, Chih. [Chihuahua], 24.07.1929, 1.

⁹⁷ Ola Apenes, brev 2/2 til Kitty Apenes, Boquilla, Chih. [Chihuahua], 24.07.1929, 1.

angående de meksikanske arbeiderne, håndverkerne og peonene. I hele denne oppgaven vil nettopp dette brevet av ”generel karakter” være viktig av denne grunn. Hvorvidt det finnes en sammenheng mellom disse kritiske bemerkningene og det faktum at han ønsker å spre denne informasjonen til flere, er i mine øyne lite trolig. Jeg tror heller dette beror på tilfeldigheter, og jeg mener at hovedårsaken til at han ønsker at det skal videresendes er fordi det er langt og med mange spennende skildringer av opplevelsene hans i Mexico. Det ville tatt lang tid å skrive alle disse skildringene to ganger, og derfor er det mest praktisk å gjøre det på denne måten. Samtidig fikk han på denne måten iscenesatt seg selv som en eventyrer og mer verdensvant for enda flere mennesker enn bare Kitty. At han gjerne ville fremstå på denne måten baserer jeg på det totale bildet jeg har fått av Ola Apenes etter alt jeg har lest både av og om ham. Dessuten vet vi at Kitty så veldig opp til Roald Amundsen, og kanskje var dette enda et insentiv for Olas måte å fremstille seg selv på i dette brevet.

I brevet Apenes kaller ”privat”, hadde vi kanskje forventet oss beskrivelser av følelser og tanker eller andre betroelser, noe som i dag ikke er så uvanlig å utveksle mellom barn og foreldre i privat og fortrolig kommunikasjon. Samtidig er dette svært individuelt og avhenger av en rekke faktorer som den enkelte relasjonen, familiekulturen, de involvertes kjønn og alder, samtidens brevkultur, tabuer og ikke minst den egne korrespondansens normer og etikk. Samtidig må vi huske at selv om Apenes hadde uttrykt private følelser, så ville vi i prinsippet ikke kunne vite om det var dette han *egentlig* følte. La oss likevel se hva han skriver til Kitty i dette brevet han kaller privat. Det han først gjør er å avklare et par ting han har skrevet i tidligere brev som Kitty ikke har forstått. Deretter forteller han at han har kontaktet sin bankforbindelse i Mexico by for å sende et beløp til henne. Deler av dette beløpet er gjeld som han har til Kitty, resten er bursdagsgaven hennes. Deretter forklarer han det innviklede pengesystemet i Mexico hvor han beklager seg over ”alt dette sølvet”⁹⁸ ettersom de ikke bruker papirsedler. Jeg mener at dette brevets innhold i hovedsak ikke er privat, med unntak av informasjonen som omhandler hvor mye penger Kitty får i bursdagsgave, og hvor mye gjeld han hadde til henne. Med tanke på dette vil jeg si det

⁹⁸ Apenes, brev 1/2 til Kitty Apenes, Boquilla, Chih. [Chihuahua], 24.07.1929, 2.

var naturlig at han ikke ønsket at flere enn henne skulle lese det, og at han derfor skriver at brevet er av en mer privat karakter.

Bevisstheten brevskriverne hadde om at mange flere enn den ene personen brevet var adressert til kanskje ville få lese brevet, kan selvsagt ha vært avgjørende for brevttekstens innhold og karakter.⁹⁹ Hvem vil vel brette ut følelseslivet sitt for hele ”bygda”? Personlige brev var strengt tatt ikke personlige slik vi tenker om dette begrepet i dag. Kristina Persson kaller derfor slike brev for *åpne kommunikasjonskilder* og beskriver dem som offentlig tekst innen den private sfære.¹⁰⁰

Dette betyr at vi ikke kan være hundre prosent sikre på at det bare var Kitty som leste brevene til Ola. Flere av brevene ble helt sikkert lest av flere enn henne, selv om de begynte med ”Kjaere mor!”. Samtidig tror jeg også at mange av brevene kun var ment for henne og kun ble lest av henne, for det hadde sannsynligvis kommet tydeligere frem i brevene dersom de alle skulle bli lest av en stor leserkrets. Dette baserer jeg på at jeg kun har funnet ett brev fra Ola fra tiden i Mexico som åpenbart er ment til flere enn Kitty, fra 16. september 1929. Det er fordi dette uttrykkes klart og tydelig i brevtteksten: ”Jeg hadde taenkt at skrive et laengere brev som skulde vaere til den samlede og forsamlede familie ved gjenkomsten fra Kjøbenhavn, men saa kom denne halsehistorien, saa jeg hadde ikke anledning til at skrive utførligere.”¹⁰¹ En viktig forskjell fra dette brevet og til de andre han skriver, er dessuten at han her henvender seg til ”Dere” og ikke til ”Du”, som han gjør i alle de andre brevene til Kitty. I en rekke brev skriver han dessuten en hel del om penger og gjeld, som jeg nok tror var ment kun for Kitty og ikke for en større krets. Jeg anser det derfor som lite sannsynlig at Kitty lot andre få lov til å lese *alle* brevene Ola skrev hjem. Av denne grunn mener jeg det er forsvarlig å fortsatt hevde at Kitty i utgangspunktet var brevets mottaker, men at vi må ta høyde for at *noen* av brevene også ble lest av en større krets.

⁹⁹ Liljewall, ”Ack om du vore här”, 18.

¹⁰⁰ Kristina Persson, *Svensk brevkultur på 1800-talet: språklig och kommunikationsetnografisk analys av en familjebrevväxling*, bind 68, Skrifter (Uppsala: Institutionen, 2005), 40.

¹⁰¹ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 16.09.1929, 1.

Dette bringer oss for øvrig videre til det neste viktige poenget når det gjelder brev som kilde: mottakerens betydning for brevttekstens utforming og innhold.

3.6 Mottakerens betydning

Et viktig spørsmål når vi skal tolke brevttekster er *hvem* avsenderen skriver til og *relasjonen* brevskriveren har til vedkommende.¹⁰² Dette har jeg allerede vært delvis innom i det forrige underkapitlet. Det er utvilsomt av betydning hvem vi skriver til når vi utformer en personlig tekst, enten det er snakk om brev eller for eksempel en e-post. Vi er åpenbart selektive når det gjelder hvilke hendelser og erfaringer vi ønsker å dele og hvordan vi legger dem frem. Det er neppe tilfeldig hva som skrives og hvordan. Noe velger vi å skrive, noe velger vi *ikke* å skrive. Vi inkluderer det som passer inn, og utelater det som ikke passer inn. Disse avgjørelsene tar vi på bakgrunn av det bildet vi ønsker å gi av oss selv til mottakeren. Det er for eksempel lite sannsynlig at en 16 år gammel gutt skriver på samme måte om de samme emnene til sin bestemor som til en jevnaldrende kamerat. Både innhold, tone og form påvirkes av mottakeren. Liljewall hevder at hensynet til mottakeren faktisk spiller en så stor rolle at denne personen må anses som en medskaper av brevtteksten.¹⁰³

Vi kan med andre ord hevde at nettopp brevenes forskjellige mottakere har bidratt til den tvetydigheten vi ser Apenes uttrykke om Mexico. Et godt eksempel på dette er hvordan han i brev etter brev til Kitty uttrykker sin store frustrasjon over de meksikanske håndverkene og arbeiderne (eller peonene) i løpet av det første året hans i Mexico (1929), mens han i det første brevet han skriver hjem til broren sin Christian fra Mexico i februar 1930, bare har godt å si om de samme menneskene.¹⁰⁴ La oss først se på tre eksempler på hva Ola skriver til Kitty:

¹⁰² Kjeldstadli, "Å analysere skriftlige kilder," 215.

¹⁰³ Liljewall, "Ack om du vore här", 15.

¹⁰⁴ Det uttrykkes ikke eksplisitt i brevet at dette er det første han skriver hjem til Christian etter sin ankomst i Mexico, men jeg mener dette kommer tydelig frem av både brevets innhold og form.

Til dette arbeide [byggingen av en provisorisk transformatorstasjon] hadde jeg en flok peones, det vil si ulærte arbeidere som bare kan grave og hakke og til nød slå i en spiker når man sier akkurat hvor de skal stå. De kommer fra landet og de små landsbyer og utgjør mesteparten av befolkningen. De har fra én peso pr. dag, og det er denne billige arbeidskraft som gjør det mulig at bygge kraftverk under disse ellers så vanskelige og kostbare forhold. Vi har visst ca. 500 av dem her nu. De er snilde og villige, men man må være etter dem uavbrudt. Alle ordrer må reduseres til det enklest tænkelige. Sier jeg til Francisco Castañedo eller Jesús Romero at han skal legge nogen stener der og der, så gjør han det resten av dagen, hvis man ikke passer på at stoppe ham. Hvis der på denne måte har reist sig et litet hensigtsløst bjerg av middelstore stener og man ber ham fjerne det, så gjør han det like villig og ureflekterende. Det er altsammen den hvite mands uutgrundelige visdom.¹⁰⁵

Jeg har meksikanske montører, som ikke er saa aller vaerst, de opgis at skulle vaere saa saerlig flinke, men det maa vaere fordi alt er relativt. Tempoet er det saa som saa med og nøiagtigheten likeledes.¹⁰⁶

Som sagt, jeg har meget at gjøre, siden jeg sidst skrev har jeg monteret kabler for 50 000 svenske kroner, og da det er et arbeide som kraever stor paapasselighet, saerlig med den til raadighet staaende hjaelp, er det noget av et mas. Stationen er meget indviklet bygget, og man maa vaere paa en hel del steder paa en gang, uavladelig er det spørsmål efter Señor A. [Apenes] Arbeiderne er for den største del tat ind for anledningen, og er derfor ikke utvalgt efter noget kjendskap til deres paalidelighet og dygtighet. Nogen er udmerkede folk, eller kan bli det, og de beholder jeg til senere, men en hel del er uten al sans for at arbeide ordentlig, de prater og leker og somler og gjør dumheter. Overhodet er den vondt at faa folk her til at gjøre selvstaendig arbeide, de mangler totalt følelse av ansvar for det de gjør.¹⁰⁷

Vi ser at overfor Kitty beskriver Ola de meksikanske håndverkerne og arbeiderne som uselvstendige, irrasjonelle og tankeløse. De jobber sakte, er unøyaktige, trenger konstant oppfølging og bruker arbeidstiden på prat, sommel og dumheter. I tillegg har de overhodet ingen ansvarsfølelse. Kontrasten blir da stor når han i brevet til Christian nøyer seg med å beskrive dem slik: "(...) blandt småfolk, håndverkere etc. træffer man

¹⁰⁵ Ola Apenes, brev 2/2 til Kitty Apenes, Boquilla, Chih. [Chihuahua], 24.07.1929, 4-5.

¹⁰⁶ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mex. City, 14.10.1929, 1.

¹⁰⁷ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 12.11.1929, 1.

de hederligste og bedste mennesker man kan tænke sig blandt tjenestefolk likeledes – her hersker patriarkalske og derfor gjensidig tilfredse forhold.”¹⁰⁸

Etter å ha lest beskrivelsene av meksikanske håndverkere i brevene Ola skriver til Kitty, skulle man ikke tro at han nå mente de var de hederligste og beste folk man kan tenke seg av tjenestefolk. Vi ser med andre ord hva mottakeren av brevet kan ha å si for dets innhold og utforming.

Samtidig har det gått noen måneder siden det siste brevet til Kitty og det ene til Christian. Kan det ha skjedd noe i mellomtiden som har fått ham til å skifte mening? Dette vil jeg komme tilbake til og drøfte i kapittel 4 der jeg går dypere inn i temaet som her har blitt presentert.

3.7 Brevet og virkeligheten

Et sentralt tema i den moderne brevforskningen er brevtekstens relasjon til virkeligheten. For kan vi stole på det brevforfatteren skriver? Kan vi vite at det skrevne virkelig stemmer? Gjenspeiler brevet den faktiske virkeligheten den ble skrevet i? Dette er noen av spørsmålene som tas opp i det følgende.

I eldre studier var det ikke uvanlig å anvende brevene som direkte gjenspeilinger av liv og virkelighet. For som Steinar Kjærheim sier: ”Brevne er førstehåndskilder”.¹⁰⁹ Så hvilke andre kilder kunne vel bedre fortelle sannheten om hvordan tingene virkelig var enn de personlige brevene til familie og venner? Det er forståelig at man i samtiden heller ville ta disse beretningene for god fisk enn andre fremstillinger eller populære reiseberetninger skrevet av, for leserne, fremmede mennesker. Da var det tryggere å stole på hva ens egen familie eller venner hadde å formidle fra livet på den andre siden av Atlanteren. Den samme logikken kan det se ut til at tidligere historikere til dels har

¹⁰⁸ Ola Apenes, brev til Christian Apenes, (sted ikke oppgitt), 01.02.1930, 3.

¹⁰⁹ Steinar Kjærheim, "Amerikabrev som historiske kilder," i *Norske utvandrerbrev 1869-1874: (med et tillegg av brev 1845-1867)*, red. Orm Øverland og Steinar Kjærheim, (Oslo: Solum, 1993), 38.

støttet seg til. For det kan virke som om brevets autentisitet og samtidighet ble tatt til inntekt for at det skrevne i brevene var sant og riktig, skal vi tro Liljewall, og denne tilbøyeligheten til å blande sammen brevttekster og virkeligheter har gjennom årene vist seg å sitte dypt.¹¹⁰

De siste tiårene har vi imidlertid kunnet observere nye strømninger rundt tenkningen om brev som kilde. Den postmoderne tvilen når det gjelder de faktiske muligheter til å fange sannheter og virkeligheter har kommet til syne også i brevforskningen. Derfor er en stadig tilbakevendende advarsel i den teoretiske diskusjonen om brev nettopp å lese dem som sannferdige gjenspeilinger av virkeligheten. Vanligvis følges slike advarsler av forslag om å heller analysere brevtteksten som konstruksjon, narrasjon eller litterær tekst.¹¹¹ Den amerikanske litteraturviteren Elizabeth MacArthur går i så måte enda lenger og mener at all skrevet tekst kan leses litterært:

*Letters are as much fictional constructions as they are transparent reflections. Letter writers do not merely reproduce the sentiments they feel and the events they observe; they transform them, whether consciously or unconsciously, into written texts whose organization, style, vocabulary, and point of view generate particular meanings. (...) Any correspondence, any written text, in fact, may be given a literary reading.*¹¹²

Imidlertid virker det som om pendelen igjen har begynt å røre på seg, sier Liljewall. Problemstillingen om forholdet mellom tekst og virkelighet er fortsatt aktuell, men noen forskere mener det er på tide med en dypere problematisering av denne forbindelsen. I diskusjonene om brevtteksten versus det levde liv gjøres det ofte kompromisser mellom et konstruktivistisk (brev som fortelling) og et realistisk (brev som liv) perspektiv, hevder hun. Kanskje er dette en naturlig konsekvens av brevets komplekse og paradoksale natur. På samme tid plasserer brevet seg mellom tekst og liv, mellom da og

¹¹⁰ Liljewall, "Ack om du vore här", 14.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Elizabeth J. MacArthur, *Extravagant narratives: closure and dynamics in the epistolary form* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1990), 118.

nå, mellom fiksjon og realisme, mellom jeg og du, mellom fravær og nærvær.¹¹³ Stanley utdyper hva dette paradokset har å bety:

*Indeed, paradox is at the heart of epistolary matters: the 'real' message of letters is not quite what is written; letters 'stand for' the writer, but only in their absence; the writer is not the "actual person" but an epistolary version or emanation of them; what they write about is not the world as it is but that which is represented; and the moment of writing is conveyed to the reader but only after it has gone by.*¹¹⁴

Enda en måte å diskutere brev på når det kommer til problemet om brevttekstens forhold til den såkalte virkelighet og sannhet, oppstår i det øyeblikk man betrakter brev heller som konkrete levninger av menneskelig handling enn som fortellende kilder. Vi snakker da om *performative kilder*, og vi berører her det gamle skillet i historieforskningen mellom levning og beretning. Tanken er at brevet faktisk har skjedd og at det som står der er en realitet. Det har blitt skrevet som en bevisst handling og utformet med en bestemt hensikt. I de fleste tilfeller har det nådd og blitt lest av sin mottaker og med det skapt sosiale konsekvenser. Brevet må videre betraktes som logisk med tanke på formålet skribenten hadde med teksten sin.¹¹⁵ ”Som kvarlevor är brev ’sanna’”,¹¹⁶ understreker Liljewall.

Selv om vi ikke kan ta brev som direkte gjenspeilinger av liv og personlighet, så utgjør de fortsatt viktige kilder til det Liljewall kaller *forestilte virkeligheter*. Disse forestilte virkelighetene er imidlertid ikke fullstendig avskåret fra sannheten, og det er rimelig å anta at alle brev i det minste vitner om *en eller annen form for sannhet*. Brevet avspeiler med andre ord brevskriverens oppfatninger om verden rundt seg. Spørsmålet blir så i hvilken grad disse avspeilingene stemmer med det virkelige og sanne. Dette er et empirisk spørsmål som må undersøkes separat i hvert enkelt tilfelle. Uansett, disse oppfatningene eller forestilte virkelighetene kan vi kalle for det *subjektivt sanne*. At vi

¹¹³ Liljewall, "Ack om du vore här", 15.

¹¹⁴ Stanley, "The Epistolarium," 214.

¹¹⁵ Liljewall, "Ack om du vore här", 15.

¹¹⁶ Ibid.

har med subjektive sannheter å gjøre, må imidlertid ikke anses for noe som diskvalifiserer bruken av brev som kilder, men derimot heller noe som øker deres anvendbarhet for å belyse samtidens roller, identiteter og normer. Disse er viktige for å forstå hvorfor mennesker handler slik de gjør.¹¹⁷

Hvordan bør vi så forholde oss til brevttekstens forhold til virkeligheten? I min tilnærming til dette problemet i tilknytning til Ola Apenes sine brev, har jeg valgt å støtte meg på de følgende uttalelsene av henholdsvis Liljewall og Stanley:

*Att tolka brevttext som absoluta sanningsutsagor är inte bara naivt utan också vetenskapligt diskutabelt. Det totala förnekande av brevens relevans både för levda och upplevda verkligheter är emellertid lika orimligt. Mellan det erfarna och den egna tolkningen av detta skapas för varje skribent det utrymme inom vilket brevttexten formas.*¹¹⁸

*[H]owever troublesome and ambiguous it is, there is indeed a connection between lives actually lived and the letters written thereof. Letters are written by a living person located in a material and social context, and their correspondence involves other people similarly located. And sometimes loosely but often very directly, letters and correspondences describe or invoke aspects of this context and the place of these people within it.*¹¹⁹

Dette betyr at jeg tolker brevene som dels levd liv/realistisk/levning og dels fortelling/konstruksjon/beretning. Det vil i hvert enkelt tilfelle være kontekstuellet avhengig hvilken av de to tolkningene jeg heller mot. Dette er avgjørelser jeg tar basert på alt jeg har lest *av* og *om* Apenes i brev og andre kilder.

¹¹⁷ Ibid., 15-16.

¹¹⁸ Ibid., 16.

¹¹⁹ Stanley, "The Epistolarium," 223.

3.8 Brevet og "nuet"

Brev blir alltid skrevet i "nåtid". Ikke på den måten at det nødvendigvis er verbtiden presens som brukes, men gjennom at det historiske tidspunktet brevet ble skrevet på påvirker utformingen av brevtteksten. Dette kan skje både eksplisitt og implisitt. Brev er med andre ord sterkt preget av "nuet" de blir skrevet i, hevder den engelske sosiologen Liz Stanley.¹²⁰ "Nuet" til Apenes er i hovedsak at han er en emigrert, utdannet nordmann som bor i Mexico på 1930-tallet. Dette gjenspeiles i, om ikke alle, så i mange av brevene hans. Et eksempel på dette er det følgende utsagnet han kommer med i et brev til Kitty bare et par måneder etter ankomsten til Mexico:

Første gang man ser den [operaen], og særlig hvis man kommer fra USA og er vandt til et visst tempo, forestiller man sig at man formodentlig snart kommer til at se anoncer om billetter til aapningsforestillingen. Men naar man saa faar vite at bygningen har paagaat i 27 aar blir man jo litt skeptisk. Saken er at de ikke har penger til at gjøre den faerdig, den blev paabegyndt i de store dage under Porfirio Diaz, men alle de senere revolutioner har bragt det hele til at gaa i staa. Imidlertid samler man sammen en klat her og en der, og i dette øiemed var der arrangeret en stor fest paa byens store stadion.¹²¹

Apenes' utsagn er et resultat av det "nuet" han nå befinner seg i. Et Mexico som etter den meksikanske revolusjonens utbrudd i 1910 opplevde et tiår med væpnede omveltninger, og enda et tiår med politisk og økonomisk gjenoppbygging.¹²² Gjenoppbyggingen hadde åpenbart ulik karakter, og ferdigstillelsen av operaen som Apenes snakker om her, er ett eksempel.

Revolusjonen førte også med seg store endringer i landets politiske liv. Den politiske aktiviteten i nasjonen hadde utvidet seg til å bli kanskje den største i hele Latin-

¹²⁰ Ibid., 208.

¹²¹ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico City, 16.06.1929, 2.

¹²² Alan Knight, "Mexico, c. 1930-46," i *Latin America since 1930: Mexico, Central America and the Caribbean*, red. Leslie Bethell, *The Cambridge history of Latin America VII* (Cambridge [England]; New York: Cambridge University Press, 1990), 3.

Amerika. Det var en form for ”mass politics” som var i emning, en rastløs, tidvis radikal og ofte voldelig og korrumpert politikk, ifølge Alan Knight.¹²³ Denne politiske situasjonen kommer til uttrykk en rekke ganger i Apenes’ brev, her et eksempel fra så tidlig som i januar 1930, kun åtte måneder etter at han ankom landet:

Jeg var og saa paa presidentindvielsen, straks efter skjøt de ham, som jo skik og bruk er her. Han blev hentet opp fra Brasilien hvor han var ambassadør for at vaere presidentfigur. De som styrer landet er Calles og ministeren i Paris Pani som steller med financerne. Det sies imidlertid at de virkelige magthaverne har faat mistanke om at han ikke vil nøie sig med at vaere nikkedukke men har sine egne planer. Derfor er hans liv ikke sikkert, og allerede dagen efter atentatet forlød det at det var Calles som stod bak det. Han [den nyvalgte presidenten] agter sies det videre at avskedige hele den regjering som de lavet til ham, og man vet at fortaelle at han nu ikke mottar nogen av sine ministre uten at ha en mand paa hver side til at daekke sig – undtagen krigsministeren Amaro, som han stoler paa.¹²⁴

Apenes’ beskrivelser av den politiske situasjonen i Mexico stemmer med andre ord godt overens med Alan Knight sine, og vi ser at ”nuet” som Apenes befinner seg i kommer klart til uttrykk i brevet.

Jeg mener imidlertid at Stanleys poeng om ”nuet” også må innbefatte det jeg vil kalle det situasjonelle tidspunktet, det vil si både her og nå, men også den nærmeste fortid, med andre ord det som nylig eller akkurat har skjedd. Det følgende utsagnet er etter min oppfatning er et eksempel på dette:

De mennesker, og det er mange, som lever aarevis i Mexico og ikke faar ut av det andet end at det er et land fuldt av banditter kunde ha godt at ta sig nogen turer utenfor de vanlige turiststrøk, som vi pleier at gjøre. Her lot vi vore vaerelser staa aapne paa vid vaeg med penger og fotoapparater strødd omkring. Jeg har aldrig tat ind på noget sted i Skandinavien hvor man har vaeret saa en familie som her i denne lille indianerby i Mexico.¹²⁵

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 05.01.1930, 2.

¹²⁵ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 24.05.1931, 2.

Apenes er overmåte begeistret over den varme og gjestfrihet han ble møtt med i denne lille ”indianerbyen”. Så trygt og harmonisk var det her at man bare kunne la dørene stå på vidt gap uten at noe ble stjålet, selv om penger og fotoapparater lå strødd omkring. I utsagnet arresterer dessuten Apenes de som mener at Mexico bare er et land fullt av banditter, og hevder disse burde ta seg en tur utenfor de vanlige turiststrøkene for å få utvidet horisonten sin, slik han selv pleier å gjøre. Han er dessuten meget begeistret over gjestfriheten til meksikanerne i denne indianerbyen, og mener den slår alt han noen gang har opplevd i Norge. Poenget mitt er at fordi Apenes har en slik god opplevelse friskt i minne, så får det ham til å skryte Mexico opp i skyene. Det er det mer eller mindre umiddelbare ”nuet” som her kommer til uttrykk, mener jeg.

Et annet eksempel på det mer eller mindre umiddelbare ”nuet”, denne gang i negativ retning, viser seg i det følgende utsagnet:

Idag har vi ikke arbeidet. Der er nemlig folketaelling, og en saadan anledning, likesaa litt som enhver anden, maa jo ikke forsømmes til at indstille al nyttig virksomhet i landet. Selvfølgelig fik vi paa egne mexikansk maner ikke besked før det stod et dekret fra presidenten i aviserne imorges, hvorefter det var at pakke sammen for at gaa hjem og taelles. Det er vaeldig staahei og reklame omkring denne taellingen, mexikanerne har det svaert med at ville pointere at de ogsaa er moderne og civiliserte.¹²⁶

Apenes antyder her at alle meksikanere egentlig er late og til enhver tid heller vil ha fri enn å jobbe. Derfor må enhver mulig anledning til å ikke arbeide selvfølgelig benyttes til å la være. Samtidig kritiserer han den dårlige organiseringen fra myndighetenes side ettersom de ikke fikk beskjeden om folketellingen før samme dag. Dette er typisk meksikansk, hevder han. Til slutt gir han indirekte uttrykk for at til tross for meksikanernes iherdige forsøk på å fremstå som moderne og siviliserte, så lykkes de ikke. De er og blir umoderne og usiviliserte, impliserer han.

¹²⁶ Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 15.05.1930, 2.

Poenget mitt er at det som nylig har skjedd og det som ligger Apenes friskt i minne kan ha påvirket hva han har skrevet. Dette ”nuet” er for øvrig et helt naturlig trekk ved en brevttekst, men vi ser hvordan det bidrar til det kompliserte forholdet Apenes har til Mexico. Noen dager og opplevelser gir ham grunn til å nyte og skryte av Mexico, andre gir ham belegg for å skarpt kritisere det samme landet og folket. Det er med andre ord viktig å tolke brevtteksten i lys av både den historiske, men også den umiddelbare konteksten. Ytringer man får inntrykk av er spontane, lite gjennomtenkte og tydelig farget av det umiddelbare ”nuet”, må balanseres opp mot det mer generelle inntrykket som gis i brevene og i de mindre kraftfulle ytringene.

Jeg har i dette kapitlet brukt noen sitater som også vil forekomme i de to neste. Dette har å gjøre med at noen sitater kan brukes til å understreke mer enn ett poeng.

4 Førsteintrykket av Mexico

Ola Apenes' syn på Mexico forandrer seg i løpet av årene. Riktignok kan vi ikke spore denne utviklingen uten å først se hva han tenkte om landet og dets folk med en gang han ankom. I dette kapitlet vil jeg derfor trekke frem utsagn som kan kaste lys over dette. Jeg vil deretter sette utsagnene inn i en større sammenheng for å prøve å forstå hva som kunne ligge til grunn for dem.

Når det gjelder ”førsteintrykket”, så kan det selvfølgelig diskuteres hvorvidt et førsteintrykk bare gjelder én gang, noen få ganger, over så og så lang tid osv. Jeg vil derfor her definere førsteintrykket, og ”den første tiden” hans i Mexico, som det første året hans i landet. Det vil si fra og med april 1929 til og med april 1930. Utsagnene som trekkes frem i dette kapitlet er derfor utelukkende hentet fra brev skrevet i dette tidsrommet, med det formål å skape et bilde av hvordan Apenes oppfattet Mexico til å begynne med.

Som jeg tok for meg i det forrige kapitlet, er ikke bruken av brev som kilde uproblematisk. Jeg vil derfor problematisere noen av Apenes' utsagn i lys av teorien det forrige kapitlet omhandlet.

4.1 Med orientalismen i bagasjen

Ola Apenes var en bereist mann for sin tid. Før fylte 30 år hadde han bodd i både Norge, Sverige, Sveits og USA. Riktignok hadde han ikke vært i et land som ikke var del av Vesten, og han hadde derfor ikke hatt mulighet til å få førstehånds kjennskap til den utenomvestlige delen av verden. Det er derfor rimelig å anta at forestillingene hans om landene utenfor Vesten var preget av samtidens vestlige diskurs om ”de andre”. Orientalismen var en slik diskurs og handler i hovedsak om ”hvordan Orienten er skapt av og for Vestens mennesker”.¹²⁷ Dette vil jeg utdype, men først må vi spørre oss hvor

¹²⁷ Berit Thorbjørnsrud, "Innledende essay," i *Orientalismen: vestlige oppfatninger av Orienten*, red. Edward W. Said, (Oslo: De norske bokklubbene, 2001), XV.

”Orienten” er. Er Mexico del av Orienten? Historisk sett: nei. Ulike tekster har brukt begrepet Orienten om Nord-Afrika, andre om Midtøsten, og andre igjen om India eller Kina. Jeg vil imidlertid holde meg til hovedpoenget: det faktum at Orienten *ikke* er Europa, men det som er utenfor og annerledes. For tekstene som tilsynelatende handlet om Orienten, handlet i realiteten om Vestens forhold til sine ”andre”. Det vil derfor være uproblematisk å ha orientalismen som utgangspunkt for en analyse av beskrivelser av latinamerikanere, og i dette tilfellet mer konkret: meksikanere.¹²⁸

Det er Edward Said, som i sitt banebrytende verk *Orientalismen*, tar et oppgjør med denne diskursen. Han innleder verket på følgende måte:

På besøk i Beirut under den grusomme borgerkrigen som brøt ut i 1975, skrev en fransk journalist og beklaget seg over det raserte sentrumsområdet med disse ordene: ”en gang i tiden syntes det å tilhøre ... Orienten til Chateaubriand og Nerval.” Han hadde selvfølgelig rett med hensyn til stedet, særlig fra en europeers synspunkt. Orienten var nærmest en europeisk oppfinnelse, og hadde helt siden antikken vært et sted for romantikk, eksotiske vesener, uforglemmelige minner og steder, bemerkelsesverdige opplevelser. Nå var den i ferd med å forsvinne; på en måte hadde den allerede gjort det, dens tid var over. Det virket kanskje irrelevant at orientalerne selv hadde noe å si i sakens anledning, at de hadde bodd der selv på Chateaubriands og Nervals tid og at det nå var de som led. Det viktigste for en europeisk besøkende var en europeisk fremstilling av Orienten og dens skjebne i vår tid, da begge hadde en privilegert betydning både for journalisten og hans franske lesere.¹²⁹

Said forklarer at Vesten har trengt Orienten på to måter. På den ene siden som sitt negative speilbilde og som økonomisk og militært bytte. På den andre siden som drøm, drømmen om det mystiske, farlige, romantiske og sensuelle. Orienten var stedet hvor de større personer kunne dra for å utvikle sin personlighet.¹³⁰ Utgangspunktet for den orientalistiske diskurs var ideen om grunnleggende ulikheter mellom Orienten og Oksidenten/Vesten. Disse forskjellene var imidlertid ikke nøytrale og mellom

¹²⁸ Ibid., XXIII, XXXII.

¹²⁹ Edward W. Said, *Orientalismen: vestlige oppfatninger av Orienten* (Oslo: De norske bokklubbene, 2001), 1.

¹³⁰ Thorbjørnsrud, "Innledende essay," XV.

likeverdige parter. Fra Vestens side handlet ulikhetene om utviklingsnivå, og man oppfattet seg selv som den utviklede part og på toppen av sivilisasjonens stige. Orienten var derimot dens rake motsetning eller en dårlig etterlikning. Vesten var ”rasjonell, fredelig, liberal, logisk, i stand til å utvikle reelle verdier og uten mistenksomhet. Orienten var ingen av delene.”¹³¹

Orientens gullalder var forbi. Dette var en annen oppfatning mange av de tidlige orientalistene delte. Mange av disse var filologer og derfor særskilt interessert i studier av gamle tekster på blant annet akkadisk, sanskrit eller gammelegyptisk. Tekstene de leste gav dem innblikk i samfunn de oppfattet som langt mer utviklede enn de samtidige. Den logiske konklusjonen ble da at de samtidige samfunnene var resultatet av en destruktiv prosess. Orienten var Vestens utviklingsmessige motsetning. Vesten utviklet seg, Orienten degenererte. På samme måte som et barn trenger en voksen, var Orienten avhengig av Vesten for å bli ledet fremover. Karakteristikkene brukt for å beskrive menneskene i de to delene var rake motsetninger. Vestens mennesker var for eksempel dannede, disiplinerte, rasjonelle og beherskede. I tråd med det skapte bildet av Orienten som Vestens negative speilbilde, ble orientalerne derimot ansett som blant annet umodne, emosjonelle, irrasjonelle og ofre for egne laster og begjær.¹³²

Det man har kalt den orientalske mentalitet eller psyke har vært gjenstand for analyse. En mye brukt beskrivelse har vært ”mangel på nøyaktighet, som ofte glir over i usannferdighet”.¹³³ Dette har vært karakterisert som det viktigste særtrekket ved den orientalske mentalitet. Andre beskrivelser har vært at tenkningen deres er av sjokkerende art, og ikke minst at de er ”fullstendig uten evne til logisk resonnement.”¹³⁴ Man har med dette konkludert med at orientaleren var ”mer eller mindre i statuu pupillari”¹³⁵, på puppestadiet.

¹³¹ Ibid., XXII.

¹³² Ibid.

¹³³ Ibid., XXIII-XXIV.

¹³⁴ Ibid., XXIV.

¹³⁵ Ibid.

Orienten ble betraktet som uforanderlig. Det vil si, i hovedsak uforanderlig, for den hadde tross alt degenerert, noe som igjen tilsier at forandringer fant sted. Dette kunne imidlertid ikke demme opp for alle de voldsomme generaliseringene som fant sted i både tid og rom. Det er dessuten slående hvordan mange orientalistere har vist en slik voldsom forakt for nettopp det området og de folkene de har viet sine liv til å studere. Et eksempel på dette er hva professor i sosiologi og Det nære østen-studier ved Princeton-universitet Morroe Berger skrev i 1967:

Den moderne Midtøsten og Nord-Afrika er ikke et senter for store kulturelle prestasjoner og vil heller ikke bli det i nær fremtid. Studiet av regionen eller dens språk er derfor ikke særlig givende hva angår moderne kultur. (...) Vår region er ikke et senter for sterk politisk makt og har heller ikke potensialet til å bli det.¹³⁶

Bidragstyperne til den orientalistiske diskurs var ikke bare de akademiske orientalistene, men også hundrevis av tilfeldige reisende i Orienten, påpeker Said. Reiseberetninger har derfor i stor grad bidratt til utviklingen av orientalismen, i tillegg de akademiske tekstene. Den orientalistiske diskurs, som han også kaller dominansens diskurs, har i neste instans bidratt til å muliggjøre kolonisering og senere legitimere den.¹³⁷

Det bør legges til at Saids kritikk retter seg først og fremst mot den akademiske fremstillingen av Orienten. Likevel, ettersom rasetenkning verken var politisk eller moralsk ekstremt frem til og med mellomkrigstiden, er det rimelig å anta at orientalistiske holdninger også fantes i det brede lag av befolkningen, selv om det ikke nødvendigvis er denne betegnelsen som brukes på disse holdningene.¹³⁸ Vanntette skodd finnes sjelden mellom tankeretninger. I noen tilfeller vil holdningene jeg kaller orientalistiske like gjerne kunne bli kalt rasistiske, etnosentriske, eurosentriske og ikke minst fordomsfulle, sett med dagens øyne.

¹³⁶ Ibid., XXV-XXVI.

¹³⁷ Ibid., XVI.

¹³⁸ *Store norske leksikon (Norsk biografisk leksikon)*, s.v. "Mjøen, Jon Alfred - utdypning", besøkt 13.05.2012, http://snl.no/nbl_biografi/Jon_Alfred_Mjøen/utdypning.

Alle mennesker er formet av sin tid og bakgrunn. Det gjelder Ola Apenes og det gjelder oss selv. Vi har på oss våre egne ”briller” og en forhåndsforståelse når vi leser tekster både fra nåtiden og fortiden. Det betyr at vi kanskje vil finne noen av Apenes’ uttalelser svært negative. Det er imidlertid viktig å forsøke å forstå hver tid og ytring så godt som mulig på dens egne premisser.¹³⁹ Apenes sine uttalelser var verken oppsiktsvekkende eller unormale i hans samtid. Det er ikke vår oppgave å tolke hvorvidt det ene eller andre var ”bra” eller ”dårlig” sagt eller gjort av Apenes. Målet her er å undersøke og å prøve å forstå hva han ytrer og å sette dette inn i en større sammenheng.

4.2 Primitive Mexico

Vi begynner med et sitat hentet fra et brev Apenes skrev til Kitty 24. juli 1929. Apenes befinner seg på dette tidspunktet i en form for ”arbeidsleir” i forbindelse med et jobboppdrag for et amerikansk selskap i Mexico. Han hadde da vært i Mexico i ca. tre måneder, og dette var det første jobboppdraget hans, før han begynte å jobbe for Ericsson. I denne sammenheng ønsker han å fortelle Kitty om boforholdene på stedet:

Vi bor i to lange, enkle træhuser, et for os amerikanos, og et for meksikanerne. Der er en hel del ”mexes” her, da meksikansk lov nu påbyr at alt arbeide som man kan bruke m. [meksikanere] til skal overlates til sådanne. Vi andre er derfor en egen kaste som likesom betegner den höiere siden.¹⁴⁰

Apenes betegner seg som del av den ”höiere siden”. Det betyr at han indirekte ser på meksikanerne som den lavere siden. Men hvorfor kunne det ikke være to likeverdige ”sider”? Hvorfor setter han seg selv høyere enn meksikanerne? Vi kan kjenne igjen den orientalistiske ideen om forskjellene på utviklingsnivå mellom Vesten og resten av verden komme til uttrykk i Apenes’ utsagn. Han var fra Vesten, ergo tilhørte han den utviklede delen av verden. Det var nok ikke et bevisst valg av Apenes å fastholde denne

¹³⁹ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, 26, 40.

¹⁴⁰ Apenes, brev 2/2 til Kitty Apenes, Boquilla, Chih. [Chihuahua], 24.07.1929, 3.

ideen, det var nok mer en selvfølgelighet. Som vestlig var det en selvfølge at han hørte til på toppen av den sosiale rangstigen.

Det er imidlertid enda et viktig poeng her, og det er at han faktisk blir *plassert* sammen med de andre ”americanos” i en avdeling for seg, atskilt fra meksikanerne. Nå motsetter ikke Apenes seg denne hierarkiske inndelingen, men det er interessant å observere at slike inndelinger ble tilrettelagt av arbeidsgiver, tilsynelatende uten protester fra meksikanerne. I kapittel 2.3 så vi nærmere på Mexico som mottakerland, og vi husker at de samfunnsmessige forholdene lå godt til rette for at Apenes skulle bli plassert på toppen av den sosioøkonomiske stigen i landet helt fra begynnelsen av. Et annet aspekt er at mange av samtidens latinamerikanere valgte å akseptere og internalisere en sosialdarwinistisk rangering innenfor den hvite rasen, ifølge Fuglestad. På en måte var dette utrolig ettersom det betød at de da som latinere havnet på bunnen av hierarkiet sammen med søreuropeerne. Tanken var at angelsakserne og nordboerne, blant disse Apenes, stod bak verdens mest utviklede samfunn. Denne aksepten av seg selv som underlegne førte naturlig nok med seg mindreverdighetskomplekser, selvforakt og en manglende tro på seg selv og sitt eget samfunns muligheter. Vi snakker med andre ord om et slags koloniundersåttkompleks.¹⁴¹ Disse karakteristikene passer for øvrig godt overens med Apenes’ neste utsagn som kommer litt senere i det samme brevet:

Til dette arbeide [byggingen av en provisorisk transformatorstasjon] hadde jeg en flok peones, det vil si ulærte arbeidere som bare kan grave og hakke og til nød slå i en spiker når man sier akkurat hvor de skal stå. De kommer fra landet og de små landsbyer og utgjør mesteparten av befolkningen. De har fra én peso pr. dag, og det er denne billige arbeidskraft som gjør det mulig at bygge kraftverk under disse ellers så vanskelige og kostbare forhold. Vi har visst ca. 500 av dem her nu. De er snilde og villige, men man må være etter dem uavbrudt. Alle ordrer må reduceres til det enklest tænkelige. Sier jeg til Francisco Castañedo eller Jesús Romero at han skal legge noen stener der og der, så gjør han det resten av dagen, hvis man ikke passer på at stoppe ham. Hvis der på denne måte har reist sig et litet hensigtsløst bjerg av middelstore stener og man ber ham fjerne det, så

¹⁴¹ Finn Fuglestad, *Latin-Amerika og Karibiens historie* (Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 1994), 224-225.

gjør han det like villig og ureflekterende. Det er altsammen den hvite mands uutgrundelige visdom.”¹⁴²

Vi forstår at Apenes ikke har nevneverdig stor respekt for de meksikanske arbeiderne på måten han omtaler dem. Det er ikke vanskelig å forstå hvorfor han mener han tilhører den høyere siden når denne ”gjengen” utgjør den lavere siden. Det er en selvfølge at han ikke vil bli likestilt med mennesker som ikke engang kan tenke selv. Dessuten er han deres overordnede. Fire måneder etter denne arbeidsleiren, er Apenes i gang med jobben hos Ericsson. Der har han som nevnt en lederstilling, og er ikke fornøyd med hjelpen han får:

*Som sagt, jeg har meget at gjøre, siden jeg sidst skrev har jeg monteret kabler for 50 000 svenske kroner, og da det er et arbeide som kraever stor paapasselighet, saerlig med den til raadighet staaende hjaelp, er det noget av et mas. Stationen er meget indviklet bygget, og man maa vaere paa en hel del steder paa en gang, uavladelig er det spørsmål efter Señor A. [Apenes] (...) Overhodet er det vondt at faa folk her til at gjøre selvstaendig arbeide, de mangler totalt følelse av ansvar for det de gjør.*¹⁴³

Apenes’ beskrivelser i begge de to sitatene ovenfor passer godt overens med de orientalistiske forestillingene om ”de andre” som blant annet irrasjonelle, umodne, unøyaktige, uansvarlige og uten evne til logisk resonnement. Vestlige mennesker var deres rake motsetning. Mer konkret kan vi trekke frem den norske nasjonale selvoppfatningen i samtiden. Ifølge den norske historikeren Knut Kjeldstadli, ble ”[n]orsk ’nasjonalkarakter’ eller ’folkelynne’ [på denne tiden] (...) av nordmenn selv oppfattet som individualistisk, selvstendig (...) [og] handlekraftig.”¹⁴⁴ Nordmenn hadde med andre ord god selvtillit når man sammenliknet seg med den ikke-vestlige verden. Tanken var at selv om vi ikke befant oss helt på toppen av utviklingsstigen sammenliknet med land som Tyskland og Storbritannia, så hørte vi likevel til

¹⁴² Apenes, brev 2/2 til Kitty Apenes, Boquilla, Chih. [Chihuahua], 24.07.1929, 4-5.

¹⁴³ Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 12.11.1929, 1.

¹⁴⁴ Knut Kjeldstadli, *Et splittet samfunn: 1905-35*, bind 10, Aschehougs norgeshistorie (Oslo: Aschehoug, 1994), 15.

”kulturlandene”. ”Landets fedre”,¹⁴⁵ som Kjeldstadli kaller dem uten å angi navn, kunne tilfreds notere at Norge hadde alle tegn på å tilhøre sivilisasjonen. Stortingsmann Wollert Konow fra Hedmark mente dessuten at utvandringen, det ”moderne vikingetog”, var et bevis på nordmenns vitale kraft.¹⁴⁶ Kanskje kan vi nå enda bedre forstå hvorfor Apenes omtaler de meksikanske arbeiderne i slike nedlatende ordelag.

De foregående sitatene i dette underkapitlet har handlet om Apenes’ syn på de meksikanske arbeiderne, først og fremst. I det neste sitatet kan vi lese en mer generell beskrivelse av det Apenes kaller en by av ”indianere eller rettere mestizos”. Han viser da til Rosetilla, ett av stedene han var under den tidligere omtalte ”arbeidsleiren”. Dette brevet er skrevet en måneds tid etter arbeidsleirens slutt, og i det utvalgte avsnittet klargjør han noen ting som han ser at Kitty ikke helt har forstått:

Naar jeg talte om ”byen” oppe i Rosetilla, saa (det har tydeligvis ikke fremgaat av sammenhængen og min skildring) saa taler jeg om en by av indianere eller rettere mestizos. Nogen ”hygge” kunde man vel neppe ha av den, bortset fra at den er et glimrende filmobjekt. (...) Byen [Rosetilla] bestaar av træ barakker som kompaniet bygger med et rum for hver familie. Rene villaer for de indfødte som kommer fra hytter av tørret lere. Men det tar jo sin tid for dem at faa skidnet til saa de kan føle sig hjemme. En del private hus er bygget av store ”sten”, som bare er lere som er tørret i solen. Denne byggemaate er den almindelige over hele Mexico særlig høilandet, og skriver sig fra længe før astekernes tid. Gjøres på nøiagtig samme maate nu som for tusen aar siden. Jeg gjorde en film av hele processen, som kom ut aldeles ypperlig. Ved en anden anledning skal jeg filme hvordan kvinderne maler korn (mais) paa en sten, laver tortillas, en slags vonde pandekaker, akkurat som i fortiden.¹⁴⁷

Det gjennomgående poenget til Apenes i dette utdraget, er at de ”innfødte”, i det minste de som bor i denne landsbyen Rosetilla, er meget primitive. De må skitne til huset sitt før de kan føle seg hjemme. De har ikke utviklet byggemåten sin på tusen år, og maten de lager er akkurat den samme som i fortiden. Dessuten smaker den vondt. Utsagnet får også frem det orientalistiske poenget med at Orienten ikke utvikler seg.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Ibid., 15-16.

¹⁴⁷ Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 16.09.1929, 1-2.

Det finnes mange flere eksempler på slike uttalelser i brevene til Apenes i løpet den første tiden hans i Mexico. Mye av det han skriver er gjennomsyret av orientalistiske forestillinger om ”de andre”. Samtidig er det akkurat det vi hadde forventet av en nordmann i hans posisjon på denne tiden, noe som er viktig å understreke. Slike holdninger, om man velger å ta i bruk orientalismen eller ei for å sette dem i en større kontekst, var helt normale holdninger.

Til nå har jeg trukket frem typiske negative karakteristikk av ”de andre” i Apenes’ brev, og sitatene har utelukkende vært hentet fra brev han skriver til Kitty. Imidlertid skildrer Apenes også positive sider ved Mexico dette første året, og i dette siste utdraget ser vi blant annet at han ivrig filmer det han ser rundt seg og kaller det et glimrende filmobjekt, til tross for at han samtidig er lynende negativ. Denne tvetydigheten er klassisk orientalistisk, men også klassisk for Ola Apenes sitt første år i Mexico. Apenes er ikke minst særdeles positivt innstilt i det ene brevet vi har bevart fra det første året i Mexico som han skriver til sin lillebror Christian. Brevet inneholder en rekke beskrivelser som passer godt inn i hans orientalistiske verdensbilde. I det følgende underkapitlet vil jeg trekke frem eksempler på dette og samtidig drøfte mulige årsaker til forskjellen mellom det han skriver til sin mor Kitty og det han skriver til Christian.

4.3 Drømmen Mexico

*Orienten (...) hadde helt siden antikken vært et sted for romantikk, eksotiske vesener, uforglemmelige minner og steder, bemerkelsesverdige opplevelser.*¹⁴⁸

Saids beskrivelser av hvordan Vesten har sett på Orienten stemmer for det meste godt overens med hva Ola Apenes skriver om Mexico den første tiden han oppholdt seg i landet. Brevene hans har en rekke skildringer av eksotiske vesener, da gjerne i form av indianere eller andre eiendommelige personligheter han treffer på den meksikanske landsbygda. Uforglemmelige minner og steder og bemerkelsesverdige opplevelser

¹⁴⁸ Said, *Orientalismen*, 1.

skildrer han i hopetall. Orienten som drømmen om det mystiske skinner igjennom ved en rekke anledninger i Apenes' brev. Med ett unntak: romantikk. Dette vil jeg kort kommentere før jeg fortsetter. Den store haremsmyten om vakre kvinner ventende på sin mester har orientalistiske røtter.¹⁴⁹ Apenes skriver imidlertid aldri noe som verken er det minste romantisk, sensuelt eller erotisk. Dette tror jeg har to enkle årsaker. For det første skriver han til moren sin. Slike skriverier mellom en sønn og hans mor ville selv i dag, i et samfunn atskillig mer liberalt på dette området enn på 1930-tallet, for de fleste være unaturlig, vil jeg påstå. Den andre årsaken har å gjøre med hans relativt konservative livsførsel. Jeg vil tro at han i prinsippet kunne ha skrevet om dette til broren sin. Men, i det minste fortelles det ikke i ett eneste av de brevene jeg har lest i tilknytning til denne oppgaven, uansett forfatter eller mottaker, om verken utagerende festing, fyllekuler eller bordellbesøk, for å gi noen eksempler. Apenes var med andre ord trolig ikke ”typen” til den slags, ergo er det naturlig at det ikke står noe om dette i brevene hans heller.

Selv om den romantiske delen av de orientalistiske forestillingene om Mexico er fraværende hos Apenes, har vi nok av eksempler på andre typiske orientalistiske eksotiske forestillinger om hans nye hjemland. Flere gode eksempler kan vi lese i det eneste brevet som Apenes skriver til sin bror Christian i løpet av dette første året, datert 1. februar 1930. Ola har da vært i Mexico i omkring 10 måneder, og fremstiller sitt nye hjemland i svært eksotiske ordelag. Det eksotiske er som nevnt et meget typisk trekk ved det orientalistiske synet på ”de andre”. Vi kan lese at Mexico er til de grader eksotisk, med farger, form, atmosfære, blomster og en hel uendelighet av vakker musikk. Alle er de født som kunstnere og livet mister sin mening for dem uten deres kunstneriske uttrykk. De lager fantastiske ting av leire og andre materialer og de vever de flotteste klær. Livet deres er preget av deres rike og dramatiske fortid, åpenbart på en utelukkende positiv måte:

Her er farver og atmosfære og livet er preget av en vidunderlig rik og dramatisk fortid, ikke av Fordske standardformler.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Thorbjørnsrud, "Innledende essay," XXXV.

¹⁵⁰ Apenes, brev til Christian Apenes, (sted ikke oppgitt), 01.02.1930, 2.

*Meksikanere er fødte kunstnere. Uten farver og form, blomster og musik kan de ikke leve. Her laves overalt i landet de vakreste ting, særlig i lervarer og vævning. Og her er en uendelighet av vakker musik.*¹⁵¹

I forbindelse med de orientalistiske oppfatningene av ”de andre”, kan vi trekke paralleller til primitivismen og forestillingen om ”den edle ville”. Denne tanken handlet om at mennesker som var ubesudlet av sivilisasjonens negative påvirkning (automatisk) ville leve lykkelig og i harmoni med både medmennesker og naturen. I dette samme brevet kan det se ut til at noen av disse forestillingene skinner igjennom når han beskriver ”småfolket” i Mexico: ”(...) blandt småfolk, håndverkere etc. træffer man de hederligste og bedste mennesker man kan tænke sig blandt tjenestefolk likeledes – her hersker patriarkalske og derfor gjensidig tilfredse forhold.”¹⁵²

Jeg antar at det Apenes her mener med ”småfolk, håndverkere etc.”, er det brede lag av det meksikanske samfunnet. Det vil med andre ord si den enkle og fattige arbeider og peon fra den meksikanske landsbygda. Som vi kan lese så sitter de gode beskrivelsene løst. Det er ikke måte på hvor flotte folk den jevne meksikaner er. Det er de hederligste og beste mennesker man kan tenke seg, også blant tjenestefolk. Apenes forteller videre at det ”hersker patriarkalske og derfor gjensidig tilfredse forhold”.

Disse tvetydige orientalistiske forestillingene, kombinert med det faktum at det er personlige brev vi har som kilde, gir oss en rekke utfordringer i forhold til tolkningen av Apenes’ utsagn. Her fremstår de meksikanske arbeiderne plutselig som noen virkelig flotte mennesker, og ikke som noen udugelige slusker, slik de blir presentert i brevene til Kitty noen måneder tidligere. Hva kan årsaken til dette være? I hvilken grad er brevene for eksempel preget av mottakeren eller av ”nuet” de ble skrevet i? Det er meget interessant å se kontrasten mellom hvordan Apenes fremstiller Mexico for sin mor Kitty, og hvordan han fremstiller landet for sin lillebror Christian. Nå finner vi også eksempler på at Ola er positiv til Mexico i brevene til moren, men på en helt annen

¹⁵¹ Ibid., 4.

¹⁵² Ibid., 3.

måte. Her er et eksempel på to positive fremstillinger av Mexico og meksikanere hentet fra to brev til Kitty i løpet av det første året i Mexico:

Et andet sted jeg har besøkt heter el Desierto, hvilket naturligvis betyr Ørkenen. Ikke desto mindre er stedet det mest koselige og idylliske man kan taenke sig.¹⁵³

Funktionærene her er mest meksikanere og folk som kan sine ting. De er alltid meget hjælpsomme og forekommende, det er jo altid en del ting man som fremmed på stedet må ha hjælp med.¹⁵⁴

Som disse to eksemplene viser er Ola atskillig mer nøktern når det gjelder de positive beskrivelsene til Kitty enn til Christian. Både formen, tonen og innholdet i brevet til Christian minner om reiseberetninger fra eksotiske destinasjoner skrevet av andre eventyrere i tidligere tider. Allerede halvveis på den første siden i dette brevet begynner Ola med skildringene sine, og han gir seg ikke før han har skrevet ned side fire av det åtte sider lange håndskrevne brevet.

En mulig forklaring på de to ”stilforskjellene” er at Apenes ønsker å fremstille Mexico på en bestemt måte for broren sin. Jeg mener med andre ord at disse avsnittene er sterke indisier på en litterær konstruksjon. Nå sier Kjeldstadli at de norske migrantene nødvendig ville skrive hjem og fortelle hvor dårlig de hadde det.¹⁵⁵ Det stemmer nok, men nå var Apenes i bunn og grunn en suksessfull migrant når det kom til utdanning, arbeid, status og økonomi. Derfor var det lite å ”pynte” på når det gjaldt utfordringer av grunnleggende art som arbeid, mat og bolig, selv helt fra starten av. Da var det kanskje heller andre aspekter av migranttilværelsen han var fristet til å ”smøre” litt ekstra på. Det er med andre ord mulig at Apenes tar i bruk litterære virkemidler for å fremstille Mexico på en bestemt måte overfor broren sin, det vil si at han konstruerer denne teksten med tanke på mottakeren. Det betyr imidlertid ikke at disse beskrivelsene av Mexico overhodet ikke har rot i hans opplevde virkelighet, for det var helt klart deler av Mexico Apenes likte godt dette første året, noe jeg viste i forrige underkapittel. Likevel,

¹⁵³ Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico City, 16.06.1929, 2.

¹⁵⁴ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Boquilla, 02.08.1929, 1.

¹⁵⁵ Kjeldstadli, "Å analysere skriftlige kilder," 215.

opplevelsen av en konstruert tekst føles meget sterk når vi vet hva han før har skrevet om de meksikanske arbeiderne, håndverkerne og peonene til Kitty, og sammenlikner dette med hvordan han beskriver dem i brevet til Christian.

Samtidig er det relevant å spørre om det kan ha skjedd noe i løpet av månedene etter arbeidsleiren som har fått ham til å forandre mening. Brevet til Christian skrives tross alt noen måneder etter de andre sitatene jeg har trukket frem om de meksikanske arbeiderne og om innbyggerne i landsbyen Rosetilla. I dette tilfellet kan poenget om brevet og ”nuet” være av betydning. ”Nuet” kan kanskje best forstås som den mer eller mindre umiddelbare konteksten, både i tid og rom. For på den tiden Apenes kritiserer de meksikanske arbeiderne og ser ned på innbyggerne i Rosetilla, så er han helt nylig ankommet, fersk i landet og er på mange måter en utenforstående. Han kan ikke språket godt, han kjenner ikke til kulturen og vet ikke hvordan ting ”fungerer”. Med andre ord ligger alle forholdene til rette for kulturkrasj og misforståelser. Dette er det ”nuet” som Apenes skriver brevene sine i. Når man ikke forstår sine omgivelser, er veien kort til fordømmelsen av dem. Dette kan kanskje også være med på å forklare de negative skildringene hans. Det fremkommer dessuten av brevene hans at han ikke kjenner noen meksikanere personlig i tiden før, under og kort tid etter arbeidsleiren. Men så, i januar 1930, kort tid før han skriver brevet til Christian, kan vi lese følgende i et brev til Kitty: ”For en tid siden var jeg i te hos en meksikansk familie, Chamberts,¹⁵⁶ som jeg kjender gjennom faelles venner.”¹⁵⁷

Ola har vært på besøk hos en meksikansk familie, en familie han kjenner gjennom felles venner. Kanskje har dette bekjentskapet vært med på å myke opp de negative forestillingene om meksikanerne? Det vil jeg si det er en reell mulighet for. Personlige bekjentskaper er ofte den beste måten å bryte ned fordommer om andre mennesker.

¹⁵⁶ Navnet lyder ikke videre meksikansk, men i et brev til Kitty skrevet ved en senere anledning nevner Apenes fornavnene til to av familiemedlemmene: Carmen og Cristicita. Da er for øvrig etternavnet forandret til Chabert, så jeg regner det som sannsynlig at han feilstaver navnet den første gangen han skriver det. Se: Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 19.09.1931, 1.

¹⁵⁷ Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 05.01.1930, 2.

Basert på det Apenes skriver i brevene hjem, kan vi konkludere med at førsteinntrykket hans av Mexico er tvetydig. På den ene siden synes han land og folk er eksotisk med mye flott natur og spennende kulturuttrykk i form av dans, farger og tekstiler. På den andre siden synes han folket er primitivt og samfunnet i stor grad usivilisert. Dette er i tråd med det vi hadde forventet oss av en utdannet nordmann i Mexico i samtiden. Samtidig kommer årene i Mexico til å gjøre noe med ham. Dette vil jeg se nærmere på i det neste kapitlet.

5 Fra interesse til innsikt

Ola Apenes var ikke lenge i Mexico før han fattet interesse for landets prekolumbianske arv. Fra første stund ønsket han å komme seg ut av hovedstaden for å oppleve de omkringliggende områder, landsbyer og ikke minst ruiner fra de prekolumbianske sivilisasjonene. Disse opplevelsene skriver han begeistret hjem om i en rekke brev. Et relevant spørsmål i denne sammenheng er om Apenes hadde denne interessen *før* han ankom Mexico. Riktignok tyder ingenting på at dette er tilfelle. Det står for eksempel intet som kan peke i den retning i brevene han skriver i tiden før han reiser til Mexico. For øvrig peker hans nevø, Georg Apenes, på at det ikke fantes noe miljø i Fredrikstad for den slags.¹⁵⁸ Det kan derfor i utgangspunktet være rimelig å anta at denne interessen på en måte ”kommer av seg selv”. Jeg vil imidlertid hevde at dette ikke var tilfelle, men at den i stor grad var et resultat av det samfunnet han nå var kommet til.

Videre mener jeg at denne interessen skulle føre til at Apenes’ syn på meksikanere ble nyansert i årenes løp mot et mer positivt totalbilde. Dette anser jeg som et resultat av en rekke faktorer. Blant disse vil jeg påstå at de viktigste er venner han får i den skandinaviske kolonien i Mexico by som hadde en altoppslukende interesse for Mexico, fagmiljøet han kommer i kontakt med gjennom sine universitetsstudier og egen forskning. Viktig var også den personlige kontakten han fikk med rurale meksikanere og indianere gjennom sine stadige ekskursionsjoner til en rekke områder og landsbyer gjennom mange år.

I det følgende vil jeg se nærmere på hvilket samfunn Apenes kom til og hvilken betydning dette kan ha hatt for hans plutselige lidenskapelige interesse for de prekolumbianske sivilisasjonene i Mexico. Deretter vil jeg se nærmere på den skandinaviske kolonien i Mexico by som Apenes etter kort tid blir en del av, og hvilken betydning noen av dens medlemmer kan ha hatt for hans interesse for det prekolumbianske Mexico og hans holdningsendring i denne sammenheng. Videre vil jeg gå inn på fagmiljøet han blir en del av etter hvert som han begynner å studere ved

¹⁵⁸ Apenes, intervju ved masteroppgavens forfatter, 24.01.2012.

universitetet. Trolig blir interessen hans blir ytterligere stimulert gjennom fagpersonene han kommer i kontakt med, og disse spiller sannsynligvis en viktig rolle med tanke på den holdningsendringen vi med tiden kommer til å se hos Apenes. Videre vil jeg se nærmere på det forholdet han får til noen meksikanere og hvordan han etter hvert omtaler og omgås dem.

5.1 Indigenismo

Samfunnet Apenes kom til var sterkt influert av den postrevolusjonære *indigenismo*-bevegelsen. Få sosiale eller estetiske latinamerikanske bevegelser hadde noensinne slik innflytelse som denne meksikanske bevegelsen hadde mellom 1920 og 1940.

Utgangspunktet for bevegelsen var behovet for å definere den meksikanske identitet etter et tiår med borgerkrig. Det var da naturlig å gå til landets røtter og de prekolumbianske sivilisasjonene. Dette medførte at landets urbefolkning ("indianerne"¹⁵⁹) ble det viktigste symbolet på Mexicos nasjonale identitet. Et århundre med forakt og hån overfor indianeren ble derfor på mange måter snudd opp ned.¹⁶⁰

Indigenismo som betegnelse dekker et bredt spekter av perspektiver, men den sentrale ideen var at indianerne fortjente spesiell anerkjennelse, og at det var spesielle verdier tilknyttet dem. I denne sammenheng ble det i Mexico opprettet regjeringsdepartementer for saker vedrørende indianerne, og akademiske institutt ble opprettet med det formål å studere dem. På samme måte som de fleste reformvennlige bevegelsene i den samme perioden, opererte også indigenismo-bevegelsen i høyt omstridte offentlige rom på både nasjonalt, regionalt og lokalt plan. Likevel, sakte, men sikkert vant bevegelsen folkets

¹⁵⁹ I mange sammenhenger har man i dag sluttet å snakke om "indianere" og heller gått over til "urbefolkning". I denne oppgaven vil jeg imidlertid holde meg til begrepet "indianere" ettersom det er dette begrepet Ola Apenes bruker i sine brev.

¹⁶⁰ Peter Wade, *Race and ethnicity in Latin America* (London: Pluto Press, 2010), 32; Alexander S. Dawson, "From Models for the Nation to Model Citizens: Indigenismo and the 'Revindication' of the Mexican Indian, 1920-40," *Journal of Latin American Studies* 30, nr. 2 (1998), 280.

interesse og den byråkratiske autoritet, for til slutt å bli et ledende perspektiv innen Mexico.¹⁶¹

Indigenismo og antropologiens fremvekst som fagfelt henger tett sammen i Mexico. I hele Latin-Amerika gav indigenismo-bevegelsen opphav til en gryende interesse for antropologi- og folklorestudier, og Mexico var intet unntak.¹⁶² En sentral skikkelse innenfor indigenismo-bevegelsen i Mexico var Manuel Gamio, for øvrig arkeolog og antropolog. Fra 1909-1911 fikk han studere under veiledning av selveste Franz Boas, mannen som bygde opp og dominerte amerikansk kulturantropologi på begynnelsen av 1900-tallet.¹⁶³ Gamio regnes i dag som den meksikanske antropologiens far, og han satte i gang arkeologiske undersøkelser av Teotihuacán, et av de største ruinkompleksene i det prekolumbianske Amerika. Samtidig begynte han å studere de moderne, det vil si samtidens, indianske samfunn. I 1942 ble han direktør for *Instituto Indigenista Interamericano* (fra nå av forkortet som "III") i Mexico, en stilling han hadde livet ut.¹⁶⁴ Fra denne posisjonen bidro han til at III hadde stor innflytelse på den videre utviklingen av den meksikanske antropologiske skole. Og da ikke bare fra et vitenskapelig eller akademisk utgangspunkt, men også fra et politisk. Samtidig skyldtes selve opprettelsen av III politikken som i samtiden ble ført av Mexicos myndigheter.¹⁶⁵

Vi skulle tro denne nye bevisstheten blant det meksikanske folket omkring deres prekolumbianske historie medførte en fornyet interesse og respekt også for *samtidens* urbefolkning/indianere, en gruppe som inntil da hadde vært marginalisert og til stadighet ofre for omfattende utnyttelse og undertrykking. Dette skjedde imidlertid ikke. Peter Wade peker på at indigenismo-bevegelsen i all hovedsak handlet om eksotisk og romantisk symbolisme, basert på forherligelsen av landets prekolumbianske arv, og ikke

¹⁶¹ Wade, *Race and ethnicity in Latin America*, 32; Dawson, "From Models for the Nation to Model Citizens," 280-281.

¹⁶² *Store norske leksikon*, s.v. "Indigenismo", besøkt 12.06.2012, <http://snl.no/indigenismo>.

¹⁶³ *Store norske leksikon*, s.v. "Franz Boas", besøkt 12.06.2012, http://snl.no/Franz_Boas.

¹⁶⁴ Wade, *Race and ethnicity in Latin America*, 32; Miguel León-Portilla, "Manuel Gamio, 1883-1960," *American Anthropologist* 64, nr. 2 (1962), 356-358.

¹⁶⁵ Elio Masferrer Kan, "El Instituto Indigenista Interamericano," *Boletín de Antropología Americana*, nr. 13 (1986), 107.

om respekt for samtidens indianere. Den betydelige diskrimineringen av denne marginaliserte gruppen fortsatte derfor som før. Dessuten hadde den jevne meksikaner et bilde av fremtidens Mexico som et samfunn der indianerne var integrerte og hudfargen var mestis. Dette var også Manuel Gamios perspektiv, som i hovedsak ønsket integrasjon av indianerne. Han var på denne måten i overensstemmelse med de typiske ideene om nasjonsbygging basert på utdanning og inkorporering som regjerte i samtidens Mexico. For mange av *indigenista*-ene forble indianerne i deres øyne ”proto-innbyggere” som ikke var kapable til å bli fungerende samfunnsborgere uten undervisning og veiledning.¹⁶⁶

Vi har tidligere sett at heller ikke Apenes’ syn på indianerne var spesielt positivt ved noen tilfeller i begynnelsen av oppholdet hans i Mexico. Samtidig var han heller ikke utelukkende negativ. Likevel endrer synet hans seg til å bli mer innsiktsfullt og positivt etter hvert som årene går. Dette positive synet var han imidlertid ikke alene om.

Alexander S. Dawson peker på at det også fantes viktige stemmer innen indigenismo-bevegelsen som tok indianerne i forsvar. I motsetning til bildet av indianeren som den degenererte ”andre”, som var det regjerende synet hos den allmenne meksikaner, tok andre intellektuelle til orde for indianeren og listet opp en rekke positive trekk ved de indianske kulturene. Disse mente at de indianske samfunnene hadde utviklet en rekke viktige og grunnleggende egenskaper som gjorde indianerne til ideelle innbyggere. Blant annet ble karakteristikkene som modighet, trofasthet, nøysomhet, dydighet og moralsk karakter trukket frem, samt deres evne til å tilpasse seg forandringer.¹⁶⁷

Jeg mener det er den sist beskrevne retningen av indigenismo Ola Apenes har beveget seg i retning av. Samtidig vil jeg påstå at dette ikke har gått av seg selv, han har ikke beveget seg i denne retningen i et vakuum. Andre viktige årsaker til både interessen for det prekolumbianske og hans holdningsendringer vil jeg komme inn på i de følgende underkapitlene.

¹⁶⁶ Wade, *Race and ethnicity in Latin America*, 32.

¹⁶⁷ Dawson, "From Models for the Nation to Model Citizens," 282-285.

Jeg vil understreke at det i dette kapitlet er snakk om den *postrevolusjonære* indigenismo-bevegelsen. Ideene om storheten til det prekolumbianske Mexico var ikke ny, ei heller forsvaret av indianerne og opphøyelsen av deres storslåtte historie. Allerede i 1514 gikk den spanske presten Bartolomé de las Casas til kamp for indianernes sak i Mexico. Fra 1600-tallet var det så spanskættende kreolske eliter som bar indianernes sak videre gjennom deres atskillig mer positive syn på den latinamerikanske kultur og tradisjon, sammenliknet med samtidens spanske og andre europeiske intellektuelle. Denne konflikten omkring synet på indianerne og deres historie, går med andre ord langt tilbake i tid.¹⁶⁸

5.2 Den skandinaviske kolonien

Jeg vil nå gå videre til den skandinaviske kolonien i Mexico by som Apenes etter kort tid ble en del av. For det som er meget interessant er at Apenes ikke var den eneste skandinaven i Mexico by som fikk en slik voldsom interesse og lidenskap for meksikansk arkeologi og antropologi uten å ha noen akademisk bakgrunn på dette feltet. For det hadde på mange måter vært naturlig å tro at han var unik. Vi snakker for øvrig ikke her bare om en mild interesse, men om en virkelig fordypning som resulterte i akademiske artikler og viktige posisjoner innen det meksikanske antropologiske miljøet i Mexico by. Jeg mener derfor at noen av vennene Apenes fikk gjennom den skandinaviske kolonien i Mexico by, og som hadde, eller med tiden fikk, det samme lidenskapelige forholdet til Mexico som ham selv, bidro til både hans interesse for det prekolumbianske Mexico, og til hans forandrede holdninger til det meksikanske. Det vil derfor være naturlig å se nærmere på dette miljøet som Apenes skriver en hel del om i brevene sine hjem.

¹⁶⁸ David A. Brading, *The first America: the Spanish monarchy, Creole patriots, and the liberal state 1492-1867* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991); *Store norske leksikon*, s.v. "Bartolomé de Las Casas", besøkt 15.05.2012, http://snl.no/Bartolomé_de_Las_Casas.

De to viktigste personene i denne sammenheng var de danske søstrene Bodil Christensen og Helga Larsen¹⁶⁹. Begge ble de meget gode venner med Ola. Bodil kom som tidligere nevnt til å korrespondere med Kitty både før og etter Olas død, og i et telegram Bodil sendte Kitty rett etter Olas død, skriver hun følgende: ”Käre fru Apenes. Vi sørger alle dybt over Olas pludselige Död. En saa god og trofast Ven skal man lede länge efter. Kärlig hilsen Bodil.”¹⁷⁰

Helga Larsen korresponderte med Apenes da han var på sommerferie i Norge i 1934, og også da hun var på feltarbeid i Yucatán i 1936. Vi skal imidlertid starte fra begynnelsen av for å få et klarere bilde av hvordan forholdene lå til rette for Apenes’ lidenskapelige interesse for det prekolumbianske Mexico, og hvordan dette igjen skulle føre til et mer nyansert syn på Mexico enn det han uttrykker de første månedene etter sin ankomst. Det er i så måte naturlig å begynne med de danske søstrene. I det følgende avsnittet i et brev til Kitty fra 5. desember 1929, det vil si omkring åtte måneder etter Apenes’ ankomst til Mexico, beskriver han søstrene for første gang:

*Her gaar fremdeles løs med festligheter. Den store begivenhet var festen hos ”de danske damer”. Disse er fru Larsen, skilt fra L., som er laerhandler i Chihuahua, og hendes søster frk. Christensen. Disse damer er selverhvervende, frk. Christensen er ved Ericsson, og fru L. har en skole for sprog etc. De er umaadelig morsomme mennesker, som kjender alle mennesker, og vet alt om Mexico. De er utrolig opfindsomme og og faar en masse ut av alt mulig. I anledning frk. Graffmanns avreise til Staterne arrangerte de med hjelp av en herrekomite en straalende fest i Mexicansk stil. De hadde faaat fat i en maengde zarapes – taeppe – og dekoreret. Vi fik telegrafiske indbydelser med opfordring til om mulig at møte i mexicansk kostyme. Endel, saerlig damerne gjorde det. Der var foruten os fra kolonien en del mexicanske damer og herrer. De hadde ogsaa faat tak i nogen glimrende musikere, som spiller i landets fineste ”orchestra tipica” som muciserer i praesidentens park om søndagerne. Alle i charrokostyme. De hadde reist ut paa landet og hentet store kaktus og i det hele arbeidet voldsomt. Men resultatet blev da ogsaa en stor succes.*¹⁷¹

¹⁶⁹ Helga var skilt, men beholdt likevel eksmannens etternavn. Bodil var ugift.

¹⁷⁰ Bodil Christensen, telegram til Kitty Apenes, Mexico D.F., 12.04.1943.

¹⁷¹ Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 05.12.1929, 2.

Apenes er åpenbart begeistret for ”de danske damer”. De er svært morsomme, men ikke minst kjenner de alle mennesker og vet alt om Mexico, sier han. Det er derfor rimelig å anta at de på dette tidspunktet allerede hadde bodd noen år i landet.¹⁷² Dette betyr at de i flere år hadde bodd i et samfunn preget av en glorifisering av Mexicos prekolumbianske arv, med andre ord indigenismo. Ettersom indigenismo-bevegelsen i samtiden gjorde seg gjeldende på alle plan i samfunnet, og i tillegg var i ferd med å bli et ledende perspektivet i landet, ville det ikke være så merkelig om også de danske damene var påvirket av denne i en eller annen grad. Vi ser dessuten av festen at de trolig setter pris på meksikanske kulturelementer, siden temaet for festen var det ”typisk” meksikanske.

Et annet viktig poeng her er at det også var meksikanske gjester som deltok på festen på lik linje med skandinavene. Dette var ingen selvfølge, noe jeg tør å hevde etter å ha lest en rekke beskrivelser i Apenes’ brev av selskapeligheter i regi av den skandinaviske koloniens medlemmer. De danske søstrene hadde med andre ord meksikanske venner de ønsket å invitere på festen sin, noe som igjen åpenbart kan ha hatt noe å si for deres tanker om Mexico. Men det var ikke bare i byen at ”de danske damer” hadde meksikanske venner og bekjente. Dette kan Apenes bekrefte i et senere brev, skrevet 5. januar 1930, når han er på en utflukt med dem og to andre fra den skandinaviske kolonien:

For fjorten dage siden hadde vi vor store tur til Taxco. Dette er en mineby en fem timers bilvei fra Mexico City. (...) Vi reiste dit lørdag, de danske damer, Søderlund[,] Helge og jeg, og blev der til søndag middag. (...) Vi red til en liten by av straahtyer, hvor vi hilste på Zapatas søster, de danske damer kjender som jeg har fortalt alle mennesker i Mexico.¹⁷³

Apenes virker på dette tidspunktet oppriktig imponert over de danske damenes kjennskap og forhold til Mexico og dets folk, og jeg sitter igjen med inntrykket av at han selv gjerne skulle hatt det samme kjennskapet til Mexico og den samme sosiale kontaktflaten som de danske søstrene.

¹⁷² Apenes sier imidlertid aldri hvor lenge, og jeg har heller ikke lyktes i å finne ut via andre kilder når de danske søstrene først ankom Mexico.

¹⁷³ Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 05.01.1930, 4.

Halvannet år senere forteller Apenes om en opplevelse som virkelig har gjort inntrykk på ham. Utgangspunktet er enda en utflukt med de danske damene og hans venn Helge Meldahl:

Her tok vi ind paa byens gestgiveri, "Hotel Guadalupe", som var det koseligste gammeldagse hus man kunde taenke sig, med en luftig svalgang rundt en patio med det herligste halvtropiske blomsterflor. Det styrtes av en aeldre dame, og hun og alle hendes underordnede visste den hele tid ikke hvad godt de skulde gjøre os. De gik hele dagen og passet paa at vi hadde det godt, og at vi spiste meget og drak meget melk, saa vi ikke skulde si at vi blev tynde i Ixtapan. De mennesker, og det er mange, som lever aarevis i Mexico og ikke faar ut av det andet end at det er et land fuldt av banditter kunde ha godt at ta sig nogen turer utenfor de vanlige turiststrøk, som vi pleier at gjøre. Her lot vi vore vaerelser staa aapne paa vid vaeg med penger og fotoapparater strødd omkring. Jeg har aldrig tat ind på noget sted i Skandinavien hvor man har vaeret saa en familie som her i denne lille indianerby i Mexico.¹⁷⁴

Apenes uttrykker stor glede og beundring over den overstrømmende gjestfrihet meksikanerne viser ham, og kommer samtidig med et stikk til dem som ikke tar seg tid til å oppleve denne delen av Mexico. Dette landet er så visst ikke bare et land fullt av banditter, påpeker han. Vi ser at det positive trekkes frem i mye større grad nå enn i de tidligere brevene, og samtidig hvordan han anser det som viktig å oppleve det han mener er det autentiske Mexico, noe han stadig gjør sammen med venner fra den skandinaviske kolonien.

En annen skandinav jeg vil trekke frem er den svenske ingeniøren J. Holger Graffman. Av sitatet ovenfor om festen hos de danske søstrene, ser vi at festen arrangeres i anledning "frk. Graffmanns avreise til Staterne". Dette var søsteren til nevnte Graffman (Ola staver navnet feil i brevet) som for anledningen var på besøk. Graffman var en som Apenes kom til å komme meget godt overens med og som også hadde en lidenskap for Mexico. Sammen med de danske søstrene var han i begynnelsen en av personene fra den skandinaviske kolonien Apenes stadig dro på utflukter med. I et brev fra 12.

¹⁷⁴ Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 24.05.1931, 1-2.

november 1929, forteller han om to turer han har vært på den siste tiden. Her følger et utdrag fra den første:

De sidste søndage har vaeret viet utflugter. Først nogen naermere detaljer fra den "kortelig" omtalte tur til Cuernavaca og Cacahuahilpa. C. [Cuernavaca] er det sted alle fine folk i Mexico reiser til en gang imellem. (...) Vi bilte dit i tre biler lørdag og tok ind paa et slags gjaestgiveri som blir drevet av nogen tyskere paa en tidligere rancho. (...) Selskapet bestod av direktør Graffmans [eg. Graffman], ingeniør Gjerje og frue, fru Lilliehøök [eg. Lilliehöök], Ågren, Kjellman, svenske, frk. Christensen og Helge [Meldahl], danske¹⁷⁵ og jeg, norsk.¹⁷⁶

Her ser vi at både Graffman og Bodil Christensen nevnes. Dette er for øvrig det første brevet hvor Apenes beskriver slike utflukter med medlemmer av den skandinaviske kolonien. Han har nå vært i Mexico i omkring syv måneder, og vi ser at han allerede er godt i gang med de utallige utfluktene han kommer til å gjennomføre i løpet av tiden i Mexico. Når det gjelder Graffman, så må vi anta at han også hadde et godt forhold til de danske damer, med tanke på festen de stelte i stand for søsteren hans. Vi ser med andre ord at flere av dem Apenes trekker frem som særskilt flotte mennesker som han kommer meget godt overens med, har en lidenskap for Mexico. Apenes beskriver for eksempel Graffman på følgende vis et års tid etter denne festen: "Graffman er en av dem jeg sætter mest pris paa her, men han er desvaerre saa optat at man sjelden ser ham."¹⁷⁷ Jeg vil komme tilbake til Graffman i det neste underkapitlet.

Både eventyrlysten og interessen var stor blant mange av medlemmene av den skandinaviske kolonien, noe de stadige utfluktene viser. Ressursene deres var også på plass. De hadde råd til å dra på utflukter hver helg, de kunne bo på hoteller eller liknende, og de hadde egne biler til transport. De hadde dermed muligheten til å bli "oppdagere" av de foreløpig uoppdagede prekolumbianske ruinene, som det var uante

¹⁷⁵ Helge Meldahls far var dansk, så jeg antar at det er derfor Apenes kaller ham for dansk selv om han var oppvokst i Fredrikstad. Se: Registreringsentral for historiske data, "Informasjon om bosted", besøkt 16.05.2012, <http://www.rhd.uit.no/folketellinger/fliste.aspx?ft=1910&knr=0103&kenr=006&bnr=0045>.

¹⁷⁶ Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 12.11.1929, 1-2.

¹⁷⁷ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 08.12.1930, 2.

mengder av. For mange handlet det kanskje mer om hvem som hadde den tilgjengelige tiden. Verken Bodil Christensen, Helga Larsen eller Ola Apenes hadde barn eller partner og derfor ingen familiære forpliktelser som la beslag på fritiden deres. Dermed kunne denne fritt anvendes til nærmere studier av det prekolumbianske Mexico. Dette skulle for alle tre gi resultater i form av både vitenskapelige artikler, bøker og fremtredende posisjoner innen det antropologiske, arkeologiske og etnografiske miljøet i Mexico by.

5.3 Det antropologiske fagmiljøet i Mexico by

Jeg har tidligere nevnt at Manuel Gamio blir ansett som den meksikanske antropologiens far. På samme måte blir Alfonso Caso ansett av mange som den meksikanske *arkeologiens* far.¹⁷⁸ Alfonso Caso er interessant på flere måter. Han var den første meksikaneren Apenes virkelig beundret i brevene sine, etter at de kom i kontakt da Apenes begynte å studere meksikansk arkeologi på universitetet i Mexico by i 1932:

*Professoren i arkeologi Caso er egentlig jurist men har slått sig paa a. [arkeologi] og hans navn har det sidste aar gaat gjennem verdenspressen i forbindelse med guldfundene i Monte Alban. Han er et yderst kultiveret menneske, og den bedste forelaeser jeg nogen gang har hørt, og levende interesseret i sit stof.*¹⁷⁹

Sammenlikner vi denne uttalelsen med en del av de tidligere siterte beskrivelsene av meksikanere, så ser vi her virkelig en kontrast. Jeg tror derfor at Caso spilte en viktig rolle når det gjaldt synet Apenes hadde på meksikanere. Caso var det levende beviset på at det fantes meget intellektuelle og kultiverte meksikanere, og som overhodet ikke

¹⁷⁸ Ellen Hoobler, "Primary Source Materials on Oaxacan Zapotec Urns from Monte Albán: A New Look at the Fondo Alfonso Caso and other archives in Mexico", Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc. (FAMSI), besøkt 15.06.2012, <http://www.famsi.org/reports/07067/index.html>.

¹⁷⁹ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 04.07.1932, 1.

passet inn i Apenes' orientalistiske "skjema" som han flittig brukte den første tiden i Mexico. For det andre hadde Caso et klart ståsted når det gjaldt indianerne. Han var svært opptatt av å forsvare dem mot ideer om at de amerikanske høykulturene egentlig hadde sitt opphav på andre kontinenter enn Amerika. Han mente at dette ikke bare var vitenskapelig problematisk, han pekte også på at dette fratok verdien til de prekolumbianske kulturene, viktigheten de hadde og ikke minst respekten som deres etterkommere fortjente. Han mente at denne tanken nedverdiget indianerne ettersom man slik antok at de på egenhånd ikke hadde vært kapable til å skape sin egen sivilisasjon.¹⁸⁰ I 1949 opprettet han Instituto Nacional Indigenista.¹⁸¹ Fra da av og til sin død i 1970, ledet han dette instituttet i en 20 års lang kamp for å forbedre livene til Mexicos indianere og for å stanse utnyttningen av dem utført av lokale politikere og samfunnsledere.¹⁸²

Nå ble aldri Caso en av Apenes' nærmeste venner, men mye tyder på at de hadde et godt og vennskapelig forhold. I løpet av årene etter Apenes' begynnende studier samarbeidet de ved flere anledninger og hadde mye med hverandre å gjøre. Det er på dette grunnlaget jeg mener vi må regne med at Apenes ble inspirert til å arbeide videre med sine meksikanske studier. Jeg mener med andre ord at Caso trolig stimulerte den allerede eksisterende interessen til Apenes for disse temaene.

I det følgende vil jeg gi noen eksempler på det gode forholdet mellom Apenes og Caso og samarbeidet mellom dem. Da Casos renommé i 1936 ble forsøkt ødelagt av en annen arkeolog, var Apenes med på å skrive et forsvarsinnlegg i avisen, noe Caso satte stor pris på. Caso hadde blitt beskyldt for å ha forfalsket noen av de arkeologiske objektene fra en utgravning han hadde gjort, og saken kom opp for en kommisjon.¹⁸³ Et par måneder etterpå kom dommen, som gikk i Casos favør. Apenes forteller i det samme brevet at de for øyeblikket samarbeider om noen astronomiske problemer:

¹⁸⁰ Ignacio Bernal, "Necrológica: Alfonso Caso (1896-1970)," *Anales de antropología* 8, nr. 1 (1971), 263.

¹⁸¹ Kan oversettes som: Nasjonalt *Indigenista*-Institutt.

¹⁸² Hoobler, "A New Look at the Fondo Alfonso Caso and other archives in Mexico".

¹⁸³ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 14.06.1936, 2.

Jeg var her om dagen og hilste paa Dr. Caso, hvis sak jeg skrev om for en tid siden. Den er nu efter uendelige diskussioner avgjort, helt i Casos favør, og mere til. Den anden, Mena, er blit avskediget fra sin stilling ved museet, og kommer antagelig for retten. Jeg samarbeider nu med Caso med nogen astronomiske problemer. Han studerer aztekiske spørsmaal, men det haenger jo sammen med Maya.¹⁸⁴

De astronomiske problemene Apenes viser til handler om de prekolumbianske kalenderne. Apenes var for tiden meget interessert i mayakalenderen, og Caso var på sin side interessert i andre mesoamerikanske prekolumbianske kalendersystemer som han skrev en rekke vitenskapelige tekster om.

I flere perioder fulgte Apenes forelesninger holdt av Caso. Ola skriver sjelden konkret når han begynner eller slutter på et kurs, eller hvor mange kurs han har tatt totalt sett på det tidspunktet han skriver brevet. Det kan imidlertid virke som om det er en hel del, og det kan også virke som om mange av dem har vært med Caso som foreleseren. Dette kommer frem i et brev Ola skriver til Kitty 10. august 1937:

Jeg tar nu atter forelaesninger for Dr. Caso., dennegang om de gamle mexicanske haandskrifter. Han gir ogsaa forelaesninger om Maya, hvor han har adopteret mine beregningsmetoder, men jeg gaar ikke der. Vi er bare nogen ganske faa, saa det hele blir mere som en diskussion. Mexicanerne interesserer sig jo ikke for slikt, der er bare en mexicaner og han er fra museet. Ellers er vi utlaendinger.¹⁸⁵

Dette sitatet får også frem to andre interessante poeng. For det første ser vi at Apenes virkelig er blitt en ekspert på kalendersystemet til mayaene, ettersom metodene hans brukes og undervises i på universitetet. På dette tidspunktet, august 1937, så hadde han for øvrig allerede fått publisert tre artikler om dette i det internasjonale antropologiske tidsskriftet *Ethnos*. Det var derfor kanskje ikke så unaturlig at metodene hans ble brukt på universitetet. Det må kunnes sies å være imponerende godt gjort av Apenes å få slikt

¹⁸⁴ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 26.09.1936, 2.

¹⁸⁵ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 10.08.1937, 1.

gjennomslag for forskningen sin når den kun ble foretatt på fritiden. En måneds tid etterpå forteller han for øvrig at Caso bad ham om å holde et foredrag om mayatabellene hans i forbindelse med forelesningene hans, noe han gjorde med glede.¹⁸⁶

Som en kommentar til arkeologi/antropologi i tilknytning til indigenismo-bevegelsen i Mexico, ser vi at Apenes sier at meksikanerne ikke interesserer seg for "slikt". Med tanke på hvordan indigenismo-bevegelsen frontet det prekolumbianske Mexico, er dette noe overraskende. Samtidig er det rimelig å anta at det å være arkeolog eller antropolog ikke nødvendigvis var sikre yrker med en stabil inntekt i samtidens Mexico. Dette må selvfølgelig tas med i beregningen her. Jeg vil imidlertid ikke gå dypere inn på dette.

Apenes' forhold til Caso fortsatte videre å utvikle seg. I et brev fra 13. oktober 1937, skriver Apenes følgende hjem til Kitty:

I forrige uke var jeg til middag hos Gallups, den britiske chargé d'affaire. Der var ogsaa Dr. Caso., saa vi talte en hel del arkaeologi etc. Der skal nu forsøkes dannet et antropologisk selskap her i byen, men eksklusivt, bare av personer som virkelig gjør noget i de forskjellige grener. Listen av akseptable bestaar hittil av 50 personer, hvoriblandt jeg.¹⁸⁷

Under en måned etterpå kan vi så lese følgende:

Jeg er nu Socio Fundador, det vil si stifter-medlem av Mexicansk Antropologisk Selskap, hvilket er en stor aere, saa meget mere som dette selskap uttrykkelig er eksklusivt for medlemmer som bidrar til videnskapen, ikke for "interesserte". Vi er derfor bare en 30-40 medlemmer. Alle maa gi et originalt bidrag hvert aar, ellers forsvinder man automatisk. Caso er sjaelen i foretagendet, understøttet av professor Mendizabal, prof. del Rio (en slegtning av Dolores del Rio) og andre.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 13.09.1937, 1.

¹⁸⁷ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 13.10.1937, 1.

¹⁸⁸ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 10.11.1937, 1.

Apenes får ikke bare æren av å være med, han er faktisk en av medstifterne av hele selskapet (Sociedad Mexicana de Antropología (SMA)). Dette må utvilsomt ha vært med på å styrke forholdet hans til Caso, og ikke minst til hele dette faglige miljøet i Mexico by på den tiden. Noe som underbygger dette, er det faktum at det etter Apenes' død ble holdt et minnesamvær for ham i SMA, der Pablo Martínez del Río, som i sitatet ovenfor nevnes som en av de sentrale personene i opprettelsen av selskapet, holdt en minnetale for ham. Minnetalen er trykt i Apenes' egen bok, og han blir av del Río karakterisert som et av de mest entusiastiske og avholdte medlemmene av SMA. Del Río legger også til at Apenes' bortgang vil etterlate seg et stort tomrom.¹⁸⁹ Det er for øvrig imponerende hvordan Apenes kunne gjøre seg fortjent til slike kompliment av del Río, en av de mest fremtredende meksikanske arkeologene i sin tid.¹⁹⁰

Som vi har sett var Apenes åpenbart et sentralt og viktig medlem av SMA, som Caso i hovedsak stod bak. Men det er for øvrig ikke bare fra Apenes' kilder at deres vennskap blir bekreftet. I forordet til Apenes' bok, som Apenes har skrevet selv, finner vi en fotnote lagt til av en ukjent person. Sannsynligvis er dette Rafael García Granados, hovedansvarlig for publikasjonen og for øvrig den som stod bak tilretteleggingen av historiestudiet ved det humanistiske fakultetet ved universitetet i Mexico i 1932 i samarbeid med Pablo Martínez del Río.¹⁹¹ I fotnoten står det følgende (egen oversettelse):

*Tidspunktet forfatteren avgikk ved døden på, tillot ham ikke å få kjennskap til interessen som den neste universitetsrektoren, hans personlige venn dr. Alfonso Caso, tok i publiseringen av dette verket. Ei heller fikk han kjennskap til den støtten som hans [Casos] etterfølger, dr. Salvador Zubirán, gav dets realisering.*¹⁹²

¹⁸⁹ Martínez del Río, "Ola Apenes: 1898-1943," 9-10.

¹⁹⁰ Ignacio Bernal et al., "Pablo Martínez del Río" i *Homenaje a Pablo Martínez del Río en el vigésimoquinto aniversario de la primera edición de Los Orígenes Americanos* (México: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 1961).

¹⁹¹ Josefina Muriel, "Rafael García Granados: 1893-1956", Academia Mexicana de la Historia, besøkt 18.06.2012, http://www.acadmexhistoria.org.mx/miembrosANT/res_garcia_granados.pdf.

¹⁹² Ola Apenes, "Advertencia," i *Mapas antiguos del Valle de México*, red. Ola Apenes, (México: Universidad Nacional Autónoma de México: Instituto de Historia, 1947), 12. Originalteksten lyder som

Det ser ut til at Caso var den store autoriteten i samtidens meksikanske arkeologi- og antropologimiljøer. I mine undersøkelser av det meksikanske fagmiljøet i dette tidsrommet, er det ingen andre som nevnes så ofte som Alfonso Caso. Samtidig var Caso Apenes' venn og samarbeidspartner. Som tidligere nevnt var Caso en aktiv forkjemper for indianernes rettigheter og menneskeverd. Jeg kan vanskelig se for meg at mange av selskapets medlemmer aktivt kjempet mot ham når det gjaldt dette. Jeg mener derfor det er rimelig å anta at de fleste av selskapets medlemmer hadde samme oppfatning som Caso på dette området, det vil si at samtidens indianere fortjente å bli respektert på lik linje med andre mennesker. Ettersom dette fagmiljøet var et meget viktig miljø for Apenes i samtiden, mener jeg det er utenkelig at han ikke ble påvirket av deres tanker om indianere, men ikke minst når det gjelder hvordan han så på Mexico som en helhet.

Det var ikke bare Alfonso Caso Apenes hadde kontakt med som hadde en sterk forkjærlighet for (det prekolumbianske) Mexico. Jeg har tidligere nevnt de danske søstrene Helga Larsen og Bodil Christensen, samt Apenes' svenske venn J. Holger Graffman. Grunnen til at jeg nevner disse også under overskriften "Det antropologiske fagmiljøet i Mexico by", er fordi de alle tre skulle komme til å bidra på dette området, om enn på forskjellige måter. Det kan virke besynderlig at skandinaver uten noen som helst relevant faglig bakgrunn, skulle begynne å forske på det prekolumbianske Mexico, og til og med publisere vitenskapelige artikler i den sammenheng. Det fantes imidlertid en naturlig forbindelse til Skandinavia her, og den gikk gjennom den svenske amerikanisten Sigvald Linné.

Linné var elev av den prominente svenske amerikanisten baron Erland Nordenskiöld, som helt siden 1890-tallet hadde viet livet sitt til søramerikansk etnografi, arkeologi og (etno)historie. Linné begynte i 1929 å arbeide for Etnografiska Museet i Stockholm,

følger: "La fecha en que murió el autor no le permitió conocer el interés que, por la publicación de esta obra, tomó el siguiente Rector, su amigo personal el doctor Alfonso Caso, y el apoyo que su sucesor, el doctor Salvador Zubirán, le prestó a su realización."

som han senere skulle bli direktør for (1954-66).¹⁹³ I denne sammenheng reiste han i 1932 til Mexico for å gjøre feltarbeid hvor han kom da i kontakt med Apenes. I det samme brevet hvor Apenes skrev at han hadde begynt på universitetet, skrev han følgende:

*For tiden er her en svensk arkeolog, dr. Linné. Han skulde deltat i guldfunderne i Oaxaca, men kom for sent. I stedenfor skal han arbeide ved pyramiderne i Teotihuacán. For tiden er han en liten tur i Yucatán.*¹⁹⁴

Ingen svenske hadde tidligere utført seriøst feltarbeid i Mexico, men nå hadde forholdene lagt seg godt til rette. For det første var det meget gode diplomatiske forbindelser mellom de to landene, men ikke minst var de mange svenske forretningsforetagendene i Mexico av stor betydning, ettersom disse sørget for økonomisk støtte til ekspedisjonene. Apenes' eget selskap, Ericsson, var en av flere bidragsyttere, men enda viktigere var imidlertid Apenes' gode venn J. Holger Graffman, leder av svenske The Mexican Match Company som også bidro økonomisk.¹⁹⁵

Vi ser med andre ord forbindelser mellom Apenes og Linné på både den ene og den andre måten. Flere perioder med feltarbeid i Mexico skulle resultere i både bøker og vitenskapelige artikler for Linné. I 1934 gav han ut sin første bok basert på forskningen han gjorde i Mexico i tiden før: *Archaeological Researches At Teotihuacan, Mexico*. I 1948 gav han ut *El Valle y la ciudad de México en 1550*.¹⁹⁶ Forordet i denne boken er skrevet av nevnte Graffman som Apenes beskriver som en av de han setter mest pris på i Mexico. Graffman uttrykker her sin kjærlighet til det samme landet i forordets aller første linjer (egen oversettelse):

¹⁹³ Staffan Brunius, "Foreword: The Early Swedish Americanist Tradition and the Contributions of Sigvald Linné (1899-1986)," i *Archaeological Researches at Teotihuacan, Mexico*, red. Sigvald Linné, (Tuscaloosa: University of Alabama Press, 2003), VII-XII.

¹⁹⁴ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mex. D.F., 22.03.1932, 3.

¹⁹⁵ Brunius, "Foreword," VII-XII; Sigvald Linné, *Archaeological Researches at Teotihuacan, Mexico* (Tuscaloosa: University of Alabama Press, 2003), 9.

¹⁹⁶ Brunius, "Foreword," VII-XII.

I 1928 møtte jeg i Mexico min venn og studiekamerat fra universitetet, den svenske ingeniøren Hugo Lindquist, som senere skulle overta stillingen som direktør for Telefonselskapet Ericssons Mexico-avdeling. Begge var vi ingeniører; begge jobbet vi til beste for både Mexico og Sverige. Sammen lærte vi å elske Mexico og sammen oppdaget vi, før vi avsluttet arbeidet vårt, at Mexico hadde grepet hjertene våre.¹⁹⁷

Graffman var uten tvil enda en Mexico-elskende venn av Apenes, og ikke minst var han en viktig økonomisk støttespiller når det gjaldt den antropologiske og arkeologiske forbindelsen mellom Sverige og Mexico. Dette kommer klart frem i Linnés bok fra 1948 hvor han i forordet skriver følgende om Graffman (egen oversettelse):

Selv om blant alle de jeg skylder stor takk til sist nevner ingeniøren J. Holger Graffman, bør navnet hans stå i første rekke. Han har vært den som har finansiert trykkingen og oversettelsen av dette arbeidet, og har med dette oppfylt et ønske som strekker seg helt tilbake til slutten av forrige århundre: å kunne publisere med detaljerte kommentarer dette meget viktige dokumentet [et kart over Mexico-dalen fra 1550] for historien til den første koloniale epoken i Mexico. Ingeniøren Graffman har i tillegg vært drivkraften og initiativtakeren til de svenske arkeologiske og etnografiske undersøkelsene i Mexico, gjennomført av Etnografiska Museet. Publiseringen av dette kartet er derfor nok et ledd i lenken i hans innsats for å konsolidere den vitenskapelige kontakten mellom Mexico og Sverige.¹⁹⁸

¹⁹⁷ J. Holger Graffman, "Prólogo," i *El Valle y la ciudad de México en 1550: Relación histórica fundada sobre un mapa geográfico, que se conserva en la Biblioteca de la Universidad de Uppsala, Suecia*, red. Sigvald Linné, (Stockholm: Statens Etnografiska Museum, 1948), VII. Originalteksten lyder som følger: "En el año de 1928 encontré en México a mi amigo y compañero de universidad, el ingeniero sueco Hugo Lindquist, quien más tarde ocuparía el cargo de gerente general en México de la entonces Empresa de Teléfonos Ericsson, S.A. Los dos éramos ingenieros; ambos trabajábamos en bien de México y de Suecia. Juntos aprendimos a querer a México y juntos descubrimos, antes de terminar nuestra tarea, que México se había apoderado de nuestros corazones."

¹⁹⁸ Sigvald Linné, *El Valle y la ciudad de México en 1550: Relación histórica fundada sobre un mapa geográfico, que se conserva en la Biblioteca de la Universidad de Uppsala, Suecia* (Stockholm: Statens Etnografiska Museum, 1948), XI-XII. Originalteksten lyder som følger: "Aunque entre todos con quienes he contraído grandes deudas de gratitud menciono al último el ingeniero J. Holger Graffman, su nombre debe figurar en primer término. Ha sido él quien ha costeado la impresión y traducción de este trabajo, realizando así un anhelo que data de fines del siglo pasado : poder publicar con detallados comentarios

Linné kaller her Graffman for selve initiativtakeren til den vitenskapelige arkeologiske og etnografiske kontakten mellom Sverige og Mexico. Graffman har med andre ord spilt en betydelig rolle for dette samarbeidet. Imidlertid er det ikke bare Graffman som nevnes av Linné i denne bokens innledning. Både Apenes og Christensen nevnes også i meget positive ordelag (egen oversettelse):

Ingeniøren Ola Apenes, distingvert kjenner av den etnografiske og arkeologiske situasjonen langs hele bredden av den gamle Texcoco-sjøen, etterlot seg svært verdifull informasjon og bilder tatt spesielt til dette arbeidet, i tillegg til strålende fotografiske kommentarer. Under flagget til hans hjemland, Norge, ville han kjempe mot fienden som hadde okkupert hans fødeland, men døde for tidlig i en treningsleir i Canada; et hardt tap for hans venner og for vitenskapen. Frøken Bodil Christensen, Mexico D.F., har på mange måter vært drivkraften bak dette arbeidet og til en viss grad muliggjort dets realisering. Takket være henne var det mulig for meg å opprettholde, selv under krigen, en tett forbindelse med den vitenskapelige forskningen i Mexico og med den arkeologiske og etnografiske litteraturen, som hver dag øker i omfang.¹⁹⁹

Apenes får her mye skryt for arbeidet han har gjort. Samtidig ser vi at Bodil Christensen også spilte en viktig rolle for kontakten mellom Linné og det arkeologiske, antropologiske og etnografiske fagmiljøet i Mexico by. For kontakten mellom Apenes,

este documento tan importante para la historia de la primera época colonial de México. El ingeniero Graffman ha sido además la fuerza motriz y la iniciativa de las investigaciones suecas de arqueología y etnografía en México, llevados a cabo por el Museo Etnográfico del Estado. La publicación de este mapa, es pues un eslabón más en sus esfuerzos por consolidar el contacto científico entre México y Suecia.”

¹⁹⁹ Ibid., IX-X. Originalteksten lyder som følger: “El ingeniero Ola Apenes, insigne conocedor de la situación etnográfica y arqueológica a todo lo largo de las riberas del antiguo Lago de Texoco, dejó valiosísimas informaciones y fotografías tomadas especialmente para el presente trabajo, además de excelentes comentarios fotográficos. Bajo la bandera de su patria, Noruega, quiso luchar contra el enemigo que había ocupado su tierra natal, pero falleció prematuramente en un campo en entrenamiento en Canadá; siendo esto una sensible pérdida para sus amigos y para la ciencia. La señorita Bodil Christensen, México, D.F., ha impulsado de muchas maneras este trabajo y en cierto sentido hecho posible su realización. Gracias a ella me fué posible mantener, aún durante la guerra, un estrecho contacto con las investigaciones científicas en México y con la literatura arqueológica y etnológica, cada día más nutrida.”

Linné, Christensen og Larsen går lenger tilbake enn dette. I 1936 opprettet Linné tidsskriftet *Ethnos*, som for øvrig også i dag er et viktig internasjonalt antropologisk tidsskrift. Hvis vi nå ser på det første nummeret som noensinne ble utgitt, så ser vi at den første artikkelen her er Apenes' artikkel "Possible derivation of the 260 day period of the Maya calendar".²⁰⁰ Tar vi en titt på den neste artikkelen, "The 260 day period as related to the agricultural life of the ancient Indian", så ser vi at denne er skrevet av Helga Larsen.²⁰¹ Dette er for øvrig de første vitenskapelige artiklene både Apenes og Larsen publiserte, og det skjedde som vi ser gjennom Linnés tidsskrift. Det samme er tilfelle for Christensen, som publiserte sin første artikkel i 1937 med "The Acatlaxqui dance of Mexico" i nettopp *Ethnos*.²⁰² Apenes fikk publisert ytterligere to artikler i *Ethnos* før sin død, begge i tilknytning til mayakalenderen.²⁰³ Larsen fikk også publisert ytterligere to artikler i *Ethnos*, før sin død i 1938.²⁰⁴ Både Apenes og Larsen fikk imidlertid publisert ytterligere en artikkel hver i *Ethnos* posthumt.²⁰⁵ I Larsens siste artikkel, som i realiteten er et dagboknotat fra tiden hennes i Chichén Itzá, står det for øvrig noen ord først om både Larsen og Christensen. Det var sistnevnte som hadde sendt dette materialet til *Ethnos* til publisering.

Vi vil nå gå nærmere inn på Helga Larsen og Bodil Christensen, der vi begynner med førstnevnte. Helga Larsen ble, på samme måte som Ola Apenes, med tiden stadig mer interessert i Mexicos forhistorie og urbefolkning etter sin ankomst til Mexico, men da på et tidligere stadium enn Apenes. Av yrke var hun profesjonell oversetter av spansk og engelsk, men gjennom sin kjærlighet til landet og folket i Mexico fikk hun en dyp

²⁰⁰ Apenes, "Possible derivation of the 260 day period of the Maya calendar," 5-8.

²⁰¹ Helga Larsen, "The 260 day period as related to the agricultural life of the ancient Indian," *Ethnos* 1, nr. 1 (1936), 9-12.

²⁰² Bodil Christensen, "The Acatlaxqui dance of Mexico," *Ethnos* 2, nr. 4 (1937), 133-136.

²⁰³ Apenes, "Abbreviated method for calculating Maya calendar round dates," 16-20; Apenes, "Table for determination of Maya Calendar Round positions," 97-101.

²⁰⁴ Helga Larsen, "Notes on the volador and its associated ceremonies and superstitions," *Ethnos* 2, nr. 4 (1937), 179-192; Helga Larsen, "The monolithic rock temple of Malinalco, Mexico," *Ethnos* 3, nr. 2-3 (1938), 59-63.

²⁰⁵ Ola Apenes, "The primitive salt production of Lake Texcoco, Mexico," *Ethnos* 9, nr. 1 (1944), 35-40; Helga Larsen, "Trip from Chichen-Itzá to Xcocal, Q.R, Mexico," *Ethnos* 29, nr. 1-2 (1964), 5-42.

forståelse for Mexicos etnografiske problemer og arkeologiske bakgrunn. I tillegg til artiklene i *Ethnos*, fikk hun også publisert en artikkel i *The National Geographic Magazine* i 1937.²⁰⁶ Fra oktober 1935 til september 1936 var hun sekretæren til dr. Sylvanus G. Morley, en berømt amerikansk mayaforsker som da holdt da på å lede utgravninger i Chichen Itzá, Yucatán, med støtte fra Carnegie Institution i Washington.²⁰⁷

Vi ser med andre ord at Larsen, akkurat som Apenes, også ble involvert i og bidro til utviklingen av den tidlige antropologien i Mexico, uten noen faglig bakgrunn i utgangspunktet. Når de to i tillegg hadde skandinavisk bakgrunn og språklig likhet som fellesnevner, lå mye til rette for at de to skulle kunne utvikle et godt vennskap. Det finnes bevart fire brev fra Larsen til Apenes som kan kaste lys over forholdet hennes til Mexico og dem imellom. At hun setter pris på ham kommer klart frem i et brev hun skriver til ham under sitt opphold i Yucatán, 13. februar 1936: ”De gode Dage, da Du var her, er ikke mere og her er nok at gøre, kan Du tro.”²⁰⁸

Vi vet også at Helga Larsen hadde et spesielt forhold til de meksikanske indianerne. Denne gruppen stod hennes hjerte meget nært, og Linné skriver blant annet i nekrologen at de meksikanske indianerne nå hadde mistet en hjertevarm forsvarer.²⁰⁹ Hennes kjærlighet til de meksikanske indianerne kommer også frem i et brev skrevet til Apenes under tiden som sekretær i Chichén Itzá. Brevet er kun datert med ”lørdag”, så nøyaktig dato vites ikke. Her skriver hun at hun savner å treffe indianere: ”Hvad jeg har savnet mest er at man jo ikke ser meget til Indianerne naar man bor paa haciendaen og man har saa forbandet lidt Tid udenfor Butikstid.”²¹⁰ I et av brevene til Apenes, skrevet 28. juni 1934 da han var hjemme i Norge på sommerferie, kommer det for øvrig også frem at Alfonso Caso med hustru deltok i et lite middagsselskap i regi av ett av koloniens

²⁰⁶ Helga Larsen, "The Mexican Indian Flying Pole Dance," *The National Geographic Magazine* LXXI, nr. 3 (1937), 387-400.

²⁰⁷ Sigvald Linné, "Obituary: Helga Larsen," *Ethnos* 3, nr. 4-5 (1938), 141-142; Larsen, "Trip from Chichen-Itzá to Xcacal, Q.R, Mexico," 5-42.

²⁰⁸ Helga Larsen, brev til Ola Apenes, Chichen Itza, Yucatan, 13.02.1936, 1.

²⁰⁹ Linné, "Obituary: Helga Larsen," 141-142.

²¹⁰ Helga Larsen, brev til Ola Apenes, Chichen, dato ikke oppgitt (men skrevet mellom oktober 1935 og september 1936), 1.

ektepar, Söderlunds, der både Larsen og Graffman også var tilstede.²¹¹ Dette viser oss at Caso var mer enn bare en universitetsprofessor for mange av den skandinaviske koloniens medlemmer. Likevel var nok ikke Caso en stamgjest i de skandinaviske tilstelningene, ettersom Larsen kommenterer at ”det var morsomt for dem [Caso og ektefellen] at se den svenske Coloni i al sin Herlighed”.²¹² I det samme brevet forteller Larsen om et besøk hos Diego Rivera, den meget kjente meksikanske kunstneren. Rivera var i samtiden en av flere meksikanske kunstnere som, i tråd med indigenismo-bevegelsen, var meget opptatt av å understreke Mexicos storslåtte kunstneriske indianske arv.²¹³ Dette var som sang i Larsens ører, og hun kan fortelle at Riveras samling av gudebilder, *ídolos*, var virkelig fantastisk. Hun nevner for øvrig også at Graffman er ”vild Beundrer” av Rivera, og at han stiller i stand store fester for ham på University Club og kjøper massevis av kunsten hans.²¹⁴

Helga Larsen fikk dessverre publisert lite av det materialet hun hadde samlet inn, på samme måte som Apenes. Hun var en stor ressurs, og Linné skriver i nekrologen at Etnografiska museet skylder henne en stor takk for all den uselviske assistansen hun gav ekspedisjonen museet sendte til Mexico i 1934-35. Han fortsetter så med å konstatere at hennes kompetente og villige hjelp mer enn noe annet bidro til de mangfoldige etnografiske og arkeologiske resultatene (på denne ekspedisjonen).²¹⁵ Minneordet om henne i det Meksikanske Antropologiske Selskap (SMA) ble holdt av ingen ringere enn Alfonso Caso.²¹⁶ Viktigst for oss er likevel ikke hennes dyktighet, men hennes lidenskap for Mexico og hennes vennskap med Apenes. Begge tok de kurs hos Alfonso Caso på universitetet i byen, og vi hører hennes iver i brevet til Apenes datert 28. juni 1934: ”Caso begynder sine Klasse igen på Mandag. Zapotec og Miztec códices. Jeg glæder mig. Du skulde bare se vor samling af códices.”²¹⁷ I et brev hennes

²¹¹ Helga Larsen, brev til Ola Apenes, Mexico D.F., 28.06.1934, 2.

²¹² Ibid.

²¹³ David A. Brading, "Manuel Gamio and Official Indigenismo in Mexico," *Bulletin of Latin American Research* 7, nr. 1 (1988), 86.

²¹⁴ Larsen, brev til Ola Apenes, Mexico D.F., 28.06.1934, 3.

²¹⁵ Linné, "Obituary: Helga Larsen," 141-142.

²¹⁶ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, sted ikke oppgitt, 04.06.1938, 2.

²¹⁷ Larsen, brev til Ola Apenes, Mexico D.F., 28.06.1934, 3.

søster Bodil Christensen skrev til Kitty etter Helgas død, forteller Bodil følgende som bekrefter Helgas lidenskap for Mexico:

*Jeg bragte hendes Aske ned i Bjergene og ströede den paa en Skränt med en vid Udsigt over Floder og Dale med smaa Indianerlandsbyer paa de stejle Bjergsider. Det er hvor hun hörer hjemme og ikke paa en kold og uvenlig Kirkegaard mellem en Masse fremmede Mennesker, som stod hendes Virksomhed saa fjern. Nu gror hun op i Blomsterne og Träerne og bliver en Del af den Sierra, som hun elskede saa höjt.*²¹⁸

Vi skal nå bevege oss noen avsnitt tilbake, til forordet til Linnés bok, sitert ovenfor, der vi ser at også Bodil Christensen blir nevnt sammen med Ola Apenes. Her trekkes hun frem som en særdeles viktig drivkraft for bokens realisering gjennom at hun muliggjorde for Linné å holde seg oppdatert på hva som rørte seg i det arkeologiske og etnografiske miljøet i Mexico under krigen.²¹⁹ Vi forstår med andre ord at hun, på samme måte som både Larsen og Apenes, var del av det tidlige antropologiske miljøet i Mexico by. Riktignok hadde heller ikke hun noen faglig bakgrunn innenfor dette feltet, og hun jobbet til daglig for selskapet Teléfonos de México. Dette hindret henne imidlertid ikke i over 30 år å reise omkring i forskjellige deler av Mexico for å utføre antropologiske studier.²²⁰ Bodil publiserte kun den ene nevnte artikkelen i *Ethnos*, men hun publiserte senere andre arbeider i andre tidsskrifter. Hennes andre artikkel gav hun ut i 1942, denne gang i tidsskriftet til SMA.²²¹ Her var hun for øvrig også medlem. Et bilde fra et møte i SMA i 1939, der både Christensen, Apenes og Caso figurerer finnes på hjemmesiden til Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc. (FAMSI).²²² Christensens tredje artikkel ble publisert i 1947 i Carnegie Institution of

²¹⁸ Bodil Christensen, brev til Kitty Apenes, México D.F., 15.01.1939, 1.

²¹⁹ Linné, *El Valle y la ciudad de México en 1550*, IX-X.

²²⁰ Larsen, "Trip from Chichen-Itzá to Xacal, Q.R, Mexico," 5.

²²¹ Bodil Christensen, "Notas sobre la fabricación del papel indígena y su empleo para brujerías en la Sierra Norte de Puebla," *Revista Mexicana de Estudios Antropológicos* VI, nr. 1-2 (1942), 109-124.

²²² Rosalinda Méndez, "Preserving the Past: Creating a Geographic Information System from the Work of Dr. Edwin Shook", Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc. (FAMSI), besøkt 29.04.2012, <http://www.famsi.org/reports/97028/97028Mendez01.pdf>.

Washington sitt tidsskrift *Notes on Middle American Archeology and Ethnology*.²²³ Hun var også delaktig i utgivelsen av Apenes' bok som ble utgitt det samme året.²²⁴ I 1962 gav hun ut enda en artikkel i SMAs tidsskrift,²²⁵ før hun i 1963 publiserte sin siste artikkel, denne gang i tidsskriftet *Economic Botany*.²²⁶ Hennes akademiske publikasjoner kulminerte i 1971 med utgivelsen av boken *Brujerías y papel precolombino / Witchcraft and pre-columbian paper*.²²⁷ Den ble utgitt i minst tre utgaver. Tittelen er tospråklig, da bokens tekst er skrevet på både spansk og engelsk parallelt. Det første vi kan lese i boken hennes er: "To the memory of my sister Helga Larsen." 33 år etter Helgas død var ikke minnet om henne glemt. Begge elsket de Mexico, begge bidro de til utviklingen av den tidlige antropologien i Mexico, og begge var de gode venner av Ola Apenes.

Til sist vil jeg trekke frem Apenes' gode venninne fra 1937 og kjæreste fra omkring 1940, Frances Gillmor. Apenes møtte Gillmor i 1937, da de begge gikk på universitetet i Mexico by. Gillmor nevnes imidlertid kun i fem av brevene som Apenes skriver til Kitty. Likevel var nok Gillmor viktigere for Apenes enn man skulle tro dersom vi baserer oss på kun på brevene han skriver til Kitty. Dette kommer tydelig frem i brevene vi har tilgjengelig mellom Apenes og Gillmor. Det er liten tvil om at også Gillmor var en viktig del av det Mexico-elskende miljøet han omgav seg med. Som tidligere nevnt, var hun Apenes' ivrige privatelev, og de delte den samme lidenskapen. På linje med Apenes forsket også hun på Mexico, men hun skrev heller bøker enn vitenskapelige artikler. Blant annet nevnte *Flute of the Smoking Mirror*, som Apenes

²²³ Bodil Christensen, "Otomi looms and quechquemits from San Pablito, State of Puebla, and from Santa ana Hueytalpan, State of Hidalgo, Mexico," *Notes on Middle American Archeology and Ethnology*, nr. 78 (1947), 122-142.

²²⁴ Gabriel García Granados, "Nota preliminar," i *Mapas antiguos del Valle de México*, red. Ola Apenes, (México: Universidad Nacional Autónoma de México: Instituto de Historia, 1947), 9-10.

²²⁵ Bodil Christensen, "Los graniceros," *Revista Mexicana de Estudios Antropológicos* XVIII, nr. ikke oppgitt (1962).

²²⁶ Bodil Christensen, "Bark Paper and Witchcraft in Indian Mexico," *Economic Botany* 17, nr. 4 (1963), 360-367.

²²⁷ Bodil Christensen og Samuel Martí, *Witchcraft and pre-Columbian paper* (México, D.F.: Ediciones Euroamericanas, 1979).

laget ca. 100 små og store tegninger til.²²⁸ Samtidig bodde ikke Gillmor fast i Mexico, slik de andre jeg har nevnt (med unntak av Linné), men det er liten tvil om at også hun har bidratt til å holde Apenes' Mexico-lidenskap varm.

5.4 Personlig kontakt med meksikanere

Ola Apenes' utallige turer til de meksikanske landsbyene og områdene rundt hovedstaden, enten alene eller med andre, fører til at han bygger seg et nettverk av meksikanske venner og bekjente. Dette skulle man kanskje ikke tro kom til å skje etter å ha lest førsteinntrykkene hans av Mexico og dets folk. Imidlertid, som vi allerede har sett, skulle mye komme til å forandre seg. I minneordet om Apenes skrevet av hans venn og kollega i SMA, Pablo Martínez del Río, kan vi lese (egen oversettelse) at han "kjente svært mange mennesker og at alle disse var vennene hans."²²⁹ Apenes var ingen mann som stengte seg inne på kontoret. Han trivdes best "ute i felten". Dette skulle føre til både vennskap og bekjentskap med en rekke meksikanere. Det vil være unaturlig om ikke dette også hadde innflytelse på hvordan han så på dem og landet deres, noe vi skal se nærmere på i det følgende.

I august 1931, over to år etter hans ankomst til Mexico, omtaler Apenes for første gang i brevene en meksikaner (indianer) som en venn.²³⁰ Dette skjer i forbindelse med at han har bestilt en sarape, et tradisjonelt meksikansk klesplagg, til sin mor. I et brev kort tid senere skriver han følgende:

*Sarapen faar jeg nu om kort tid. Du skjønner det hele har gaat a la mexicana, min ven indianeren Daniel som skulde lave den hadde jeg ikke føling med i lange tider og da jeg saa traf ham hadde han glemt maalene.*²³¹

²²⁸ Husby, "Ola Apenes," 22-23.

²²⁹ Martínez del Río, "Ola Apenes: 1898-1943," 10. Originalteksten lyder som følger: "(...) conoció a muchísimas gentes, y que todas ellas fueron sus amigos."

²³⁰ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 04.08.1931, 3.

²³¹ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 19.10.1931, 1.

Samtidig snakker Apenes om at ting har gått ”a la mexicana”. Dette er ikke et uttrykk han bruker verken før eller siden, men det ser ut som om ”a la mexicana”, eller ”den meksikanske måten”, i dette tilfellet betyr at dersom ting ikke følges oss opp, så blir de liggende ugjort. Som ”effektiv nordmann” kunne dette sikkert være et frustrerende trekk ved Mexico for Apenes, men han sier imidlertid ikke noe mer om dette. Det samme brevet fortsetter på følgende måte:

Forleden da der var fiesta for guden Sant Simon som er skydshelgen for landsbyen Chiconcoac hvor han bor var May Wright, danskerne og jeg buden dit ut. (...) Daniel bor hos sin far, en rigtig flot caciquetype, det vil si høvding. Han mottok os med den traditionelle hilsen at hans fattige hus og alt hvad deri var vort og saa spiste vi. De indfødte laver glimrende mat, om end ikke alt er let fordøielig for dem som ikke er vandt til det.²³²

Som vi ser så er Apenes på tur med blant annet de danske søstrene, som så mange ganger før og etter. Samtidig er det meget interessant å se hvordan han beskriver det meksikanske kjøkken. Sammenlikner vi dette med to utsagn skrevet et par år tidligere, ser vi at kontrasten er stor. Først fra 24. juli 1929: ”Her er et såkaldt hotel, værelserne er ikke så værst, men maten slet – den vanlige indfødte uendelighet av håbløse småretter.”²³³ Deretter fra 16. september 1929: ”Ved en anden anledning skal jeg filme hvordan kvinderne maler korn (mais) paa en sten, laver tortillas, en slags vonde pandekaker, akkurat som i fortiden.”²³⁴ Vi ser at to år etter stiller saken seg annerledes når han spiser den meksikanske maten som gjest hos en indianervenn. Personlige bekjenskaper åpner som kjent ofte den menneskelige horisonten.

Det er for øvrig på denne tiden Apenes beskriver sin første utflukt som han foretar på egenhånd, det vil si uten andre som han kjenner fra Mexico by. Dette forteller han om i et brev til Kitty skrevet 19. september 1931. Her forteller han videre om ”min ven don

²³² Ibid.

²³³ Apenes, brev 2/2 til Kitty Apenes, Boquilla, Chih. [Chihuahua], 24.07.1929, 7.

²³⁴ Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 16.09.1929, 2.

Leonardo” som kom til å hjelpe ham å ta seg omkring i disse fremmede områdene.²³⁵
Målet med turen var å finne ut mer om de prekolumbianske kalendersystemene.²³⁶

Sommeren 1934 er Apenes hjemme i Norge på besøk. Dette er for øvrig den eneste gangen han returnerer til hjemlandet i løpet av oppholdet i Mexico. Når han så kommer tilbake til Mexico, skriver han følgende hjem til Kitty: ”Jeg saa langt efter Yucatán da vi var indom der. I Veracruz kjendte jeg mig hjemme da jeg hørte den syngende spansk som mexikanerne taler, i motsaetning til havanernes staccato.”²³⁷

Apenes sier han følte seg hjemme da han hørte meksikanernes spanske aksent igjen. Dette forteller oss ikke bare at han foretrekker meksikanernes aksent fremfor cubanernes. Det sier oss at han trives i Mexico, han liker seg der og han føler seg hjemme. Hadde han ikke likt seg der, så hadde han heller ikke sagt at han føler seg hjemme. Jeg tror denne følelsen ikke kun kan tilskrives det faktum at han trives godt med sine skandinaviske venner, men at han også trives med de lokale. Hadde han foraktet de lokale, og følelsen dem imellom hadde vært gjensidig, ser jeg vanskelig for meg at han hadde følt seg hjemme i Mexico.

Nå ble imidlertid ikke all kontakt med de lokale til fryd og gammen for Apenes, og heller ikke det å bo i Mexico, selv om han etter hvert hadde bodd der i flere år og virkelig begynte å kjenne folket, kulturen og språket. Dette kommer frem i ett brev spesielt, skrevet til Kitty 28. oktober 1935. Først er han fortvilet over den dårlige kvaliteten på negativet av en film han tok opp i teateret der, og konkluderer derfor med følgende: ”Det er jo umulig at faa gjort noget ordentlig i Mexico.”²³⁸

I det samme brevet kommer han så med ytterligere en nedsettende uttalelse om meksikanerne. Han forteller at han nylig har flyttet fordi huset han leide i ble solgt. Det finnes mange fordeler med det nye stedet han har funnet seg, men det er imidlertid én

²³⁵ Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 19.09.1931, 1.

²³⁶ Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 04.08.1931, 3-4.

²³⁷ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 04.10.1934, 3.

²³⁸ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 28.10.1935, 2.

hake: ”Mangelen ved det er at vertskapet er indfødt. Men det er visst taalelig.”²³⁹ Det er både overraskende og interessant at Ola kommer med disse uttalelsene etter så lang tid i Mexico. På dette tidspunktet har det flere ganger i brevene kommet frem hvor godt han liker landet og folket, og vi har også sett at han året før sier at han føler seg hjemme der. Likevel er det tydeligvis et stort minus å måtte bo et sted der det var meksikanere til vertskap, og han holder ikke ut lenger enn en måneds tid, noe som kommer frem i hans neste brev, datert 30. november 1935: ”Jeg har nu flyttet og fundet mig et ganske bra sted. Det gamle utviklet sig ikke til det bedre ved at den utleiende familie flyttet opp i nærheten med alskens hushold, saa jeg sa op.”²⁴⁰ Det ser med andre ord ut til at Ola bare til en viss grad eller på visse betingelser ønsker å omgås meksikanere på dette tidspunktet. Jeg mener det rimelig å anta at det ikke er det rene faktum at det er meksikanere som er vertskap som er problemet, men at disse meksikanerne ikke var ”fine nok” for hans ønskede standard. For han har tidligere uttrykt hvilke meksikanere han liker å omgås, i et brev han skrev 25. januar 1931: ”Forleden var jeg i selskap hos Lilliehööks , foruten mig var der bare mexicanere, udmerket pene folk, som det er en fornøielse at komme sammen med, da man jo ellers mest ser de lavere typer.”²⁴¹ Dette ser imidlertid ut til å forandre seg de kommende årene, noe jeg kommer tilbake til.

I det samme brevet fortsetter Apenes i den samme tonen. Denne gangen er det de meksikanske håndverkerne som får gjennomgå:

*Paa kontoret har jeg hat en masse at gjøre. Dels har jeg ikke bare flyttet, men ogsaa ombygget nye lokaler, og kun den som har hat med mexicanske haandverkere at gjøre vet hvad det vil si. Den borthefta snekker i Fredriksstad er et englebarn mot disse murere, malere, tømmermaend og elektrikere som her med urette baerer disse titler. De er alle høit haevet over enhver ansvarlighet eller andenslags bekymring for hvad som foregaar mellom deres ti fingre mens de utfører arbeidet. Denne national- og rase-egenskap pleies omhyggelig av den saakaldte arbeidervenlige lovgivning, som belønner uduelighet med uavsættelighet og lathet med silkeputer.*²⁴²

²³⁹ Ibid., 3.

²⁴⁰ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 30.11.1935, 1.

²⁴¹ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 25.01.1931, 2.

²⁴² Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 28.10.1935, 2.

Apenes sier rett ut at det er en ”national- og rase-egenskap” å være ”høit haevet over enhver ansvarlighet”. Det kan derfor være fristende å konkludere med at han mener dette om alle meksikanere til enhver tid. Jeg vil imidlertid hevde at dette vil være en uansvarlig konklusjon ettersom både dette utsagnet samt to andre nevnt ovenfor av samme karakter forekommer i ett og samme brev. Dette baserer jeg på Stanleys poeng om ”nuet” brevtteksten ble skrevet i, som vi også må tolke et slags her og nå eller det som nylig eller akkurat har skjedd. Apenes forteller at han nylig har jobbet med lokale håndverkere, en gruppe han også i tidligere brev har kritisert på en rekke måter. På denne bakgrunn har vi grunnlag for å konkludere med at han mener de meksikanske *håndverkerne* ikke er spesielt dyktige eller til å stole på. Det han imidlertid aldri skriver verken før eller siden, men som han gjør her, er å hevde at disse dårlige egenskapene skyldes deres rase og nasjonalitet.

Jeg vil imidlertid bestride at Apenes virkelig mener dette og begrunne det med ”nuet” brevet er skrevet i. Jeg anser denne påstanden som et resultat av det han føler på i ”nuet”, det vil si hans sinnelag eller ”state of mind” i det aktuelle og situasjonelle tidsrommet. Med andre ord mener jeg at vi derfor må tolke dette utsagnet mer som et utløp for frustrasjon enn summen av hans syn på meksikanere og ansvar. Dette har jeg belegg for å hevde, ettersom Apenes i en rekke andre sammenhenger både beundrer og skryter av meksikanere, enten det er snakk om enkeltpersoner eller som gruppe. Det vil derfor være direkte irrasjonelt og ulogisk av ham å nå hevde at absolutt ingen meksikanere har ansvarsfølelse, en egenskap som implisitt inngår i mange av de positive beskrivelsene Apenes gjør av andre meksikanere. Et eksempel på dette er Alfonso Caso som han sier er ”et yderst kultiveret menneske, og den bedste forelaeser jeg nogen gang har hørt”.²⁴³ Et ”yderst kultiveret menneske” kan umulig være blottet for ansvarsfølelse, og uttalelsen står derfor som en direkte motsetning til hva han uttrykker i det første sitatet. Jeg mener derfor det er rimelig å tilskrive denne negative påstanden som et resultat av ”nuet” det ble skrevet i. Dette fordi det handlet om de meksikanske håndverkerne, og ikke som et utsagn som bør forbli stående som hans oppfatning av meksikanere generelt, selv om det er dette han i prinsippet sier.

²⁴³ Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 04.07.1932, 1.

Apenes' forhold til Mexico og meksikanerne blir stadig mer positivt. Dette viser seg i årene etter dette ene brevet som skulle tilsi noe annet. Alle turene hans til Mexicos bys omegn fører med tiden til en rekke bekjentskaper, noe han forteller i et brev hjem til Kitty datert 6. desember 1938: "Den viktigste byen det heter Chimalhuacan (Chimalli = skjold). Der har jeg mange bekjente."²⁴⁴ Brevene forteller oss også at han nå gladelig sosialiserte seg med meksikanerne som eneste utlending. Dette var ingen selvfølge noen år tidligere. Det er også en munter tone over disse avsnittene hvor han forteller om en hyggelig middag med noen av Chimalhuacáns menn i forbindelse med noen ruiner han hadde funnet i byen deres, og senere om en hyggelig "sesjon" med blant annet ordføreren:

*Min beste støtte [når det gjelder ruinene han har funnet i Chimalhuacán] er den gamle ordføreren [i Chimalhuacán] Don Hilario Valencia. Han er meget populaer i byen, og en gild kar. Til middag [mens han var i Chimalhuacán] var jeg buden til slagteren Crisanto, sammen med endel av byens maend. Og over nogen glas pulque vokste planerne for Chimalhuacans fremtid som historisk centrum. Og akkurat som Fredriksstad har tilrevet sig Tordenskjold, skal Chimalhuacan, efter planen, bli hele sjøens – Texcocosjøens – fortidsmindesmerkeshovedstad.*²⁴⁵

*Sist søndag var jeg derute [i Chimalhuacán] og tok maal etc. og efterpaa hadde vi en sesjon i ordførerens kontor med halve øller og spøkelseshistorier.*²⁴⁶

Apenes skriver mye om politikk i brevene hjem til Kitty, men dette tror jeg i virkeligheten skyldes at Kitty er meget interessert politikk, og ikke at Ola er det. Vi er da innom poenget med at vi tilpasser brevttekstens innhold til dens mottaker. For Apenes selv engasjerer seg aldri politisk i Mexico, og i et brev han skriver hjem 30. januar 1939 forteller han følgende: "15 kilometer utenfor byen vet man ikke videre om politikken og derfor liker jeg mig bedre der."²⁴⁷ Apenes er oppriktig lei den politiske såpeoperaen i Mexico i samtiden, men sier samtidig at han liker seg godt "ute på landet" hos de

²⁴⁴ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 06.12.1938, 3.

²⁴⁵ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 13.12.1938, 1.

²⁴⁶ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, sted ikke oppgitt (trolig Mexico D.F.), 18.01.1940, 2.

²⁴⁷ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 30.01.1939, 2.

lokale. For han snakker ikke her om å besøke andre utlendinger som bor 15 km utenfor Mexico by, det er meksikanere han snakker om og som gjør at han trives der.

I det samme brevet kan vi også lese om en venn han har fått i Chimalhuacán, en kunstner ved navn Gonzalez: ”Det var min ven kunstneren Gonzalez som var mellemand. Han er Chimalhuacans kunstgeni. Har aldrig lært noget, men har ubestridelig talent. Dertil er han samler og forsker av gamle ting.”²⁴⁸ Det kommer nå stadig tydeligere frem i Apenes’ brev hvor mye han setter pris på de lokale, og da spesielt de han har blitt kjent med i Chimalhuacán.

Samtidig var det ikke bare i Chimalhuacán han ble satt pris på. Dette kommer frem i et brev skrevet til Kitty en stund tidligere, 13. august 1938: ”Førrige søndag var jeg buden til fiesta i en by i Texcoco. Nogen indianere som var kommet ind til byen ringte mig op med stort besvær og jeg var der ute. Der var den vanlige indianerdans, musik og fyrverkeri.”²⁴⁹ Det betyr tydelig mye for disse indianerne at Apenes kommer på festen deres. De hadde virkelig gjort en innsats for å få tak i ham og invitere ham. Texcoco ligger ca. 30 km fra sentrum i Mexico by, så distansen var ikke ubetydelig. På samme måte måtte også Apenes legge ned en innsats for å komme på festen. Det må bety at interessen for å treffes var gjensidig, ellers er det lite trolig at han hadde tatt seg bryet med å reise denne distansen. Dette blir derfor et eksempel på at Apenes satte pris på sine meksikanske venner og bekjentskaper, og at denne følelsen var gjensidig. En naturlig konsekvens av vennskapene og bekjentskapene han fikk med meksikanerne, og i dette tilfellet indianerne, ville være en økt respekt for dem i forhold til sitt opprinnelige orientalistiske utgangspunkt. Et godt eksempel på at nettopp dette skjer, finner vi i et brev han skriver til Kitty 30. januar 1939. I brevet uttrykker han stor frustrasjon for den manglende respekten for indianerne:

Engang var han [Balmori] inde paa museet her, men de brød sig ikke det ringeste om ham. En saan liten indianer som kommer ind tar de ikke alvorlig, disse halvidioter som sitter som ”sekretaerer” etc. omkring i regjeringskontorerne. Derimot har de stor respect for en analfabet av en general eller en morder av en

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 13.08.1938, 2.

*stortingsman.*²⁵⁰

Vi ser at Apenes virkelig er provosert over den manglende respekten de ”høyerestående” meksikanerne utviser overfor indianerne, og han kritiserer dem videre for å ha stor respekt for mennesker som overhodet ikke fortjener det.

Det siste eksemplet jeg vil trekke frem for å illustrere forandringen hos Apenes når det gjelder hvordan han forholdt seg til meksikanerne, er hentet fra et brev til Kitty datert 20. oktober 1939: ”Jeg sov paa jordgulvet hos en indianer, Juan Chavez. Han hadde ikke hørt noe om noen krig, men visste mye om sjøen og dens bruk.”²⁵¹ Hvor stor er vel ikke forskjellen fra utsagnet hans i 1931 hvor han var oppgitt over og lei av å være omgitt av ”de lavere typer”? En indianer med jordgulv ville klart kvalifisert til å være en av disse ”lavere typer” som Apenes den gang snakker om. Nå overnatter han på jordgulvet deres.

5.5 Brev som kilde i forhold til andre kilder

I brevkapitlet drøftet jeg en rekke problemer som oppstår når vi tar utgangspunkt i personlige brev som kilde. Jeg vil i det følgende ta opp tråden herfra, og se nærmere på hvordan Apenes skriver om Mexico i de andre kildene vi har tilgjengelig. Dette dreier seg om både avisartikler og vitenskapelige artikler, og strekker seg fra hans første artikkel i *Ethnos* i 1936, til og med boken hans som ble utgitt posthumt i 1947. Jeg har lest alle de vitenskapelige artiklene og avisartiklene Apenes skrev mens hans var i Mexico, for å se nærmere på hvordan han skriver om Mexico i disse kildene. Jeg har imidlertid ikke plass til å gi en grundig redegjørelse for alle disse tekstene, men jeg vil her trekke frem et par av dem. Målet med dette er å se hvorvidt han beskriver Mexico og meksikanere på en annerledes måte i disse tekstene enn i sine personlige brev til Kitty.

²⁵⁰ Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 30.01.1939, 2.

²⁵¹ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 20.10.1939, 2.

Som jeg trakk frem i brevkapitlet, så er mottakeren av brevet av stor betydning for brevttekstens innhold og utforming. Det samme prinsippet kan vi overføre til andre tekster, og vi snakker i så måte om *målgruppe*. En vitenskapelig artikkel er i mange tilfeller skrevet for et akademisk publikum som man antar innehar visse forkunnskaper. Dette kan bety at forfatteren unnlater å forklare visse fenomener, ettersom han regner med at leseren allerede innehar denne kunnskapen. Dette er meget tydelig i Apenes' tre første artikler som alle tre er meget tekniske og handler om mayakalenderen. For en med lite eller ingen forhåndskunnskap om mayakalenderen vil disse artiklene være vanskelige å forstå. En avisartikkel er derimot en helt annen sjanger med et mye bredere publikum, og skrives derfor vanligvis på en måte som gjør at de er mulige å forstå uten omfattende forhåndskunnskaper på det aktuelle området. Dette er noe Apenes tar høyde for i alle tekstene han skriver for Aftenposten.

La oss begynne med de vitenskapelige artiklene til Apenes. De tre første er som nevnt meget tekniske og kan være vanskelige å forstå. De resterende er ikke like tekniske, men er tydelige vitenskapelige tekster der han forteller saklig om forskjellige fenomener i Mexico. Kontrasten er med andre ord stor til hvordan han omtaler Mexico i brevene til moren, der han til tider ikke legger noe imellom når det gjelder verken positive eller negative opplevelser. Dette er som forventet. Det hadde vært upassende og uprofesjonelt i en vitenskapelig artikkel for eksempel å snakke om skitne indianere eller late håndverkere, slik han har skrevet om til Kitty. Finnes det da overhodet noe i de vitenskapelige artiklene som kan fortelle noe om hans holdning til Mexico, enten positivt eller negativt? Svaret er ja, om enn noe indirekte. La oss bare se hva slags tese han fremsetter i den første artikkelen om mayakalenderen:

In the literature dealing with the Maya chronology and calendar system, it is frequently stated that the tonamatl or tzolkin period of 260 days is not connected with any natural phenomenon and particularly not with the movements of the heavenly bodies.

In the following it will be shown:

- 1. That such a natural period exists.*²⁵²

²⁵² Apenes, "Possible derivation of the 260 day period of the Maya calendar," 5.

Apenes kommer med ytterligere to påstander, men jeg vil begrense meg her til denne første. For hva er det han egentlig er kommet frem til her? Han hevder at det faktisk finnes en sammenheng mellom mayakalenderen og himmellegemenes bevegelser. En slik sammenheng ville måtte bety at mayafolket hadde inngående astronomisk kunnskap. Et primitivt samfunn ville ikke klare å utvikle slike kalendersystemer. Med andre ord kan vi si at Apenes her, gjennom sin forskning og sine teser, i realiteten løfter opp det prekolumbianske Mexico. Han sier indirekte at de prekolumbiske sivilisasjonene overhodet ikke var primitive, men at de derimot hadde utviklet avanserte kalendersystemer basert på blant annet himmellegemenes bevegelser. Dette blir et eksempel på hvordan hans egen forskning også kan ha bidratt til overbevisningen om at det prekolumbianske Mexicos storhet. Som sagt er poenget noe indirekte, men jeg vil likevel tørre å påstå at dette er et uttrykk for hans positive holdning til (det prekolumbianske) Mexico som stadig vokser seg sterkere.

Jeg vil nå trekke frem én av de fem tekstene Apenes skriver for Aftenposten mens han er i Mexico. Fire av dem er som nevnt reportasjer om Trotskij som emigrerte til Mexico etter å blitt utvist fra Norge i 1936.²⁵³ Den femte er derimot en artikkel om aztekernes religion. Apenes hevder her at aztekernes religion ikke var primitiv, men derimot hadde en høyt utviklet gudelære. Han fremhever det positive, og prøver å avlive myter om at de prekolumbianske sivilisasjonene i Mexico skulle være primitive. Det fantes oppfatninger i Norge om at Mexico var ”røvernes land”. Et eksempel på dette er boken *I sølvlandets nat. En roman om røvere i røvernes land* (1913), av den norske forfatteren Øvre Richter Frich. Hans bøker har tidstypiske uttrykk, og passet som hånd i hanske til mellomkrigstidens opphetede samfunnsmessige klima. De politiske, sosiale, og ikke minst de rasemessige motsetningene var store. Ingen i Norge, eller i det minste få, reagerte derfor på at skurkene i bøkene typisk var svartsmuskede.²⁵⁴ Meksikanerne passet godt inn i denne kategorien.

²⁵³ *Store norske leksikon*, s.v. "Lev Davidovitsj Trotskij", besøkt 29.07.2012, http://snl.no/Lev_Davidovitsj_Trotskij.

²⁵⁴ *Store norske leksikon (Norsk biografisk leksikon)* s.v. "Øvre Richter Frich - utdypning", besøkt 29.07.2012, http://snl.no/Øvre_Richter_Frich.

Vi vet videre at Apenes var en ivrig forsvarer av det uberørte Mexico, det som enda ikke var blitt besudlet av ”sivilisasjonens” ødeleggende krefter. I denne samme avisartikkelen kommer dette frem, om enn noe mer indirekte enn i brevene til Kitty:

(...) i Mexico City blir indianerdans i farvet effektbelysning arrangert som turistattraksjon. Men i de små byer i sierraen danser menn og kvinner i fantastiske farverike drakter til helgenenes ære på de store festdager, i dypeste alvor, time etter time til monoton rytmisk musikk fra chirima og teponaztle, aztekisk fløite og tromme. På adskillige steder er der i bruk instrumenter som blev laget før Columbus satte kursen mot vest. De er landsbyens klenodie og voktes vel mot profane turister og museumshaier.²⁵⁵

Apenes sier ikke rett ut her, slik han gjør i brevene sine, at ”sivilisasjonen” ødelegger de gamle og flotte meksikanske tradisjonene. Likevel lyser poenget hans igjennom, og da spesielt i den siste setningen. ”Profane turister” og ”museumshaier” er representanter for den ødeleggende ”sivilisasjonen” som med sitt inntog i Mexico stadig ødelegger mer og mer av det Apenes oppfatter som det ”autentiske” Mexico og som han er så glad i. Dette fremkommer for eksempel i et brev han skriver til Kitty 24. mai 1931. På dette tidspunktet hadde Apenes virkelig begynt å få sansen for det ”ekte” Mexico og skriver følgende: ”(...) Reynoso²⁵⁶ har en koncession paa at bygge hotel i Ixtapan, der bygges nu ogsaa bilvei, saa om nogen aar er stedet spoleret.”²⁵⁷ Stedet vil bli spolert fordi bilveien vil bety ”sivilisasjonens” inntog. Det samme uttrykker han også et par måneder tidligere:

Den mand vi egentlig hadde brev til bor nu i Mexico [by]. Han har senere opsøkt os her og inviteret os til at komme til Tepoztlan igjen med ham. Han er byens foregangsmand, og har hodet fuldt av planer om at modernisere sin by – desvaerre fra det synspunkt vi har.²⁵⁸

²⁵⁵ Apenes, "Stenguder og vokshelgener: Mexiko-brev fra Ola Apenes," 2.

²⁵⁶ Reynoso var, ifølge Apenes, en fremtredende meksikansk politiker som tilfeldigvis var på ferie i Ixtapán de la Sal samtidig som Apenes og vennene hans.

²⁵⁷ Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 24.05.1931, 1-2.

²⁵⁸ Ola Apenes, brev til Kitty Apenes, Mexico D.F., 18.03.1931, 3.

Dette synspunktet kommer frem både i disse to brevene og i artikkelen. Men hvor ligger forskjellen? Jeg vil si den ligger i måten han ordlegger seg på. I brevene til sin mor er han mye mer direkte. Her sier han rett ut at stedet blir ødelagt når bilveien kommer. I artikkelen sier han det samme, men mye mer indirekte. Han bruker negativt ladede uttrykk som ”profane turister” og ”museumshaier” for å fremme poenget sitt, som er at det beste er om ”sivilisasjonen” holder seg unna og ikke ødelegger de gamle, autentiske, meksikanske skikkene fra prekolumbiansk tid.

Etter å ha lest både brevene, de vitenskapelige artiklene og avisartiklene som Apenes skrev i løpet av årene i Mexico, står det klart for meg at brevene gir rom for å uttrykke en del holdninger og meninger som man ikke så lett ser i andre typer tekster skrevet av den samme personen. Noen av holdningene som kommer veldig klart til uttrykk i brevene i begynnelsen av oppholdet hans, og også så sent som i 1935, der han irriterer seg over de dårlige håndverkerne, at ting ikke fungerer eller at han ikke vil ha meksikansk vertskap, er noe han aldri går ut med offentlig. Verken når han skriver vitenskapelige artikler eller når han skriver for Aftenposten.

6 Konklusjon

I denne masteroppgaven har jeg undersøkt hvordan Ola Apenes' lidenskap for det prekolumbianske Mexico kunne oppstå, og hva som lå til grunn for at holdningene hans overfor Mexico og meksikanerne utviklet seg i en positiv retning.

Hovedkilden min har vært brev han skrev til moren sin, Kitty Apenes, under oppholdet sitt i Mexico. Det er imidlertid ikke uproblematisk å arbeide med brev som historisk kilde. I tolkningen av personlige brev finnes det en rekke hensyn vi må ta. Blant annet kan mottakeren av brevet ha så stor betydning for brevttekstens innhold og utforming at vedkommende må anses som medforfatter av brevet. Videre kan ”nuet” brevet skrives i være av stor betydning for dets innhold og tone. Dette betyr at det blir vitenskapelig diskutabelt å tolke brevttekstene som sannferdige gjenspeilinger av virkeligheten. På den annen side må det nødvendigvis finnes en sammenheng mellom brevtteksten og det faktiske levde liv. I denne oppgaven har jeg derfor tolket brevene som dels levde liv/realistisk/levning og dels fortelling/konstruksjon/beretning. Hvorvidt jeg har lent meg mot den ene eller andre siden av denne todelingen, er en avgjørelse jeg har tatt i hvert enkelt tilfelle, basert på alt jeg har lest *av* Apenes, *om* Apenes og i andre kilder om ham.

Ola Apenes' lidenskap for det prekolumbianske Mexico oppstod ikke av seg selv. En rekke forhold lå til rette for at han skulle få denne interessen, og videre kunne utvikle og lidenskapelig dyrke den. En viktig faktor var samfunnet han kom til som var sterkt preget av indigenismo-bevegelsens fokus på Mexicos stolte fortid. En annen betydelig årsak var de gode skandinaviske vennene han fikk da han ankom Mexico by og som hadde et lidenskapelig forhold til Mexico. Tre sentrale personer i denne sammenheng var Helga Larsen, Bodil Christensen og J. Holger Graffman. En tredje årsak var det vitenskapelige miljøet han kom i kontakt med i Mexico by gjennom sine universitetsstudier. Her bør den meksikanske antropologen Alfonso Caso og den svenske amerikanisten Sigvald Linné nevnes, begge viktige for Apenes' videre vitenskapelige interesse og utvikling.

Apenes' førsteinntrykk av Mexico og meksikanerne preges av orientalistiske og nedlatende holdninger. Disse holdningene nyanseres imidlertid i en positiv retning etter hvert som tiden går og han blir en stadig bedre kjenner av Mexico og dets folk. Jeg mener at faktorene som bidro til hans interesse for det prekolumbianske Mexico til å begynne med, også var med på å stimulere denne endringen. Det vil si vennene i den skandinaviske kolonien som var lidenskapelig opptatt av Mexico, samt sine egne studier og de meksikanske bekjentskapene han fikk gjennom sin involvering i det antropologiske miljøet i Mexico by. I tillegg er det sannsynlig at den personlige kontakten han fikk med meksikanerne selv, en kontakt som han ikke hadde den første tiden i landet, også var av stor betydning for denne positive utviklingen.

7 Appendiks

Ola Apenes. Bildet er trolig tatt i 1942.²⁵⁹

²⁵⁹ Jfr. Paulo Chavarria ved Flimmer Film som sendte meg dette bildet.

3636
FORMA 3

SERVICIO DE MIGRACION

05181

NUM. 501924

TARJETA DE IDENTIFICACION EXPEDIDA POR EL CONSULADO GENERAL DE MEXICO EN NUEW YORK
A L SR. OLA APENES.

CUYO RETRATO Y FIRMA CONSTAN EN SEGUIDA

F. O. DEL CONSULADO GENERAL DE MEXICO EN NUEW YORK
EL CONSUL ADRSCRITO

FIRMA DEL CONSUL O DELEGADO DE MIGRACION Y SELLO FECHADOR RESPECTIVO.

MEDIA FILIACION DEL INTERESADO

ESTATURA 1.91 CT. COMPLEXION DELGADA
 COLOR BLANCO PELO RUBIO
 CEJAS RUBIAS OJOS AZULES
 NARIZ GRANDE BOCA RECTA
 BIGOTE USA BARBA NO USA
 SEÑAS PARTICULARES NINGUNA

DATOS COMPLEMENTARIOS

EDAD 30 AÑOS. AÑO EN QUE NACIO 1901 ESTADO CIVIL SOLTERO
 PROFESION, OFICIO U OCUPACION INGENIERO ELECTRICISTA
 OTROS IDIOMAS QUE HABLA INGLÉS, FRANCÉS Y ALEMÁN
 LUGAR DE NACIMIENTO FRED. KRISTAD, NORUEGA
 NACIONALIDAD POR NACIMIENTO NORUEGA
 NACIONALIDAD ACTUAL NORUEGA
 RELIGION EVANGELICA RAZA NORUEGA
 LUGAR DE RESIDENCIA NEW YORK, N.Y.
 NOMBRE Y DOMICILIO DEL INTERESADO EN EL PAIS DE ORIGEN
 FRED. KRISTAD, NORUEGA
 SERVICIO DE MIGRACION
 OTROS DATOS El portador fue admitido en la fecha

CONSTA DE LA LEY CAL INTERNACION
(ART. 39 DE LA LEY)
per haber cumplido los
requisitos de ley
VERACRUZ, VER.

Ola Apenes

Forsiden til Ola Apenes' mexikanske identitetskort. Hentet fra det mexikanske utlendingsregisteret.

8 Bibliografi

Primærkilder

Brevsamling 832, Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket i Oslo

- Apenes, Ola. Brev til Christian Apenes. Sted ikke oppgitt, 01.02.1930.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico City, 16.06.1929.
- . Brev 1/2 til Kitty Apenes. Boquilla, Chih. [Chihuahua], 24.07.1929.
- . Brev 2/2 til Kitty Apenes. Boquilla, Chih. [Chihuahua], 24.07.1929.
- . Brev til Kitty Apenes. Boquilla, 02.08.1929.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 16.09.1929.
- . Brev til Kitty Apenes. Mex. City, 14.10.1929.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 12.11.1929.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 05.12.1929.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 05.01.1930.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 15.05.1930.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 08.12.1930.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 25.01.1931.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 18.03.1931.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 24.05.1931.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 04.08.1931.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 19.09.1931.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 19.10.1931.
- . Brev til Kitty Apenes. Mex. D.F., 22.03.1932.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 04.07.1932.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 04.12.1932.
- . Brev til Kitty Apenes. Sted ikke oppgitt, april 1933 (eksakt dato ikke oppgitt).
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 04.10.1934.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 28.10.1935.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 30.11.1935.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 14.06.1936.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 26.09.1936.

- . Brev til Kitty Apenes. Mex. D.F., 22.06.1937.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 10.08.1937.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 13.09.1937.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 13.10.1937.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 10.11.1937.
- . Brev til Kitty Apenes. Sted ikke oppgitt, 04.06.1938.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 13.08.1938.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 06.12.1938.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 13.12.1938.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 30.01.1939.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 20.10.1939.
- . Brev til Kitty Apenes. Sted ikke oppgitt (trolig Mexico D.F.), 18.01.1940.
- Christensen, Bodil. Brev til Kitty Apenes. México D.F., 15.01.1939.
- . Brev til Kitty Apenes. Mexico D.F., 19.11.1940.
- . Telegram til Kitty Apenes. Mexico D.F., 12.04.1943.
- Larsen, Helga. Brev til Ola Apenes. Mexico D.F., 28.06.1934.
- . Brev til Ola Apenes. Chichen Itza, Yucatan, 13.02.1936.
- . Brev til Ola Apenes. Chichen, dato ikke oppgitt (men skrevet mellom oktober 1935 og september 1936).
- Lilliehöök, Anders. Brev til Ola Apenes. Stockholm, 24.07.1936.

Andre primærkilder

- Apenes, Georg. E-post til masteroppgavens forfatter, 07.06.2012.
- . Intervju ved masteroppgavens forfatter, 24.01.2012.

Sekundærkilder

- Apenes, Kitty og Georg Apenes. *Én tid og to byer*. Sarpsborg: SJB trykkeri i samarbeid med Borgarsyssel museum, 1998.
- Apenes, Ola. "Abbreviated method for calculating Maya calendar round dates." *Ethnos* 2, nr. 1 (1937): 16-20.

- . "Advertencia." I *Mapas antiguos del Valle de México*, redigert av Ola Apenes. 11-12. México: Universidad Nacional Autónoma de México: Instituto de Historia, 1947.
- . "Aftenposten intervjuer Trotsky i Mexico." *Aftenposten*, 23.01.1937: 3.
- . "Da Leo Trotsky blev myrdet." *Aftenposten*, 15.10.1940: 3.
- . "Las páginas 21 y 22 del 'Códice Borbónico'." *Yan*, nr. 2 (1953): 102-104.
- . *Mapas antiguos del Valle de México*. México: Universidad Nacional Autónoma de México: Instituto de Historia, 1947.
- . "Paa krystokt over Mellom-Europas luftlinjer. Flyvbrev til Aftenposten." *Aftenposten*, 31.07.1926: 4-5.
- . "Possible derivation of the 260 day period of the Maya calendar." *Ethnos* 1, nr. 1 (1936): 5-8.
- . "Selsomt mellemspill i Mexiko." *Aftenposten*, 05.05.1937: 3.
- . "Sitios arcáicos en el lago de Texcoco." I *Actas y Memorias del XXVII Congreso Internacional de Americanistas* 2, 64-68. México, 1939.
- . "Stenguder og vokshelgener: Mexiko-brev fra Ola Apenes." *Aftenposten*, 12.06.1937: 2.
- . "Tabla de lectura directa para el cálculo de fechas mayas." *Revista Mexicana de Estudios Antropológicos* III, nr. 1 (1939): 54-62.
- . "Tabla para Cálculo y Correlación del Calendario Mexicano." *Revista Mexicana de Estudios Antropológicos* III, nr. 1 (1939): 185-190.
- . "Table for determination of Maya Calendar Round positions." *Ethnos* 2, nr. 4 (1937): 97-101.
- . "The Pond in our Backyard." *Mexican Life* (mars 1943): 15-19.
- . "The primitive salt production of Lake Texcoco, Mexico." *Ethnos* 9, nr. 1 (1944): 35-40.
- . "The "Tlateles" of Lake Texcoco." *American Antiquity* 9, nr. 1 (1943): 29-32.
- . "Trotsky er Hitlers 'medskyldige', påstår de meksikanske kommunister." *Aftenposten*, 25.01.1937: 3.
- "Artium. Udfaldet av den skriftlige prøve." *Aftenposten*, 21.06.1916: 4.
- Bernal, Ignacio. "Necrológica: Alfonso Caso (1896-1970)." *Anales de antropología* 8, nr. 1 (1971).

- Bernal, Ignacio, Jorge Gurria, Santiago Genovés og Luis Aveleyra. "Pablo Martínez del Río ". I *Homenaje a Pablo Martínez del Río en el vigésimoquinto aniversario de la primera edición de Los Orígenes Americanos*. México: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 1961.
- Brading, David A. "Manuel Gamio and Official Indigenismo in Mexico." *Bulletin of Latin American Research* 7, nr. 1 (1988): 75-89.
- . *The first America: the Spanish monarchy, Creole patriots, and the liberal state 1492-1867*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Brunius, Staffan. "Foreword: The Early Swedish Americanist Tradition and the Contributions of Sigvald Linné (1899-1986)." I *Archaeological Researches at Teotihuacan, Mexico*, redigert av Sigvald Linné. vii-xii. Tuscaloosa: University of Alabama Press, 2003.
- Carlotta. Databasen för museisamlingar. "Fotonummer: 0307.f.0111.". Etnografiska Museet. Besøkt 27.06.2012, <http://collections.smvk.se/carlotta-em/web/object/1461615>.
- Christensen, Bodil. "The Acatlaxqui dance of Mexico." *Ethnos* 2, nr. 4 (1937): 133-136.
- . "Bark Paper and Witchcraft in Indian Mexico." *Economic Botany* 17, nr. 4 (1963): 360-367.
- . "Los graniceros." *Revista Mexicana de Estudios Antropológicos* XVIII, nr. ikke oppgitt (1962): 87-95.
- . "Notas sobre la fabricación del papel indígena y su empleo para brujerías en la Sierra Norte de Puebla." *Revista Mexicana de Estudios Antropológicos* VI, nr. 1-2 (1942): 109-124.
- . "Otomi looms and quechquemits from San Pablito, State of Puebla, and from Santa ana Hueytlalpan, State of Hidalgo, Mexico." *Notes on Middle American Archeology and Ethnology*, nr. 78 (1947): 122-142.
- Christensen, Bodil og Samuel Martí. *Witchcraft and pre-Columbian paper*. México, D.F.: Ediciones Euroamericanas, 1979.
- Clauson Kaas, Knud. *Et Liv i Luften*. København: Gyldendal, 1940.
- Dahlström, Eva og Ullabritt Jonsson. *Kära brevvän: en bok om och med brev*. Stockholm: En bok för alla, 1998.

- Dawson, Alexander S. "From Models for the Nation to Model Citizens: Indigenismo and the 'Revindication' of the Mexican Indian, 1920-40." *Journal of Latin American Studies* 30, nr. 2 (1998): 279-308.
- "Firma-Anmeldelser." *Norsk Kundgjørelsestidende* 21, nr. 8 (1903): 1.
- Fuglestad, Finn. *Latin-Amerika og Karibiens historie*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 1994.
- García Granados, Gabriel. "Nota preliminar." I *Mapas antiguos del Valle de México*, redigert av Ola Apenes. 9-10. México: Universidad Nacional Autónoma de México: Instituto de Historia, 1947.
- Geertz, Clifford. "'From the Native's Point of View': On the Nature of Anthropological Understanding." *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences* 28, nr. 1 (1974): 26-45.
- Graffman, J. Holger. "Prólogo." I *El Valle y la ciudad de México en 1550: Relación histórica fundada sobre un mapa geográfico, que se conserva en la Biblioteca de la Universidad de Uppsala, Suecia*, redigert av Sigvald Linné. VII. Stockholm: Statens Etnografiska Museum, 1948.
- Grönberg, Per-Olof. "Journeymen or Traditional Emigrants?: Norwegian and Swedish Engineers and Architects in North America, 1880-1930." I *Norwegians and Swedes in the United States: friends and neighbors*, redigert av Philip J. Anderson og Dag Blanck. 197-218. Saint Paul: Minnesota Historical Society Press, 2012.
- Hoobler, Ellen. "Primary Source Materials on Oaxacan Zapotec Urns from Monte Albán: A New Look at the Fondo Alfonso Caso and other archives in Mexico". Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc. (FAMSI). Besøkt 15.06.2012, <http://www.famsi.org/reports/07067/index.html>.
- Husby, Olaf. "Gustav Strømsvik - ukjent norsk maya-arkeolog." *Spor - nytt fra fortiden* 17, nr. 2 (2002): 45-47.
- . "Ola Apenes - teleingeniør og mayaforskar." *Dag og Tid*, 24.02.2011: 22-23.
- Kan, Elio Masferrer. "El Instituto Indigenista Interamericano." *Boletín de Antropología Americana*, nr. 13 (1986): 107-122.
- Kjeldstadli, Knut. *Et splittet samfunn: 1905-35*. Aschehougs norgeshistorie. Vol. 10, Oslo: Aschehoug, 1994.

- . *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- . "Å analysere skriftlige kilder." I *Metodisk feltarbeid: produksjon og tolkning av kvalitative data*, redigert av Tor Halfdan Aase. 207-233. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.
- Kjærheim, Steinar. "Amerikabrev som historiske kilder." I *Norske utvandrerbrev 1869-1874: (med et tillegg av brev 1845-1867)*, redigert av Orm Øverland og Steinar Kjærheim. 31-38. Oslo: Solum, 1993.
- Knight, Alan. "Mexico, c. 1930-46." I *Latin America since 1930: Mexico, Central America and the Caribbean*, redigert av Leslie Bethell. The Cambridge history of Latin America VII, 3-82. Cambridge [England]; New York: Cambridge University Press, 1990.
- Kragemo, Helge Berg. *Studentene fra 1916: biografiske opplysninger og statistikk, samlet til 25-års jubileet 1941*. Oslo: Det Kongelige Frederiks Universitet, 1942.
- Larsen, Helga. "The 260 day period as related to the agricultural life of the ancient Indian." *Ethnos* 1, nr. 1 (1936): 9-12.
- . "The Mexican Indian Flying Pole Dance." *The National Geographic Magazine* LXXI, nr. 3 (1937): 387-400.
- . "The monolithic rock temple of Malinalco, Mexico." *Ethnos* 3, nr. 2-3 (1938): 59-63.
- . "Notes on the volador and its associated ceremonies and superstitions." *Ethnos* 2, nr. 4 (1937): 179-192.
- . "Trip from Chichen-Itzá to Xcocal, Q.R, Mexico." *Ethnos* 29, nr. 1-2 (1964): 5-42.
- León-Portilla, Miguel. "Manuel Gamio, 1883-1960." *American Anthropologist* 64, nr. 2 (1962): 356-366.
- Liljewall, Britt. *"Ack om du vore här": 1800-talets folkliga brevkultur*. Stockholm: Nordiska museets förlag, 2007.
- Linné, Sigvald. *Archaeological Researches at Teotihuacan, Mexico*. Tuscaloosa: University of Alabama Press, 2003. 1934.

- . *El Valle y la ciudad de México en 1550: Relación histórica fundada sobre un mapa geográfico, que se conserva en la Biblioteca de la Universidad de Uppsala, Suecia*. Stockholm: Statens Etnografiska Museum, 1948.
- . "Obituary: Helga Larsen." *Ethnos* 3, nr. 4-5 (1938): 141-142.
- MacArthur, Elizabeth J. *Extravagant narratives: closure and dynamics in the epistolary form*. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1990.
- Martínez del Río, Pablo. "Ola Apenes: 1898-1943." I *Mapas antiguos del Valle de México*, redigert av Ola Apenes. 9-10. México: Universidad Nacional Autónoma de México: Instituto de Historia, 1947.
- Méndez, Rosalinda. "Preserving the Past: Creating a Geographic Information System from the Work of Dr. Edwin Shook". Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc. (FAMSI). Besøkt 29.04.2012, <http://www.famsi.org/reports/97028/97028Mendez01.pdf>.
- Moya, J. C. "A Continent of Immigrants: Postcolonial Shifts in the Western Hemisphere." *Hispanic American Historical Review* *Hispanic American Historical Review* 86, nr. 1 (2006): 1-28.
- Muriel, Josefina. "Rafael García Granados: 1893-1956". Academia Mexicana de la Historia. Besøkt 18.06.2012, http://www.acadmexhistoria.org.mx/miembrosANT/res_garcia_granados.pdf.
- Mörner, Magnus og Stuart B. Schwartz. "Gudmund Stang (1933–2002)." *The Hispanic American Historical Review* 82, nr. 4 (2002): 762-764.
- Nerby, Erling. "En norsk Mexico-forsker." *Aftenposten*, 26.11.1949: 12.
- Persson, Kristina. *Svensk brevkultur på 1800-talet: språklig och kommunikationsetnografisk analys av en familjebrevväxling*. Skrifter. Vol. 68, Uppsala: Institutionen, 2005.
- Registreringsentral for historiske data. "Informasjon om bosted". Besøkt 16.05.2012, <http://www.rhd.uit.no/folketelling/ftliste.aspx?ft=1910&knr=0103&kenr=006&bnr=0045>.
- Riksarkivet, Arkivverket. "Høyres landsmøte i Trondhjem 1930. Referat v. Kitty Apenes". Besøkt 05.06.2012, <http://arkivportalen.no/arkivportalen-web/side/arkiv/detaljer;jsessionid=76a1dedddc9ff287e92e7b0b0e63?arkivId=no-a1450-01000000307329>.

- Said, Edward W. *Orientalismen: vestlige oppfatninger av Orienten*. Oslo: De norske bokklubbene, 2001.
- Stang, Gudmund. "La emigración escandinava a la América Latina, 1800-1940." I *Jahrbuch für geschichte von staat, wirtschaft und gesellschaft lateinamerikas* 13, 293-330, 1976.
- Stanley, Liz. "The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences." *Auto/Biography* 12, nr. 3 (2004): 201-235.
- Thorbjørnsrud, Berit. "Innledende essay." I *Orientalismen: vestlige oppfatninger av Orienten*, redigert av Edward W. Said. VII-XLIII. Oslo: De norske bokklubbene, 2001.
- Universitetet i Oslo. "Nordmenn i Latin-Amerika 1820-1940". Prosjektnettside. Besøkt 28.03.2012, <http://www.hf.uio.no/ilos/forskning/prosjekter/nor-latam/>.
- Wade, Peter. *Race and ethnicity in Latin America*. London: Pluto Press, 2010.
- Whitehill, Sharon. *Frances Gillmor, Aztec and Navajo folklorist*. Lewiston, N.Y.: Edwin Mellen Press, 2005.
- Østrem, Nils Olav. *Norsk utvandringshistorie*. Oslo: Samlaget, 2006.
- Østrem, Nils Olav og Steinar Sæther. "Norwegian emigration to Latin America: numbers, questions and methods." I *Nordic migration: research status, perspectives and challenges: rapporter til det 27. nordiske historikermøte, Tromsø 11.-14. august 2011*, redigert av Christina Folke Ax, Nils Olav Østrem og Einar Niemi. 115-133. Tromsø: Instituttet, 2011.